

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 10 marca 2025 r.

Poz. 1454

UCHWAŁA NR 109/X/25 RADY POWIATU NOWOSĄDECKIEGO

z dnia 28 lutego 2025 roku

w sprawie przyjęcia Powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025-2028

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j.Dz.U. z 2024 r. poz. 107 i 1907), i art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j.Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 i 1907 oraz z 2023 r. poz. 1904) Rada Powiatu Nowosądeckiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025-2028", stanowiący **załącznik nr 1** do niniejszej uchwały.

§ 2. Program, o którym mowa w niniejszej uchwale uzyskał pozytywną opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

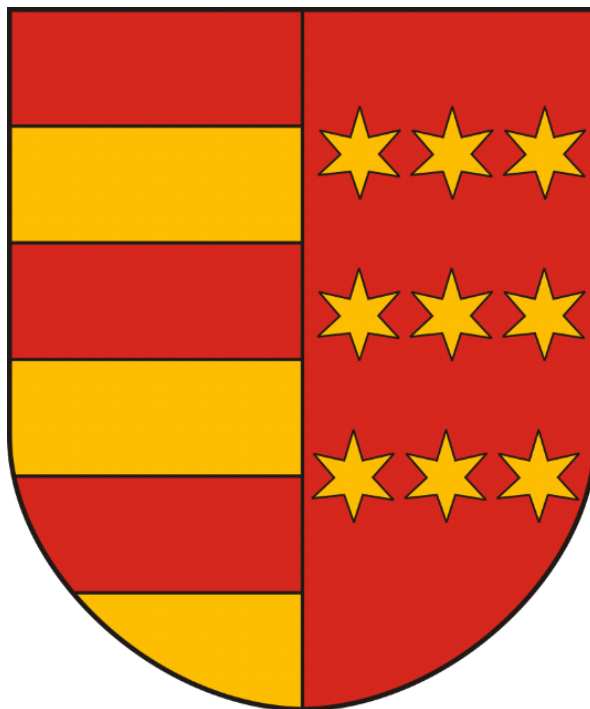
§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Nowosądeckiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Powiatu Nowosądeckiego

Marek Pławiak

Załącznik Nr 1
do uchwały Nr 109/X/25
Rady Powiatu Nowosądeckiego
z dnia 28 lutego 2025 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU NOWOSĄDECKIEGO
NA LATA 2025 - 2028**

Nowy Sącz 2024

Spis treści:

STRESZCZENIE – część operacyjna dokumentu	3
WPROWADZENIE	15
CZĘŚĆ I – UWARUNKOWANIA FORMALNE	
ANALIZY I MATERIAŁY	17
I-1 WSTĘP	17
I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE	22
I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z innymi dokumentami strategicznymi	43
I-4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO - relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi powiatu	72
CZĘŚĆ II - CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW	83
I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU NOWOSĄDECKIEGO	
CZĘŚĆ III - CZĘŚĆ OPERACYJNA	118
III-1 Założenia programowe – cele i priorytety	118
III-2 Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami	128
CZĘŚĆ IV – ANEKS	
Zasady konserwatorskie	133
Standardy konserwatorskie i zalecenia Generalnego Konserwatora Zabytków	135

STRESZCZENIE

– CZĘŚĆ OPERACYJNA DOKUMENTU

Zgodnie z dobrymi praktykami tworzenia dokumentów strategicznych obszerny dokument analityczny poprzedza się wyciągiem istotnych treści i wniosków. Prezentowane streszczenie odzwierciedla wnioski i zalecenia programu ochrony zabytków powiatu nowosądeckiego na lata 2025 – 2028, czyli zawiera wskazania celów, zadań i metod działania określonych w niniejszym dokumencie, a uzasadnionych w obszernych analizach uwarunkowań i charakterystyki zasobu zabytków zawartych w zasadniczej treści opracowania.

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu, które wynikają wprost z Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa w Art.87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu.

Program opieki nad zabytkami, to dokument strategiczny dla administracji samorządowej powiatu, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze powiatu i regionu.

Powiat Nowosądecki należy do obszarów o najbogatszym zasobie zabytków w skali województwa. Jakość, ilość i powiązanie z cennymi krajobrazami kulturowymi zabytków Sądeckizny sprawia, iż zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami nabierają szczególnego znaczenia zarówno w sferze obowiązków względem dziedzictwa, jak i w sferze zasobów prorozwojowych w sferze przemysłów czasu wolnego.

Program ochrony zabytków ma charakter wewnętrznego dokumentu strategicznego Powiatu, ale jest też adresowany do wszystkich interesariuszy tej problematyki. Bowiem troska o dziedzictwo kulturowe i zabytki stanowiące jego materialny wyraz, to z jednej strony zobowiązanie dla samorządu i administracji publicznej w zakresie dbałości o dobro wspólne, z drugiej tematyka ważna dla każdego mieszkańca powiatu, w zakresie kształtowania tożsamości i indywidualnej pamięci historycznej. To także tematyka istotna w relacjach

ponadregionalnych, gdyż dziedzictwo ma wartość uniwersalną, a ponadto stanowi istotny czynnik kształtowania polityki przemysłów czasu wolnego i aktywizacji turystycznej regionu.

Uwzględniając powyższe przesłanki sformułowano wnioski i zalecenia strategiczne programu, przedstawione poniżej:

1. Założenia programowe – cele i priorytety

- **CEL STRATEGICZNY i kierunki działań**

Przyjmując, jako podstawę strategii dokumenty szczebla krajowego i wojewódzkiego, takie jak *"Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026"*, w którym sformułowano cel:

Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce

przy udziale Celów Szczegółowych

- 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.*
- 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.*
- 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).*

oraz przyjmując za własne wskazania zawarte w *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025*, takie jak:

Misja, która brzmi:

Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturą spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

i wizja, która łączy się z misją, a którą wyrażono dwojako:

Wizja 2025 (wąska)

Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać

Wizja 2025 (szeroka)

Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkanki i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspiracje, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Jednocześnie uwzględniając zasadę spójności dokumentów strategicznych przyjmujemy założenia wskazane w „Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030” i Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, z jego finalnym przesłaniem by:

uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki Małopolski.

Zyskujemy silny fundament kształtowania przesłania ideowego, wytyczenia celu i formułowania kierunków działań dla powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego.

Ponadto w sferze wskazań strategicznych i faktycznych kierunków działania przyjmujemy założenie spójności ze Strategią Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030, z której wprost przejmujemy i rozwijamy kierunki działań w wybranych obszarach odpowiedzialnych za ochronę zabytków i dziedzictwo kulturowe.

Odnosząc się w sposób konieczny do specyfiki i bogactwa zasobu zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowosądeckiego (także w wymiarze dziedzictwa niematerialnego) oraz regulacji ustawy z dnia 23.07.2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami

wskazujemy, jako nadrzędny **cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025 - 2028:**

CEL STRATEGICZNY

**ZWIĘKSZENIE ODPORNOŚCI ZASOBU ZABYTKOWEGO
W POWIECIE NOWOSĄDECKIM
JAKO CENNEGO DEPOZYTU PRZESZŁOŚCI
NIEZBĘDNEGO DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
I KONKURECYJNOŚCI REGIONU,
PRZY WZRASTAJĄCYM UDZIALE ZAANGAŻOWANIA
SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ ŚWIADOMEJ SWYCH TRADYCJI
I TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ.**

Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

- Kontynuację działań na rzecz upowszechniania i utrwalania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz niezastąpionej roli dziedzictwa lokalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego w perspektywie regionu i kraju.
- Wzmacnianie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz skuteczności działań służących realnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym społeczności Powiatu Nowosądeckiego.

Jednocześnie priorytetem komplementarnym pozostaje realizacja ustawowego obowiązku, czyli: - Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania, które jednocześnie odpowiadają określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zakresom wymaganych treści powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Uwzględniając narzędzia i kompetencje jakimi dysponuje Powiat Nowosądecki oraz doświadczenia z pomyślnej realizacji poprzedniej edycji programu dla realizacji celu strategicznego wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną

dla priorytetu 1, oraz dla priorytetu 2 z aktywnością organizacyjną, służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji państwowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności powiatu i regionu (Małopolski). Uwzględniając ograniczenia formalne Powiatu wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego. Realizację komplementarnego działania 3 widzi się, jako bieżącą troskę o obiekty, ich użytkowanie oraz wyprzedzające działania zapobiegawcze zagrożeniom właściwym dla obiektów zabytkowych.

Jednocześnie uwzględniając nowe, aktualne zagrożenia i uwarunkowania funkcjonalne wskazuje się potrzebę dostrzegania i przewidywania w procesach ochrony zabytków wyzwań takich jak zwiększanie odporności i bezpieczeństwa obiektów zabytkowych wobec wzrostu zagrożeń środowiskowych, wywołanych zmianami klimatycznymi oraz potrzeb wyprzedzającego opracowywania i wdrażania strategii działania na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń.

Zależność celów – priorytetów i kierunków działań określonych przez program opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025 – 2028.

CEL STRATEGICZNY	
Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w powiecie nowosądeckim jako cennego depozytu przeszłości niezbędnego dla zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności regionu, przy wzrastającym udziale zaangażowania społeczności lokalnej świadomej swych tradycji i tożsamości kulturowej.	
PRIORYTET 1 Kontynuacja działań na rzecz upowszechniania i utrwalania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz niezastąpionej roli dziedzictwa lokalnego	PRIORYTET 2 Wzmacnianie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz skuteczności działań służących realnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem

w kształtowaniu bogactwa kulturowego w perspektywie regionu i kraju.		kulturowym społeczności Powiatu Nowosądeckiego.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1	KIERUNEK DZIAŁANIA 2	KIERUNEK DZIAŁANIA 3	KIERUNEK DZIAŁANIA 4
Działania edukacyjno – promocyjne o charakterze aktywizującym i włączającym za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami pozarządowymi.	Działania informacyjno - instruktażowe za pośrednictwem mediów elektronicznych (Publikacje zamieszczane mogą być na stronie powiatu.)	Wykorzystywanie dostępnych źródeł dla pozyskiwania środków i finansowania zadań własnych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kontynuacja programu dotacyjnego na prace konserwatorskie dla właścicieli obiektów zabytkowych	Koordynacja strategii i polityki powiatu wyrażanych dokumentami zarządczymi i planistycznymi, z zapewnieniem uwzględniania wymogów poszanowania dziedzictwa kulturowego oraz ładu przestrzennego historycznych zespołów zabudowy.

PRIORYTET 3	
Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 5	KIERUNEK DZIAŁANIA 6
Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.	Kontynuacja monitoringu stanu technicznego obiektów.

2. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI

sformułowanie strategii działania w odniesieniu do obszarów tematycznych wskazanych
w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Założenie wstępne

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Powiatu
Nowosądeckiego, zawartych w niniejszym programie jest komplementarna do Misji
powiatu nowosądeckiego do roku 2030 wyrażonej w Strategii Rozwoju Powiatu
Nowosądeckiego do roku 2030, w brzmieniu:

Stworzenie mieszkańcom odpowiednich warunków do rozwoju i podnoszenia jakości życia, a także ciągła ochrona zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego obszaru.

By trwale i skutecznie wdrażać te założenia w praktyce należy we wszelkich działaniach inicjowanych i prowadzonych przez Powiat Nowosądecki uwzględniać poniższe zasady:

- doceniać i promować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego powiatu, jako unikalny czynnik własnej tożsamości kulturowej oraz jako cenny i nieodnawialny zasób prorozwojowy;
- koordynować działania samorządowe, by dostrzegać potrzeby ochrony zabytków i ładu przestrzennego we wszelkich zadaniach inwestycyjnych oraz we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych;
- rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody i w praktyce stosować standardy ochrony publikowane i zalecane przez Generalnego Konserwatora Zabytków;
- wspierać i promować projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych, jako niezbędny czynnik skutecznej ochrony, a zarazem ważny element wzmacniania struktury społeczeństwa obywatelskiego;
- kontynuować programy wsparcia finansowego i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami;
- wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu, w tym dostrzegać możliwość promocji przez wpis na krajową reprezentatywną listę dziedzictwa niematerialnego;
- podejmować działania instruktażowe w zakresie zwiększenia bezpieczeństwa zabytków na wypadek zagrożeń naturalnych i budować świadomość potrzeby dysponowania planami działania na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń.

Jednocześnie, w zakresie obowiązków ustawowych wskazuje się zadania:

a. W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami:

- łączenie zagadnień ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego z podnoszeniem poziomu aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców oraz wzmacnianiem tożsamości lokalnej i zachowaniem dziedzictwa kulturowego regionu;
- kontynuacja akcji znakowania obiektów zabytkowych, zgodnie z kompetencjami starostwa powiatowego.
- wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych podejmowanych przez placówki oświatowe i instytucje kultury dotyczących wartości zasobu zabytków w powiecie, wyjątkowości dziedzictwa regionalnego i znaczenia dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego. Wykorzystywanie w tym zakresie potencjału stowarzyszeń, organizacji pozarządowych i możliwości współpracy z jednostkami województwa małopolskiego oraz placówkami badawczymi regionu;
- utrzymywanie współpracy i spójności działań z wojewódzką służbą konserwatorską i społecznymi opiekunami zabytków;
- działania na rzecz trwałości i aktywności lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych), rozważenie możliwości sieciowania ze szlakami kulturowymi Rady Europy i innymi szlakami międzynarodowymi;
- udział w kreowaniu wiedzy o dziedzictwie kulturowym i zabytkach regionu przez wspieranie publikacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Ziemi Sądeckiej, a także szlaki kulturowe, które przez obszar powiatu przechodzą;
- włączanie się w działania promocyjne przez udział w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu (np. Małopolskie Dni Dziedzictwa, Europejskie Dni Dziedzictwa, etc.);
- dostrzeganie znaczenia kontynuacji i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju, a zarazem czynnik wzmacniania konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

b. W zakresie organizacyjno-prawnym:

- dbałość o uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków, ładu przestrzennego i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego Powiatu;
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz gminami z terenu powiatu, w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- dbałość o realizację zadań z zakresu ochrony zabytków w ramach działań powiatowych organów nadzoru budowlanego i realizacji kompetencji Starosty, jako reprezentanta administracji architektoniczno-budowlanej pierwszej instancji;
- publikowanie pozyskanych informacji o wszczęciu przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków, na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego;
- integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu zapewnienia ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego, szczególnie w granicach historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zespołów zabytkowych wpisujących się harmonijnie w przestrzeń powiatu.

c. W zakresie dokumentacji i badań:

- kontynuacja działań w zakresie dokumentowania i promowania dziedzictwa niematerialnego – Fonoteka Powiatu;
- popieranie inicjatyw służących popularyzowaniu i dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek, przydrożnych w granicach gmin powiatu – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych;

- dokumentowanie i promowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego;
- gotowość współpracy z ośrodkami badawczymi i akademickimi w zakresie charakterystyki zabytków i dziedzictwa kulturowego powiatu, szczególnie w zakresie analiz i promocji wartości zabytkowych historycznych uzdrowisk;
- promowanie wiedzy o doktrynalnych zasadach i uwarunkowaniach ochrony ruin historycznych i dziedzictwa archeologicznego;
- wdrażanie w polityki regionalne koncepcji dotyczących rozwoju zielonej i błękitnej infrastruktury, przy uwzględnieniu w tym zakresie potencjału obiektów i zespołów zabytkowych.

d. W zakresie finansowym:

- zabezpieczenie i konsekwentne dysponowanie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu;
- inicjowanie działań w celu dostępu do środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego powiatu, w ramach kompetencji i zadań własnych powiatu;
- zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa;
- współfinansowanie tworzenia, utrzymania i funkcjonowania ścieżek kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych w granicach powiatu;
- współpraca z województwem małopolskim w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;
- kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z obowiązującą Uchwałą nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie,

restauratorskiej lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego;

- zabezpieczenie środków przeznaczonych na znakowanie obiektów w zabytkowych znakiem konwencjonalnym – błękitną tarczą;
- wspieranie działań na rzecz zachowania i promocji kultury pasterskiej.

e. W zakresie interwencyjnym:

- prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu i pozostających w użytkowaniu powiatu;
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego;
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym;
- zachowanie gotowości do działań na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, przez wydane decyzji o zabezpieczeniu tego zabytku w drodze czasowego zajęcia lub wywłaszczenia;
- aktywizowanie organów administracji architektoniczno – budowlanej w ramach realizacji kompetencji w zakresie monitorowania i nadzorowania stanu obiektów zabytkowych w granicach powiatu;
- inicjowanie i edukowanie w zakresie opracowań planów działania na wypadek klęsk żywiołowych i nadzwyczajnych zagrożeń, w których uwzględnia się specyfikę i wartość obiektów zabytkowych;
- rozwijanie współpracy z służbami mundurowymi w zakresie przygotowania do interwencji w obiektach zabytkowych w przypadkach klęsk żywiołowych i szczególnych zagrożeń.

f. W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów:

- bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie powiatu;
- inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego;
- Współdziałanie na wniosek właścicieli obiektów zabytkowych w oznakowaniu zabytków konwencjonalnym znakiem – błękitną tarczą, zgodnie z kompetencjami starostwa.
- podejmowanie analiz możliwości łączenia dbałości o utrzymanie obiektów zabytkowych z rozwojem i dostosowaniem do potrzeb lokalnej społeczności oferty spędzania czasu wolnego.

WPROWADZENIE

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu, które wynikają wprost z Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa w Art. 87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu. Prezentowany dokument spełnia ustawowe wymogi i stanowi ich literalną realizację dla powiatu nowosądeckiego.

Program opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego na lata 2025 – 2028, to kolejna edycja dokumentu, która czerpie z dotychczasowych doświadczeń, zapewnia kontynuację polityki ochrony dziedzictwa kulturowego i wprowadza modyfikacje odpowiadające aktualnym wyzwaniom i interesowi społecznemu. Program stanowi aktualizację dokumentu z lat 2021 – 2024, który z powodzeniem był realizowany w okresie swego obowiązywania. Szczególnie istotna jest aktualizacja części analitycznej dotyczącej dokumentów strategicznych oraz modernizacja części strategicznej, związana ze zmianami paradygmatu w krajowej polityce ochrony dziedzictwa kulturowego. W zakresie charakterystyki kulturowej regionu dokonano tylko niezbędnych aktualizacji związanych ze zmianami w stanie faktycznym, pozostawiając zrab faktów zgodnie z zapisami poprzedniej edycji dokumentu.

Program opieki nad zabytkami, to dokument strategiczny administracji samorządowej powiatu, który nie stanowi prawa miejscowego, lecz służy kształtowaniu polityki w danym sektorze odpowiedzialności samorządu oraz zapewnia komplementarność działań w wymiarze powiatu i regionu. Z tego względu integralną częścią programu jest analiza innych dokumentów strategicznych w skali państwowej, wojewódzkiej i regionalnej, z którymi program powinien być komplementarny, a zarazem powinien być ich rozszerzeniem przez wprowadzanie istotnych treści w sektorze ochrony dziedzictwa kulturowego, w skali powiatu.

Powiat Nowosądecki należy do obszarów o najbogatszym zasobie zabytków w skali województwa. Jakość, ilość i powiązanie z cennymi krajobrazami kulturowymi zabytków Sądeckizny sprawia, iż zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami zyskują szczególne znaczenie zarówno w sferze obowiązków względem dziedzictwa, w obszarze tożsamości kulturowej regionu, jak i w sferze kształtowania zasobów prorozwojowych powiatu.

Program ochrony zabytków ma charakter wewnętrznego dokumentu strategicznego Powiatu, ale jest też adresowany do wszystkich interesariuszy tej problematyki. Troska o dziedzictwo kulturowe i zabytki stanowiące jego materialny wyraz, to z jednej strony zobowiązanie dla samorządu i administracji publicznej w zakresie dbałości o dobro wspólne, z drugiej tematyka ważna dla każdego mieszkańca powiatu, w zakresie kształtowania tożsamości i indywidualnej pamięci historycznej. To także tematyka istotna w relacjach ponadregionalnych, gdyż dziedzictwo ma wartość uniwersalną, a zarazem stanowi istotny czynnik kształtowania polityki przemysłów czasu wolnego i aktywizacji turystycznej regionu.

Program w edycji 2025 – 2028 uwzględnia też nowe wyzwania, czyli stosunek do zabytków i dziedzictwa kulturowego wobec zagrożeń globalizacji i unifikacji kulturowej oraz nadzwyczajne wymagania związane z ochroną zabytków w obliczu zmian klimatycznych i szczególnych zagrożeń z nimi związanych. Ochrona zabytków, to część zobowiązań publicznych wobec lokalnej społeczności. Stąd w programie nie można pominąć uwarunkowań ogólnych, takich jak wzmocnienie odporności dziedzictwa na zagrożenia geopolityczne, czy wynikające z regulacji prawnych zobowiązania do zapewnienia dostępu do zabytków osobom ze szczególnymi potrzebami (dawniej określanych jako osoby niepełnosprawne).

Odpowiedzią na współczesne wyzwania i uwarunkowania zewnętrzne są określone w programie cele i kierunki działania, które z zasady mają wzmacniać działania ochronne i troskę o zachowanie depozytu dziedzictwa kulturowego regionu. Jednak w myśl współczesnych ustaleń nauki o dziedzictwie właściwie realizowana ochrona zabytków staje się zarazem czynnikiem aktywizującym społeczeństwo i wzmacniającym konkurencyjność regionu w perspektywie gospodarczej.

Część strategiczna dokumentu ma na celu ukierunkowanie działań samorządu i interesariuszy regionu ku polityce ochrony wartości kulturowych, która jednocześnie służy współczesnemu rozwojowi powiatu i społecznym potrzebom jego mieszkańców.

Zatem w intencji autorów Programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego na lata 2025 – 2028 ten dokument, to nie tylko realizacja wymogu ustawowego, ale również narzędzie służące realnie interesowi społecznemu w wymiarze ochrony dziedzictwa kulturowego i wzmocnienia potencjału społeczno – gospodarczego powiatu.

CZĘŚĆ I

- UWARUNKOWANIA FORMALNE - ANALIZY I MATERIAŁY

I-1 WSTĘP

Powiat nowosądecki usytuowany jest w południowej części województwa małopolskiego, został powołany w 1999 r. w ramach reformy administracyjnej Polski. Siedzibą powiatu jest miasto Nowy Sącz, w granicach powiatu mieści się 16 gmin. Są to gmina miejska: Grybów, gminy miejsko-wiejskie: gmina Krynica, gmina Muszyna, gmina Piwniczna Zdrój, gmina Stary Sącz oraz gminy wiejskie: gmina Chęlmiec, gmina Gródek nad Dunajcem, gmina Grybów, gmina Kamionka Wielka, gmina Korzenna, gmina Łabowa, gmina Łącko, gmina Łososina Dolna, gmina Nawojowa, gmina Podegrodzie, gmina Rytro. Jest to obszar należący do najbogatszych w skali województwa i kraju pod względem różnorodności i wartości dziedzictwa kulturowego – zabytków oraz dziedzictwa niematerialnego.

Dziedzictwo kulturowe, to czynnik decydujący o poczuciu tożsamości narodowej i przynależności regionalnej, to element łączący przeszłość z przyszłością, wspólną klamrą znaczeń, wartości, obyczaju i pamięci. Pod pojęciem „dziedzictwo kulturowe” rozumiemy zasób obiektów nieruchomych i ruchomych (dziedzictwo materialne) wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, przekazami historycznymi i obyczajowymi (dziedzictwo niematerialne). W zbiorze świadectw przeszłości wyróżniamy te, które są objęte ochroną prawną, sprawowaną w interesie społecznym, ze względu na wartości historyczne, artystyczne lub naukowe, jako obiekty zabytkowe. To zasób, który wymaga przekazania następnym pokoleniom z uwagi na swe wartości, które mają znaczenie dla kształtowania i zachowywania lokalnej i narodowej tożsamości kulturowej oraz rozwoju społecznego i kulturalnego. Powiat sądecki należy do bardzo zasobnych obszarów pod względem ilości, jakości i różnorodności obiektów zabytkowych. Czyni to zadanie ochrony zabytków szczególnie istotnym.

Polski system ochrony zabytków opiera się na indywidualnej odpowiedzialności właściciela obiektu zabytkowego za jego zachowanie i utrzymanie. Organy administracji publicznej pełnią funkcje nadzorcze oraz realizują zadania systemowe w zakresie ochrony zabytków. Jednak w szerszej perspektywie dbałość o dziedzictwo kulturowe jest konstytucyjnym prawem i obowiązkiem zarówno ogółu obywateli, jak i administracji publicznej, tak rządowej, jak i samorządowej. Służy podtrzymaniu społecznej pamięci historycznej, której fundamentem jest wspólnota dziejowa i kulturowa, a materialnym świadectwem są zabytki. Zabytki współtworzą

dziedzictwo kulturowe, a zarazem stanowią jego trwałe i materialne przejawy. Wiedzieli o tym nasi przodkowie, którym świadomość narodowa zbudowana między innymi dzięki materialnym świadectwom przeszłości, umożliwiła przetrwanie kryzysu rozbiorów i zwycięskie odzyskanie niepodległości w 1918. Nieprzypadkowo jednym z wczesnych aktów prawnych odradzającego się państwa był Dekret Rady Regencyjnej z 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz.U. 1918 nr 16 poz. 36). Ochrona zabytków sama w sobie jest zatem elementem dziedzictwa kulturowego, swoistym podjęciem sztafety troski o pomniki historii regionu i kraju. Jednocześnie ochrona zabytków służy utrwalaniu wartości artystycznych, historycznych i naukowych, którymi charakteryzują się zabytki, a także jest wyrazem dbałości o zachowanie potencjału rozwojowego regionu. Zabytki bowiem są też magnesem przyciągającym turystów, zwiększającym atrakcyjność danego obszaru, sprzyjającym indywidualizacji kulturowej regionu.

Zgodnie z udokumentowanym w nauce poglądem, dziedzictwo kulturowe jest zasobem prorozwojowym, w rozumieniu nauk ekonomicznych, a zarazem jest zasobem nieodnawialnym, co powoduje, że znaczenie działań w zakresie jego ochrony staje się szczególnie istotne. Ochrona dziedzictwa winna zmierzać do konstruowania i kształtowania przyszłości. W swej istocie zabytek należy do przeszłości, a dziedzictwo służy współczesnym i przyszłym celom. W dobie globalizacji lokalność (lokalne, czy regionalne dziedzictwo kulturowe) stanowi wartość autonomiczną i wzrastającą.

W przypadku powiatu sądeckiego zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, mają istotne znaczenie zarówno dla społeczności lokalnej - jako świadectwo dziejów i element tożsamości kulturowej, jak i dla osób spoza regionu, ze względu na atrakcyjność turystyczną i krajobrazową oraz ponadregionalną wartość artystyczną i historyczną. Misją administracji samorządowej wszystkich szczebli powinno być współdziałanie z właścicielami i użytkownikami zabytków w celu tworzenia warunków do ich jak najlepszego zachowania i eksponowania, dla dobra ogółu obywateli.

Wartość zabytków dla społeczności lokalnych, jak i dla ogółu społeczeństwa legła u podstaw regulacji prawnych kształtujących system ochrony zabytków w Polsce. Współczesną podstawą systemu jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., która w rozdziale I RZECZPOSPOLITA zawiera Art. 5., stanowiący, iż:

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa

narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ślad za ustawą zasadniczą w Polsce, w której dostrzeżono rangę dziedzictwa narodowego, w aktach prawnych i dokumentach systemowych kwestie poszanowania zabytków, jako materialnej emanacji dziedzictwa, są traktowane z należytą uwagą. Stąd zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się wśród obowiązków samorządów, w tym samorządu powiatów, co wyrażono w zapisach Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 107). W Rozdziale 2 (Zakres działania i zadania powiatu), w Art.4.1. czytamy: *Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:*

(...) 7) kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

Stąd obowiązki związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przynależą do zadań własnych Powiatu. Są to dwa rodzaje zobowiązania. Pierwsze odnosi się do obiektów zabytkowych stanowiących mienie powiatu, lub pozostających w zarządzie Starosty. W tym przypadku zobowiązanie dotyczy funkcji i odpowiedzialności właścicielskiej za stan i utrzymanie zabytku. W pozostałych przypadkach obiektów zabytkowych należących do osób fizycznych, bądź instytucji i osób prawnych zobowiązanie powiatu dotyczy stwarzania warunków dla zachowania wartości zabytków, realizacji zadań administracji publicznej z uwzględnieniem ustawowych ram ochrony zabytków oraz współpracy z właścicielami na rzecz ochrony dobra wspólnego, jakim są obiekty zabytkowe.

Inne zobowiązania i mechanizmy systemowe wynikają z regulacji podstawowej dla ładu prawnego w zakresie ochrony zabytków, jaką jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568, obecnie tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1292.).

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu, które wynikają wprost ze wspomnianej Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa w Art.87. określa tryb uzgadniania i uchwalania, zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cel opracowania programu.

Zgodnie z metodyką zalecaną przez instrukcje Narodowego Instytutu Dziedzictwa (specjalistyczną instytucję kultury podległą Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego) „Program” powinien mieć strukturę dokumentu określającego stan zasobu – waloryzację i wytyczne (właściwe cele i działania planu.) Cykliczność opracowania dokumentu wymaga aktualizowania danych o zasobie oraz aktach prawnych i strategicznych, które określają

uwarunkowania dla kształtowania polityki ochrony zabytków na szczeblu powiatu. Program wymaga opracowania struktury redakcyjnej i treściowej, która umożliwi realizację ustawowego obowiązku sprawozdawania jego realizacji w połowie obowiązywania (po 2 latach od uchwalenia) oraz na zakończenie okresu obowiązywania, przed uchwaleniem kolejnej edycji programu. Wnioski z realizacji programu mają służyć optymalizacji zapisów i działań w kolejnych edycjach dokumentu.

Potwierdzeniem prawidłowości konstruowania powiatowego programu opieki nad zabytkami, są jego efekty, które dać się wykaże w sprawozdaniach sporządzanych na potrzeby powiatu co dwa lata (w połowie obowiązywania i po upływie okresu obowiązywania programu).

Uwzględniając powyższe podstawy doktrynalne i prawne w edycji programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego na lata 2025 – 2028 definiujemy dziedzictwo kulturowe, jako zasób prorozwojowy w rozumieniu rozwoju społecznego i ekonomicznego, a zabytki postrzegamy, jako nieodnawialne i niezastąpione ogniwa łączące przeszłość z przyszłością, których zachowanie jest niezbędne dla podtrzymania przekazu międzypokoleniowego i tożsamości historycznej regionu oraz ochrony wartości o znaczeniu ogólnonarodowym.

Podkreślimy, że założenia te nabierają szczególnej wagi w obliczu nieustannego postępu procesu globalizacji (w tym kulturowej), a potrzeba dysponowania i realizowania dokumentów strategicznych potwierdza się dobitnie wobec rosnących zagrożeń, czy to geopolitycznych, czy wynikających z nowych wyzwań powodowanych zmianami klimatycznymi. Ochrona zabytków, czy szerzej dziedzictwa kulturowego nie jest dyscypliną izolowaną od innych uwarunkowań współczesności. Zadaniem programu jest harmonizowanie działań odpowiadających potrzebie współczesności i zarazem zapewniających ochronę i przekazanie depozytu przeszłości kolejnym pokoleniom. Utrzymanie owej sztafety zachowywania i przekazywania dziedzictwa kulturowego jest warunkiem koniecznym utrwalania i kształtowania tożsamości kulturowej w skali lokalnej i narodowej.

Zatem Program opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego na lata 2025 – 2028 ma mocne podstawy zarówno prawne (realizacja obowiązku), jak i ideowe wynikające z przesłanek patriotycznych i pragmatycznych zarówno w wymiarze kulturowym, społecznym, jak i ekonomicznym.

I-2 UWARUNKOWANIA PRAWNE – rola powiatu w systemie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292.) reguluje całokształt systemu ochrony zabytków w Polsce, określając przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Co istotne, ustawa zgodnie z Art. 2. 1. „nie narusza w szczególności przepisów o muzeach, o bibliotekach, o języku polskim, Prawa ochrony środowiska, o ochronie przyrody, o gospodarce nieruchomościami, o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Prawa budowlanego, o ochronie danych osobowych i o ochronie informacji niejawnych.” Jednocześnie z zapisów ustawowych wynikają zadania i zobowiązania dla administracji samorządowej oraz zakresy współdziałania samorządów z administracją rządową w zakresie ochrony zabytków.

Obowiązki samorządowej administracji publicznej, w tym obowiązki starostów i zarządów powiatów, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), który stanowi, że: **„Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:**

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 cytowanej ustawy precyzuje termin opieki nad zabytkami. **„Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza** polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

Artykuł ten odnosi się także do Powiatu, w sytuacji, gdy reprezentuje skarb państwa, lub autonomiczne prawo własności, jako właściciel obiektów zabytkowych w zasobie mienia publicznego.

Łącznie, ogólnie sformułowane zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami wytyczają ramy zadań, które należy uwzględnić w programie opieki nad zabytkami. Ów zakres tematyczny dopełniają sformułowania ustawowe dotyczące w szczególności treści wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami.

Tworzenie dokumentów strategicznych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami reguluje Art. 87 ust. 1 cytowanej ustawy, który stanowi, iż: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Jako wytyczna generalna istotny jest też art. 18, który w punkcie 1 stanowi, że:

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;*
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Ustawa wskazuje starostwu powiatowemu istotną rolę w procedurze ustanawiania ochrony zabytków, przez wpis do rejestru zabytków, którą prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. W art. 9 ustawy, dotyczącym wpisywania zabytków nieruchomych do rejestru zabytków, zawarto zapis:

3a. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.

3b. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.

Informowanie o wszczęciu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków zabytku nieruchomego ma istotne znaczenie proceduralne, gdyż:

Art.10a.1. Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.

2. Zakaz, o którym mowa w ust. 1, dotyczy także robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie.

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do zabytku służącego obronności i bezpieczeństwu państwa.

Dodatkowo ustawa wskazuje możliwość poszerzenia uczestnictwa w sprawowaniu ochrony zabytków przez powołanie samorządowego konserwatora zabytków - Art. 96 ust. 2 stanowi, iż *Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, **powiatom**, związkom gmin, **związkom powiatów**, **związkom powiatowo-gminnym** albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa.*

*2a. Do prowadzenia spraw, o których mowa w ust. 2, gmina, **powiat**, związek gmin, **związek powiatów**, **związek powiatowo-gminny** albo związek metropolitalny ustanawia wyodrębnione stanowisko odpowiednio gminnego (miejskiego) konserwatora zabytków, **powiatowego konserwatora zabytków**, **powiatowo-gminnego konserwatora zabytków** albo metropolitalnego konserwatora zabytków.*

2b. Gminnym (miejskim) konserwatorem zabytków, powiatowym konserwatorem zabytków, powiatowo-gminnym konserwatorem zabytków albo metropolitalnym konserwatorem zabytków może zostać osoba, która spełnia warunki określone w art. 91 ust. 2

Zapis ten nie nakłada obowiązku powoływania samorządowego konserwatora zabytków, lecz otwiera taką możliwość, dla samorządów, które zdecydują o zwiększeniu stopnia odpowiedzialności za stan dziedzictwa kulturowego i zabytków na swym terenie.

Specyficznym uprawnieniem Starosty wynikającym z zapisów ustawowych, jest organizowanie i nadzór nad instytucją społecznych opiekunów zabytków. Tu ponownie ustawa nie nakłada obowiązku inicjowania działań, lecz tworzy mechanizmy reagowania na zapotrzebowanie i inicjatywy obywatelskie. W tym względzie zapisy ustawy określają, iż:

*Art. 103.1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, **starosta** właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.*

*2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków **starosta** cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.*

3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia **starosta** zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. **Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.**

Art. 104. Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art.105.1. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków **starosta wydaje legitymację** społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji.

2.Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, **starosta wydaje zaświadczenie**, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia.

Kolejnym z zadań, których podjęcie pozostawiono w kompetencji starosty, nie nakładając jednocześnie obowiązku podejmowania tego zadania, jest oznakowanie obiektów zabytkowych. Ustawa stanowi:

Art.12.1. Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

2.Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, wzór i wymiary znaku, o którym mowa w ust.1.3. Rozporządzenie powinno określić formę graficzną znaku, wyróżniającą się wśród innych znaków, z uwzględnieniem dotychczas używanego wzoru, a także pisemną informację, że dany obiekt jest zabytkiem i podlega ochronie.

Niezwykle istotną kompetencją, którą ustawa nadaje staroście, jest udział w postępowaniach związanych z wystąpieniem zagrożeń dla zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. W postępowaniach tych starosta reprezentuje interes prawny społeczeństwa i skarbu państwa podejmując w porozumieniu i z inicjatywy wojewódzkich konserwatorów zabytków

działania umożliwiające zabezpieczenie zagrożonego zabytku, przez czasowe zajęcie lub wywłaszczenie nieruchomości. Przepis ustawowy określa to następująco:

Art.50.

*3.W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, **starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków**, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.*

4.Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, o którym mowa w ust.1 lub 3:

*2) **zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.***

Kolejną kompetencją, która ma znaczenie dla zachowania zasobu zabytków w danym regionie, jest przyznana organom administracji publicznej, w tym samorządowej, możliwość udzielania wsparcia finansowego, na prowadzenie prac konserwatorskich. Zapis ustawowy brzmi:

*Art.81.1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, **powiatu** lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.*

2.Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

*Art.82.1.Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź **organ stanowiący gminy, powiatu** lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.*

*2.**Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej.***

3. W celu zapewnienia realizacji postanowień określonych w ust. 1 **organy** uprawnione do udzielania dotacji **prowadzą wykazy udzielonych dotacji** oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Pewien wpływ na działania powiatu w zakresie ochrony zabytków mogą mieć też zadania przypisane innym jednostkom samorządu terytorialnego. Są to w przeważającej mierze zadania przypisane kompetencjom gmin. Do zadań tych należy prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (Art. 22 ust. 4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*). Zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków precyzuje Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886). Ważną kompetencją gminy jest uczestniczenie w ochronie dziedzictwa archeologicznego – (Art. 32 ust. 2, a ust. 1 mówi: *Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: 1. wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2. zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3. niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).* Ust. 2. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.* Art. 33 ust. 2, a ust. 1 mówi: *Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).* Ust. 2 *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.)*

Ponadto gminy mogą prowadzić własną politykę wspierania finansowego prac przy zabytkach oraz, co szczególnie istotne ustanawiać formy ochrony zabytków, czyli powoływać (na mocy uchwały rady gminy) parki kulturowe oraz ustanawiać strefy ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Województwo samorządowe między

innymi odpowiada za politykę zagospodarowania przestrzennego oraz ochrony środowiska. Istotnym elementem kształtowania uwarunkowań ochronnych jest obowiązek sporządzenia audytu krajobrazowego */Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688.) oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych (Dz.U. 2019 poz. 394)/*, w którym wskazuje się krajobrazy priorytetowe, wymagające szczególnej ochrony.

Należy nadmienić, że w polskim systemie samorządu terytorialnego obowiązuje zasada autonomii poszczególnych szczebli administracji od gminy przez powiat, po województwo, a ewentualne zależności, czy pola współdziałania wynikają z przepisów szczegółowych i nakładania się obszarów tematycznych zadań własnych. Nie wyklucza to możliwości współpracy, a w sferze dokumentów strategicznych nakłada szczególny obowiązek weryfikacji i korelacji, w celu uniknięcia sprzecznych strategii i polityk działania na wspólnym obszarze objętym administracją i zarządem trójstopniowego systemu organizacji samorządu terytorialnego.

Program opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami to strategiczny dokument zarządzania, syntetyczny zapis działań, które muszą być podjęte dla zachowania obiektów, miejsc i wartości istotnych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków postrzeganych, jako istotne elementy lokalnej tożsamości kulturowej.

Główne cele Programu, określono w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Art.87.2), należą do nich w szczególności:

- *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*

- *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sformułowanie prawne „w szczególności” oznacza, że ów katalog celów można poszerzać, w zależności od potrzeb i specyfiki regionalnej, jednak nie można zaniedbać celów wskazanych literalnie w treści ustawy.

Art. 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, iż: ***Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.***

Z perspektywy powiatu jest to o tyle trudnym wyzwaniem, że powiat nie ma obowiązku i nie prowadzi własnej ewidencji zabytków. Obowiązek sporządzania ewidencji zabytków przypisany jest gminie (gminna ewidencja zabytków) oraz administracji rządowej (wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków i krajowa ewidencja zabytków prowadzona przez Generalnego Konserwatora Zabytków). Zatem przy sporządzaniu powiatowego programu opieki nad zabytkami z zasady trzeba się odwoływać do dokumentacji wypracowanych w innych agendach administracji, w zakresie dostępności informacji publicznej. Rzutuje to na zawartość i charakter powiatowych programów opieki nad zabytkami, jako że Powiat nie ma ustawowych mechanizmów zależności i możliwości wpływania na realizację i jakość opracowań podejmowanych przez inne podmioty administracji publicznej.

Przedmiot ochrony

Aktualna ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami postanawia, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki nieruchome, zabytki ruchome i zabytki archeologiczne. Jak podaje prawodawca w art. 6.1. ochronie i opiece podlegają:

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z późn. zm.) instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej,

oraz w art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zakres i formy materialnej ochrony substancji zabytku są uzależnione od jego stanu prawnego. Konkretnie skutki prawne zachodzą dopiero od momentu, gdy przedmiot ochrony zostanie określony właściwym aktem prawnym – decyzją o wpisie do rejestru zabytków, uchwałą rady gminy o powołaniu parku kulturowego lub zarządzeniem odpowiednio wójta/ burmistrza/ prezydenta miasta o powołaniu gminnej ewidencji zabytków.

Formy prawne ochrony zabytków

Formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Wpis do rejestru zabytków

W świetle aktualnie obowiązującej ustawy, o prawnym statusie zabytku decyduje decyzja o wpisie obiektu nieruchomego bądź ruchomego do rejestru zabytków, lub z podobnymi skutkami, decyzja o wpisie do inwentarza archiwum, biblioteki i muzeum. Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa (art. 8). Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis, w świetle obowiązującej ustawy, może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Takich wniosków nie mogą składać użytkownicy zabytku oraz organy powiatu i gminy (wnioski takie mogli składać w świetle przepisów ustawy z 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach). Wymienione organy samorządu terytorialnego mają prawo do składania wniosków o wpis do rejestru zabytków nieruchomości dla nieruchomości stanowiących ich własność. Wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Dla sprawowania skutecznej ochrony zabytków nieruchomych, szczególnie wpisanych do rejestru, wojewódzki konserwator zabytków ma w związku z tym możliwość podejmowania działań ochronnych także w stosunku do terenów położonych wokół zabytków. Niewłaściwe zagospodarowanie otoczenia zabytku ma negatywny wpływ na jego ekspozycję i przyczynia się do obniżenia jego wartości. Wpis do rejestru otoczenia zabytku pozwala wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków mieć wpływ na prowadzenie wokół zabytku działalności inwestycyjnej, gdyż przed podjęciem na tym terenie robót budowlanych inwestor będzie musiał uzyskać pozwolenie na

ich prowadzenie stosownie do art. ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać do rejestru zabytków historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Wpis taki nie wyklucza wydania decyzji o wpisie do rejestru położonych na tym obszarze zabytków nieruchomych. Art. 94 ustawy mówi, że w postępowaniach administracyjnych dotyczących układów urbanistycznych i ruralistycznych, historycznych zespołów budowlanych oraz terenów, na których znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, strony tych postępowań mogą być zawiadamiane o decyzjach i innych czynnościach ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkich konserwatorów zabytków przez obwieszczenie lub w inny zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości sposób publicznego ogłoszenia.

Istotnym novum w polskim systemie ochrony zabytków, jest regulacja, która stanowi, iż sam fakt wszczęcia postępowania o wpisie do rejestru zabytków zabytku nieruchomego skutkuje od dnia wszczęcia postępowania, do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, zakazem prowadzenia prac, które mają wpływ na stan lub postać obiektu. Zakaz ten dotyczy również prac, na które uzyskano wcześniej prawomocne decyzje – pozwolenia na budowę, powodując ich zawieszenie do czasu zakończenia postępowania wpisowego.

W stosunku do obiektów objętych prawomocną decyzją o wpisie do rejestru zabytków zachodzi obowiązek uzyskiwania pozwoleń wojewódzkiego konserwatora zabytków na wszelkie prace (określone w tekście ustawy), które mają wpływ na stan, postać lub sposób wykorzystywania zabytku. Pozwolenia te nie zwalniają właściciela obiektu od obowiązku uzyskania innych pozwoleń wymaganych prawem, ale brak pozwolenia konserwatorskiego czyni inne uzgodnienia nieskutecznymi.

Na terenie Powiatu Nowosądeckiego występują licznie zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (rejestr A, 255 decyzji), zabytków ruchomych (rejestr B, 119 decyzji) i zabytków archeologicznych (rejestr C, 14 decyzji) – ich charakterystyka została umieszczona w dalszej części opracowania poświęconej prezentacji zasobu zabytków w granicach opracowania.

Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Uznanie za pomnik historii ma charakter wyróżnienia w skali zasobu zabytków w kraju, jednocześnie nie niesie za sobą dodatkowych wymogów prawnych, gdyż ochrona wynika z wpisu do rejestru zabytków, lub zasad ochrony

ustanowionych dla parku kulturowego. Jednak prestiżowy charakter uznania za pomnik historii pociąga za sobą lepsze ścieżki dostępu do funduszy publicznych w przypadku podejmowania działań ochronnych i konserwatorskich. jednocześnie uznanie to obliguje organy administracji publicznej (samorządowej i rządowej) do wzmożonego i rygorystycznego sprawowania nadzoru nad polityką ochronną danego dobra.

Na terenie powiatu nowosądeckiego tytułem pomnika historii został obdarzony kompleks Starego Sącza – zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek (rozporządzenie Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 r.). W granicach powiatu znajdują się obiekty i zespoły, które do tego tytułu mogą aspirować, lecz nie uzyskano informacji o czynionych staraniach w tym względzie. Zaawansowane starania wnioskowe miasta Nowy Sącz nie wiążą się bezpośrednio z obowiązkami powiatu nowosądeckiego.

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Na terenie powiatu nowosądeckiego nie ma obiektu wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, ani nie są znane propozycje opracowywania takiego wpisu. Zresztą w skali ogólnokrajowej owe wpisy należą do rzadkości, stąd sytuacja powiatu nie jest tu wyjątkowa, ani niepokojąca.

Park kulturowy

Utworzenie parku kulturowego zależy od inicjatywy i decyzji rady gminy. Rada gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.

W granicach powiatu nowosądeckiego nie występują parki kulturowe, jako forma ochrony zabytków. Charakter zasobu zabytków i cennych krajobrazów kulturowych w granicach

powiatu, daje podstawy do rozważenia możliwości ustanowienia takiej formy ochrony. Postulaty takie są wysuwane między innymi w naukowych opracowaniach analitycznych zasobów zabytków i krajobrazów kulturowych regionu. Jednak obecnie nie uzyskano informacji o gotowości samorządu gmin z terenu powiatu, do podjęcia takiej inicjatywy.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Kwestie dotyczące ochrony zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym regulują art. 18, 19 i 20 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Brzmia one następująco:

Art.18.1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art.19.1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu

lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Z przedstawionych zapisów wynika jasno, iż ustanawianie stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jest zastrzeżone do kompetencji organu stanowiącego plan, czyli Rady Gminy, działającej w relacji z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Starostwo powiatowe uczestniczy w procedurach planistycznych wyłącznie, jako organ uzgadniający plany (w zakresie kompetencji i zadań ponadlokalnych). Zatem stopień pokrycia obszaru powiatu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego oraz charakter zapisów planistycznych w znacznej mierze pozostaje poza możliwością ingerencji i inicjatyw administracji samorządowej powiatu.

Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna ewidencja zabytków nie jest określana, jako forma ochrony zabytków, ale fakt, iż obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z mocy prawa muszą być uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i opatrzone zapisami ochronnymi powoduje, że faktycznie ujęcie zabytku w gminnej ewidencji zabytków skutkuje zmianą

sytuacji prawnej nieruchomości. W związku z tym powstawało szereg wątpliwości, co do prawidłowości tworzenia gminnej ewidencji zabytków bez udziału właścicieli poszczególnych nieruchomości. W odpowiedzi na wątpliwości prawne Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego znowelizował rozporządzenie dotyczące ewidencji zabytków.

Obecnie obowiązuje: **Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56).**

Zgodnie z tym rozporządzeniem założone dotąd karty obiektów zachowują moc prawną. Natomiast w przypadku wprowadzania nowych obiektów do ewidencji wojewódzkiej lub gminnej należy wykonywać karty nowego wzoru, w których min. należy umieścić uzasadnienie dotyczące wartości zabytkowych danej nieruchomości.

Ponadto, zgodnie z rozporządzeniem:

§ 18.11) 1. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do gminnej ewidencji zabytków po zweryfikowaniu, że dane zawarte w karcie adresowej są wyczerpujące i zgodne z danymi zawartymi odpowiednio w decyzji o wpisie zabytku do rejestru lub w karcie ewidencyjnej zabytku.

2. W przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki określone w ust. 1 wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich.

§ 18a.12) 1. W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym.

2. Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku.

§ 18b.12) 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz,

prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomości o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

§ 18c.12) Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki „czas powstania” oraz rubryki „historia, opis i wartość” gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem.

Jak wynika z przedstawionych informacji i uregulowań, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków jest zadaniem własnym gminy, które ma być realizowane w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Powiat nie ma tu roli do odegrania, jedynie może być beneficjentem zasobu informacyjnego oraz jest zobowiązany do uwzględniania pozyskanych informacji we własnych postępowaniach regulowanych przez przepisy odrębne (np. prawo

budowlane), które uwzględniają sytuację prawną obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Jednocześnie, zgodnie z Art. 21. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: „ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.” Zatem rozpoznanie stanu zasobu zabytków na poziomie gmin wpływa na zawartość merytoryczną dokumentu strategicznego, jakim jest powiatowy program opieki nad zabytkami.

Dobro światowego dziedzictwa UNESCO

W wyniku przyjęcia przez Polskę Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r., nasz kraj współuczestniczy w kształtowaniu Listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, która obejmuje najcenniejsze obiekty zabytkowe i dobra naturalne w skali świata. Wpis na Listę podporządkowany jest rozlicznym procedurom weryfikacyjnym i ma po części charakter działania dyplomatycznego. Wpis na Listę wiąże się z uznaniem, że dane dobro prezentuje wyjątkową uniwersalną wartość w skali globalnej. Kandydatury do wpisu na Listę zgłaszane są przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w imieniu państwa polskiego. Wpis ma charakter prestiżowy, promocyjny i ma służyć wzmocnieniu ochrony dziedzictwa kulturowego w skali świata. Wpis na Listę Światowego Dziedzictwa nie jest ustawową formą ochrony w polskim systemie ochrony zabytków. Jednocześnie sama procedura wpisu wymaga udowodnienia, że kandydujący obiekt jest wystarczająco i właściwie chroniony w skali systemu ochrony zabytków właściwego dla danego państwa, czy regionu. Państwo – strona zobowiązuje się, że w granicach prawa obowiązującego w danym kraju jest władne zachować wszelkie wartości dobra, które przesądziły o wpisaniu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Zatem dobra wpisane na Listę UNESCO mogą służyć, jako przykłady referencyjne, potwierdzające skuteczność krajowego systemu ochrony zabytków. Jednocześnie dobra te podlegają wciąż rozwijanej światowej doktrynie ochrony i oczekiwaniom społeczności Listy Światowego Dziedzictwa, co do doskonalenia standardów ochrony konserwatorskiej. Międzynarodowe współdziałanie wokół idei Listy Światowego Dziedzictwa można porównać do globalnego laboratorium, w którym doskonalą się koncepcję ochrony dziedzictwa kulturowego. W skali krajowej obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, są traktowane, jako szczególnie cenne i z tego tytułu wymagające szczególnie rygorystycznej ochrony, oczywiście w ramach istniejącego systemu prawnego. Są to niewątpliwie wizytówki naszego dziedzictwa kulturowego w skali świata i powód do dumy dla regionu.

W granicach powiatu nowosądeckiego znajduje się jeden obiekt z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jest to drewniana świątynia, dawna cerkiew grecko – katolicka, obecnie kościół filialny parafii rzymsko – katolickiej **w Powroźniku**. Zabytek jest elementem tak zwanego wpisu seryjnego, który reprezentuje fenomen „Drewnianych cerkwi regionu Karpat w Polsce na Ukrainie”. Wpis na Listę miał miejsce w 2013 r. i obejmuje łącznie 16 świątyń drewnianych (8 z Polski i 8 z Ukrainy).

Prawo budowlane

Prawo budowlane określone w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 725, 834, 1222.) w znaczący sposób łączy się z problematyką ochrony zabytków, jednocześnie jest to domena działań prawnopublicznych, w których powiat reprezentowany przez starostę i powoływanych przez niego urzędników odgrywa znaczącą rolę. W granicach powiatu kwestie budowlane, w tym dotyczące obiektów zabytkowych pozostają w gestii organów administracji architektoniczno-budowlanej i nadzoru budowlanego. Ich właściwość określa Art. 82. 1. Prawa budowlanego, który stanowi:

Do właściwości organów administracji architektoniczno - budowlanej należą sprawy określone w ustawie i niezastrzeżone do właściwości innych organów.

2. Organem administracji architektoniczno-budowlanej pierwszej instancji, z zastrzeżeniem ust. 3 i 4, jest starosta.

Art. 80. 1. Zadania administracji architektoniczno-budowlanej wykonują, z zastrzeżeniem ust. 4, następujące organy:

1) **starosta;**

2) wojewoda;

3) Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego.

2. Zadania nadzoru budowlanego wykonują, z zastrzeżeniem ust. 4, następujące organy:

1) **powiatowy inspektor nadzoru budowlanego;**

2) wojewoda przy pomocy wojewódzkiego inspektora nadzoru budowlanego jako kierownika wojewódzkiego nadzoru budowlanego, wchodzącego w skład zespolonej administracji wojewódzkiej;

3) Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego.

Istotne jest zastrzeżenie z Art. 82a., w myśl którego:

Starosta nie może powierzyć gminom, w drodze porozumienia, sprawy z zakresu swojej właściwości jako organu administracji architektoniczno - budowlanej. Przepisu art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107) nie stosuje się.

W zakresie ochrony zabytków szczególnie istotne są sformułowania:

Art. 5. Organ administracji architektoniczno-budowlanej wnosi sprzeciw, jeżeli zamierzona zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części:

- 1) wymaga wykonania robót budowlanych, objętych obowiązkiem uzyskania pozwolenia na budowę;
- 2) narusza ustalenia obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i innych aktów prawa miejscowego albo decyzji o warunkach budowy i zagospodarowania terenu, w przypadku braku obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- 3) może spowodować niedopuszczalne:
 - a) zagrożenia bezpieczeństwa ludzi lub mienia,
 - b) **pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków,**
 - c) pogorszenie warunków zdrowotno-sanitarnych,
 - d) wprowadzenie, utrwalenie bądź zwiększenie ograniczeń lub uciążliwości dla terenów sąsiednich.

Ustawa prawo budowlane reguluje zasady postępowania w przypadku, gdy roboty budowlane mają być podjęte w obiektach objętych ochroną konserwatorską. To przypadek uzupełniania się kompetencji organów administracji rządowej (wojewódzki urząd ochrony zabytków) i samorządowej (organy administracji budowlanej). Współdziałanie określa Art. 39.:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Istotna jest zależność działań organów administracji budowlanej od decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w przypadku obiektów nieużytkowanych, a ujętych w systemie ochrony zabytków. Zgodnie z brzmieniem Art. 67. 1.:

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia.

/.../

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję, o której mowa w ust. 1, organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Zatem realizacja zadań z zakresu odpowiedzialności powiatowych organów administracji architektoniczno – budowlanej i sprawna współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków mogą w znaczący sposób wpływać na jakość i skuteczność systemu ochrony zabytków w Polsce.

I-3 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – spójność z dokumentami strategicznymi innych jednostek administracji państwowej i samorządowej

Powiatowy program opieki nad zabytkami powinien funkcjonować w powiązaniu z dokumentami programowymi ogólnopolskimi, wojewódzkimi i gminnymi. Przy autonomii decyzyjnej poszczególnych agend administracji państwowej i samorządowej uzgodnienie celów i metod polityki ochrony oraz kierunków strategii w zakresie ochrony zabytków jest koniecznym krokiem do uzyskania spójności działań i możliwości uzyskiwania synergicznych efektów podejmowanych wysiłków w tej dziedzinie. Wymaganiem minimalnym i niezbędnym zarazem jest wykazanie niesprzeczności przyjętych założeń strategii ochrony w skali regionu, województwa i państwa. Optymalnym rozwiązaniem jest zbudowanie spójnej strategii współdziałania wszystkich szczebli administracji, co powinno skutkować skutecznością i celowością działań.

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określają „Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030” na lata 2020-2030 (przyjęta przez Radę Ministrów uchwałą nr 155 z dnia 27 października 2020 r.) oraz Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026, również przyjmowany uchwałą Rady Ministrów, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026"; M.P. 2023 poz. 1470.). Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r. przyjęta uchwałą Rady Ministrów nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. mimo skupienia na problematyce zagospodarowania przestrzennego może również pełnić rolę dokumentu kierującego strategię ochrony dziedzictwa kulturowego, które w przestrzeni często jest gwarantem ładu i ostoją wartości krajobrazowych. Rolę dokumentu kierunkowego pełni również Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO), w którym zagadnienia kultury i dziedzictwa narodowego znalazły odrębne miejsce w postaci reformy A2.5 „Wzmocnienie potencjału sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz rozwoju gospodarczego”, za realizację której jest odpowiedzialne Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

I -3-1. Dokumenty w skali krajowej

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 na lata 2020-2030 (przyjęta przez Radę Ministrów uchwałą nr 155 z dnia 27 października 2020 r.).

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 na lata 2020-2030 (przyjęta przez Radę Ministrów uchwałą nr 155 z dnia 27 października 2020 r.)

zastąpiła niekontynuowaną Narodową Strategię Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 (przyjętą przez Radę Ministrów 21 września 2004) oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2014-2020. Zmiana charakteru strategii wynika z docenienia zależności dynamiki kapitału społecznego, kreatywności i obszarów kultury, w tym dziedzictwa narodowego i zabytków. Jest to jedna z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju państwa, na których katalog składają się następujące dokumenty:

- Strategia Produktywności 2030,
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030,
- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030,**
- Strategia Sprawne i Nowoczesne Państwo 2030,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030,
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku,
- Polityka energetyczna Polski do 2040 r.,
- Polityka Ekologiczna Państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej.

Dokument obejmuje diagnozę w zakresie objętym programowaniem strategicznym, która uwzględnia charakterystykę i poziom wybranych aspektów kapitału społecznego w Polsce w trzech wybranych obszarach:

Obszar 1: Współdziałanie – Społeczeństwo Obywatelskie

Obszar 2: Kultura – Tożsamość i Postawy Obywatelskie

Obszar 3: Kreatywność – Potencjał Kulturowy i Kreatywny

W obszarze 2, jednym z pól analizy jest zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych.

W tym obszarze komplementarnymi polami analiz są:

Brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury.

Rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W pozostałych polach analiz skupiono się na zależnościach rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i możliwościach rozwojowych w odniesieniu do kreatywności i aktywności kulturalnej.

Zasadnicza część dokumentu zawiera cele, kierunki interwencji i narzędzia realizacji strategii. Cel uporządkowano według pól aktywności, a każdemu przyporządkowano konkretne kierunki działania. Co istotne cele nawiązują do przyjętej w 2015 r. przez państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych rezolucji „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030” (tzw. Agenda 2030). Dokument ten stanowi globalny plan działań „na rzecz ludzi, naszej planety i dobrobytu”, mających na celu „wzmocnienie powszechnego pokoju w warunkach większej wolności”. Tym samym krajowa strategia stała się częścią globalnego dążenia do optymalizacji rozwoju i obywatelskości mieszkańców Ziemi. W przypadku krajowej strategii cele i kierunki działania prezentują się następująco:

Głównym celem strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Celowi temu służą 3 cele szczegółowe:

CEL SZCZEGÓŁOWY 1.

ZWIĘKSZENIE ZAANGAŻOWANIA OBYWATELI W ŻYCIE PUBLICZNE

- 1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami;
- 1.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

CEL SZCZEGÓŁOWY 2.

WZMACNIANIE ROLI KULTURY W BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI I POSTAW OBYWATELSKICH

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze;
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury;
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury;
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę;
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

CEL SZCZEGÓŁOWY 3.

WZMOCNIENIE ROZWOJU SPOŁECZNO - GOSPODARCZEGO KRAJU PRZEZ SEKTORY KULTURY I KREATYWNE

- 3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju;

3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych;

3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach Celu szczegółowego 2, kierunek 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury wprowadzono projekt strategiczny – narzędzie działania pod nazwą Rozwój Turystyki Kulturowej. Projekt ma objąć następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.
- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Generalnie Strategia obrazuje nowoczesne spojrzenie na zagadnienia kulturowe, jako istotny składnik budowy społeczeństwa obywatelskiego i podnoszenia jakości życia, ze szczególnym odniesieniem do wartości kultury i odzwierciedlenia ich w przemysłach czasu wolnego, co ma skutkować postępowaniem ekonomicznym w warunkach zrównoważonego i proekologicznego rozwoju. Dokument w znacznej mierze jest skorelowany i czerpał inspiracje z Krajowego Programu Ochrony Zabytków na lata 2019–2022. Jednocześnie jest to wskazanie dla kształtowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków na kolejny okres.

Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026"

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w Art. 84. stanowi, iż: w celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

"Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026" został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. Jest to program, który ma za zadanie wzmocnić polski system ochrony zabytków. Niestety, program mimo upływu czasu nie jest wdrożony (stan na październik 2024), a jego ramy finansowe, a także założenia programowe podlegają kolejnym modyfikacjom. Można zakładać, że dokument wejdzie

faktycznie w życie przy zachowaniu ogólnych założeń programowych i w nieokreślonym obecnie wymiarze rzeczowym. Mimo to jest to wciąż dokument kierunkowy determinujący politykę konserwatorską w kraju, a jego ustalenia powinny znajdować (w odpowiedniej skali) oddźwięk w dokumentach kolejnych szczebli samorządu.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest:

Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce

Realizacji celu głównego mają służyć trzy cele szczegółowe oraz połączone z nimi kierunki działania.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju:

- ✓ ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej,
- ✓ weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego,
- ✓ weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych,
- ✓ weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości:

- ✓ model i system wartościowania zabytków;
- ✓ plany zarządzania dla pomników historii;
- ✓ wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- ✓ system bezpieczeństwa zabytków;
- ✓ projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań:

- ✓ implementacja konwencji UNESCO z 1972 r. do ustawy o ochronie zabytków;
- ✓ wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001 r.;

✓ współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE;

✓ wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego w Polsce.

CEL SZCZEGÓŁOWY 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych:

✓ cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;

✓ opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków;

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków:

✓ wdrożenie i rozwój programu AZP+;

✓ digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego;

✓ rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;

✓ rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami:

✓ premia zabytkowa;

✓ wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

CEL SZCZEGÓŁOWY 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja):

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych

✓ strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;

✓ wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;

✓ Twój dom – dialog z tradycją;

✓ upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkola rzemiosł CAD”;

✓ warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;

✓ wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;

✓ proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:

- ✓ włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- ✓ badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego;
- ✓ pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
- ✓ kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego;
- ✓ wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
- ✓ edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
- ✓ utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Powyższe kierunki działania i cele strategiczne ukazują szerokie spektrum możliwości działania na rzecz optymalizacji systemowej ochrony zabytków w Polsce i powinny służyć, jako inspiracja dla podejmowania i rozwijania ich w skali regionalnej i lokalnej w działaniach agend administracji rządowej i samorządowej.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.

Uchwała nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rady Ministrów w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r. jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Wprawdzie zadania planistyczne są realizowane głównie na poziomie samorządu wojewódzkiego i gmin, ale starostwa przez swą rolę w uzgadnianiu dokumentów planistycznych mogą uczestniczyć w kształtowaniu koncepcji gospodarowania przestrzenią w skali regionu. Wizja zagospodarowania przestrzennego kraju do 2030 roku pełni w tym zakresie funkcję instruktywną. W koncepcji wyznaczono cele i kierunki polityki zagospodarowania przestrzennego kraju oraz określono zasady, według których działalność człowieka powinna być realizowana w przestrzeni. Celem strategicznym dokumentu jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia oraz większej sprawności państwa, spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie czasu.

Koncepcja wyróżnia cele szczegółowe, które są ściśle ze sobą powiązane i dopełniają się:

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;

- poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej na zagrożenia naturalne i utratę bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Jako, że zasoby zabytków, a zwłaszcza historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne oraz historyczne krajobrazy kulturowe są istotnym elementem utrwalenia ładu przestrzennego, dyrektywy zawarte w Koncepcji mają znaczenie dla kształtowania strategii ochrony zabytków i współdziałania w tym zakresie z realizacjami i dokumentami planistycznymi.

Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO)

Dokumentem w mniejszej skali ideowym, a w większej służącym praktycznej realizacji polityki państwa w zakresie równowagi społeczno – gospodarczej jest Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO). Jest to plan rozwojowy, który określa cele związane z odbudową i tworzeniem odporności społeczno-gospodarczej Polski po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19 oraz służące ich realizacji reformy i inwestycje.

Dokument stanowi podstawę ubiegania się o wsparcie z europejskiego Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (Recovery and Resilience Facility – RRF) ustanowionego Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/241 z dnia 12 lutego 2021 r. (Dz.U. UE L 57 z 18.2.2021).

Celem strategicznym KPO jest odbudowa potencjału rozwojowego gospodarki utraconego w wyniku pandemii oraz wsparcie budowy trwałej konkurencyjności gospodarki i wzrost poziomu życia społeczeństwa w dłuższym horyzoncie czasowym, co będzie odbywać się w szczególności poprzez przyspieszenie rozwoju niskoemisyjnej gospodarki o obiegu zamkniętym, która w sposób odpowiedzialny wykorzystuje zasoby środowiska, a także rozwój oparty na wykorzystaniu rozwiązań cyfrowych. KPO wpisuje się w zalecenia Rady UE dla Polski (CSR) oraz Krajowy Program Reform. Obejmuje reformy i inwestycje, które zakończą do 31 sierpnia 2026 r.

Łącznie w KPO zawarto 57 inwestycji i 54 reformy ujęte w siedmiu komponentach:

- Odporność i konkurencyjność gospodarki,
- Zielona energia i zmniejszenie energochłonności,
- Transformacja cyfrowa,
- Efektywność, dostępność i jakość systemu ochrony zdrowia,
- Zielona, inteligentna mobilność,
- Poprawa jakości instytucji i warunków realizacji Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększania Odporności,
- REPower EU.

Zagadnienia kultury i dziedzictwa narodowego znalazły odrębne miejsce w postaci reformy A2.5 „**Wzmocnienie potencjału sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz rozwoju gospodarczego**”, za realizację której jest odpowiedzialne Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Reforma obejmuje inwestycje wiodące:

Inwestycja: A2.5.1. Program wspierania działalności podmiotów sektora kultury i przemysłów kreatywnych na rzecz stymulowania ich rozwoju

– Celem jest zapobieganie długofalowym negatywnym skutkom pandemii COVID-19 poprzez podtrzymanie, pobudzenie i pomoc w powrocie do pełnej aktywności dla instytucji prowadzących działalność kulturalną oraz twórców indywidualnych. Ważnym aspektem jest zapewnienie ciągłości i rozwoju ich działalności, w tym szczególnie zachowanie miejsc pracy i podtrzymanie wysokiej kondycji zawodowej wykwalifikowanych zespołów.

– Beneficjentami inwestycji będą instytucje kultury, organizacje pozarządowe, twórcy indywidualni, podmioty gospodarcze prowadzące działalność kulturalną, społeczeństwo.

– Instytucja odpowiedzialna: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Inwestycja: A2.5.2. Inwestycje na rzecz utworzenia modelowego centrum wspierania przemysłów kreatywnych

– Cel to utworzenie modelowego centrum wspierania przemysłów kreatywnych, ze szczególnym uwzględnieniem designu i architektury, współpracującego z sektorem nauki i przedsiębiorcami, w celu wprowadzania do gospodarki innowacyjnych rozwiązań, w tym cyfryzacji oraz promocji MŚP z tych branż.

– Odbiorcy wsparcia: instytucje kultury, podmioty gospodarcze, NGO, uczelnie, instytuty badawcze, instytucje naukowe, społeczeństwo.

– Instytucja odpowiedzialna: Projekt indywidualny realizowany przez Muzeum Narodowe w Krakowie pod nadzorem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W przywołanych projektach ochrona zabytków nie jest tematem wiodącym, ale może być podejmowana, jako komplementarny czynnik w budowie infrastruktury kulturowej.

Kontekst programowy programu opieki nad zabytkami w powiecie nowosądeckim na lata 2025 – 2028

Poza dokumentami prawnymi – strategicznymi dla kształtowania strategii ochrony dziedzictwa kulturowego istotne są dokumenty doktrynalne i międzynarodowe zalecenia w zakresie ochrony zabytków. Fakt ów zyskuje oparcie w systemie prawnym, gdzie umowy międzynarodowe – ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej – zalicza się do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (artykuł 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Oznacza to, że dokumenty międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę stają się źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym w szczególności Konwencje UNESCO oraz Konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania, do realizacji których zostaliśmy zobowiązani wobec całej międzynarodowej społeczności. Nie można ich ignorować w budowaniu strategii działania administracji rządowej, jak również samorządowej. Zatem niniejszy dokument uwzględnia podstawy doktrynalne zawarte w szeregu aktów międzynarodowych przyjętych do stosowania w polskim systemie prawa. Są to:

- Karta Ateńska z 1931 roku – pierwszy międzynarodowy dokument ujmujący doktrynę użytkowania zabytków, które zapewnia ciągłość ich istnienia.
- Karta Wenecka z 1964 roku – Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji z 1964 roku – Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, która zawiera podstawowe, wciąż aktualne przesłania w zakresie konserwacji zabytków architektury i budownictwa.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) na jej siedemnastej sesji. Dokument o znaczeniu globalnym wyznaczający standardy ochrony i stanowiący podstawę funkcjonowania Listy Światowego dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku. Dokument o znaczeniu globalnym, który nadał nowy wymiar relacji między dziedzictwem materialnym i niematerialnym, a także otworzył szereg działań na rzecz ochrony dziedzictwa niematerialnego. Jest podstawą tworzenia krajowych i światowych list reprezentatywnych dziedzictwa niematerialnego.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 roku - dokument globalny podkreślający wartość różnorodności kulturowej, jako cechy właściwej ludzkości. Podstawa dialogu międzykulturowego i postrzegania praw człowieka przez pryzmat szacunku dla odrębności kulturowych.

- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 roku - dokument Unii Europejskiej, który zaleca przyjęcie zintegrowanej polityki konserwacji zabytków podbudowanej działaniami z zakresu promocji i wzbogacania dziedzictwa architektonicznego za pomocą polityki kulturalnej oraz planistycznej.
- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku – dokument Unii Europejskiej, który podkreśla, że dziedzictwo archeologiczne jest źródłem zbiorowej pamięci europejskiej i wymaga szczególnej ochrony o charakterze ponadnarodowym.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. – dokument Unii Europejskiej nakładający na sygnatariuszy zobowiązanie kreowania polityki pro krajobrazowej oraz ochrony wartości krajobrazów naturalnych i kulturowych.
- Dokument E.C.C.O. (Europejskiej Konfederacji Organizacji Konserwatorów-Restauratorów) przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli 1 marca 2002 roku i zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego) w Toruniu w dniach 8–9 maja 2003 roku – zawiera deklaracje o fundamentalnym znaczeniu dla sztuki konserwacji i roli dziedzictwa w kształtowaniu tożsamości kulturowej Europy.

I -3-2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030”

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”, została przyjęta przez Sejmik Wojewódzki 26 września 2011 r. Dokument wyznaczał cele, które społeczność regionalna miała zrealizować w perspektywie roku 2020. Doświadczenia z realizacji ww. Strategii posłużyły do opracowania kolejnej edycji dokumentu z perspektywą 2030 r. Projekt Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, funkcjonował, jako aktualizacja Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020. Finalnie Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, stanowiąca aktualizację Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 została uchwalona przez Sejmik Województwa Małopolskiego 17 grudnia 2020 r. Jednak na mocy uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego z 26 sierpnia 2024 r. w sprawie określenia zasad, trybu i harmonogramu prac nad aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” została podjęta kolejna aktualizacja wymuszona zmianami prawnymi.

Konieczność aktualizacji Strategii Rozwoju wynika z zapisów prawnych. Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw wprowadziła nowe obowiązkowe elementy, które musi uwzględniać strategia rozwoju województwa, w tym m.in. model struktury funkcjonalno-przestrzennej. Ustawa ta obliguje samorząd województwa do dostosowania strategii rozwoju do nowych wymogów do 31 grudnia 2026 r.

W Strategii zawarta jest charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim. Podkreślono tam, że:

Województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków.

W charakterystyce zasobu wojewódzkiego dostrzeżono pomniki historii i obiekty z Listy UNESCO, w tym te zlokalizowane w powiecie nowosądeckim, jako obiekty najcenniejsze, o dużym potencjale generowania ruchu turystycznego. Stwierdzenie to nie zostało połączone z refleksją na temat potrzeb ochrony.

W Strategii dostrzeżono też rolę szlaków kulturowych, które jednocześnie zyskują rolę mediów ochrony zabytków. Do najważniejszych szlaków i tras tematycznych związanych z zabytkami, dziedzictwem kulturowym, w tym z dziedzictwem niematerialnym zaliczono Szlak Architektury Drewnianej – jeden z najbardziej rozpoznawalnych szlaków dziedzictwa w Polsce (ponad 1,5 tys. km oznakowanych dróg i 253 obiekty), Szlak Orlich Gniazd, Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni czy Małopolską Trasę UNESCO.

Jako istotne wskazano wyzwania z obszaru ochrony dziedzictwa, które powinny skupiać uwagę zarówno administracji rządowej, jak i samorządów wszystkich szczebli.

WYZWANIA

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).
- Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.

- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych.

Jednocześnie wyzwania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa należy skonfrontować z komplementarnymi w wielu aspektach wyzwaniami z obszaru „Turystyka”:

WYZWANIA

- Odbudowa strumienia ruchu turystycznego w Małopolsce na poziomie roku 2019.
- Wydłużenie czasu pobytu turysty w województwie oraz ukierunkowanie jego zainteresowania na nowe obszary.
- Rozwinięcie konkurencyjnych, markowych produktów turystycznych o charakterze regionalnym przy równoczesnym kształtowaniu lokalnych marek bazujących na walorach kulturowych i przyrodniczych Małopolski.
- Rozwój oferty zrównoważonej turystyki, przyjaznej środowisku i oszczędzającej jego zasoby.
- Stworzenie zintegrowanego, efektywnego systemu koordynacji promocji i zarządzania turystyką.
- Zwiększenie satysfakcji turystów dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii i ulepszeniu dostępu do informacji turystycznej.

Ukazują one zależności zarówno w sferze rozwoju przemysłów czasu wolnego, jak i uwarunkowań ochronnych dziedzictwa kulturowego i zabytków.

Jednocześnie diagnozy rozwojowe oraz przewidywania zmian klimatycznych ukazują skalę nowych zagrożeń, które należy uwzględniać w prognozach działań ochronnych. Wśród zagrożeń dostrzegamy:

Na terenie Karpat oraz wyżyn najważniejsze tendencje w tej części obszaru dorzecza Wisły to znaczący przyrost częstości występowania i sumy opadów nawałnych, zagrożenie powodziąmi błyskawicznymi, skrócenie czasu trwania pokrywy śnieżnej, wydłużanie suszy glebowej i hydrologicznej, postępujący deficyt dobrej jakości zasobów wód powierzchniowych i podziemnych.

Odpowiedzią na tak sformułowane wyzwania są skonkretyzowane kierunki działania, podporządkowane wizji województwa małopolskiego, która zachowuje aktualność od czasu

wprowadzenia w dokumentach strategicznych w 2000 r. Obecnie, po niewielkiej modyfikacji wizja ta brzmi następująco:

Wizja Małopolska 2030:

Małopolska regionem równych szans i wszechstronnego rozwoju Małopolan, nowoczesnej gospodarki, odpowiedzialnie podchodzącym do zasobów środowiska naturalnego, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości, zachowującym swoją tożsamość i aktywnie działającym na rzecz integracji europejskiej.

Realizacji wizji służą cele określone w Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”.

Cel główny sformułowano następująco:

Małopolska regionem zrównoważonego rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i terytorialnym.

Cele połączono z obszarami działania i celami szczegółowymi. Kluczowe dla strategii ochrony dziedzictwa kulturowego zapisy znajdują się w dziale:

Obszar I – Małopolskie

Cel szczegółowy Rozwój społecznie wrażliwy, sprzyjający rodzinie

Ów cel ma być realizowany za pośrednictwem siedmiu głównych kierunków działań:

1 Małopolskie rodziny

2 Opieka zdrowotna

3 Bezpieczeństwo

4 Sport i rekreacja

5 Kultura i dziedzictwo

6 Edukacja

7 Rynek pracy

Z perspektywy systemowej zasadnicze znaczenie mają główne kierunki działań zapisane w kierunku polityki rozwoju Kultura i dziedzictwo:

5.1 Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego;

5.2 Wzmocnienie edukacji kulturalnej;

5.3 Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców;

5.4 Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję;

5.5 Wzmocnienie obecności kultury w sieci;

5.6 Prezentacja i promocja kultury regionów Europy i świata, w szczególności regionów partnerskich Małopolski.

Kolejny krokiem budowy strategii jest uszczegółowienie kierunków działań w kierunku polityki rozwoju Kultura i dziedzictwo. Zapisano tam obszary i działania:

Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego

5.1.1 Ochrona i promocja zabytków nieruchomych (m.in. wpisanych na listę UNESCO i Pomników Historii) i ruchomych oraz opieka nad nimi, dostępnych dla wszystkich grup odbiorców, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii;

5.1.2 Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych;

5.1.3 Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe;

5.1.4 Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych;

5.1.5 Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej;

Wzmocnienie edukacji kulturalnej

5.2.1 Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze;

5.2.2 Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych;

5.2.3 Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych;

Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców

5.3.1 Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych;

5.3.2 Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie);

5.3.3 Poprawa otwartości instytucji kultury, w tym na rodziny z dziećmi, osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów;

5.3.4 Zwiększanie różnorodności oferty kulturalnej i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych i ekologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty;

5.3.5 Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami;

5.3.6 Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa;

5.3.7 Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych;

5.3.8 Optymalizacja zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa oraz wsparcie rozwoju kadr kultury, a także podwyższenie standardów bezpieczeństwa oraz dystansu społecznego w okresie epidemii.

Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję

5.4.1 Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców,

5.4.2 Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne,

5.4.3 Ożywianie potencjałów drzemiących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

Wzmocnienie obecności kultury w sieci

5.5.1 Wzmocnienie, tworzenie i upowszechnianie zjawisk kulturalnych w sieci poprzez rozwój infrastruktury cyfrowej podmiotów kultury,

5.5.2 Tworzenie alternatywnej oferty on-line dziedzictwa kulturowego Małopolski, w tym bibliotek cyfrowych upowszechniających wiedzę i zasoby podmiotów kultury, twórców i artystów Małopolski, z uwzględnieniem zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

5.5.3 Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa,

5.5.4 Wzmacnianie kondycji finansowej i atutów konkurencyjności podmiotów sektora kultury, w tym instytucji kultury, poprzez rozwój sprzedaży produktów tych podmiotów w Internecie.

Są to istotne przesłanki do uwzględnienia w konstrukcji powiatowego programu opieki nad zabytkami w skali potrzeb i odniesieniu do specyfiki kulturowej regionu. Wprawdzie są to zapisy dokumentu, który może jeszcze ulegać modyfikacji w wyniku na nowo otwartego procesu aktualizacji, jednak zasługuje na potraktowanie, jako dokument kierunkowy i inspiracja dla programu opieki nad zabytkami.

Podsumowując, program opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego powinien pozostać w zgodzie z koncepcją Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego w perspektywie 2030 i podejmować wskazane tam kierunki działań, jako wraz współuczestniczenia w realizacji wizji Małopolski 2030.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025

Aktualny program dla województwa małopolskiego stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych 4 dokumentów programowych województwa. Program został przyjęty uchwałą Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 roku w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025. Jednocześnie Program zawiera syntezę odniesień do innych dokumentów strategicznych w skali kraju i regionu.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025 wskazuje cele, priorytety i kierunki działań określone w wyniku przeprowadzonej, zaktualizowanej analizy zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie i szerokich konsultacji eksperckich. Decydujący wpływ na wybór priorytetów i działań miała ocena stanu zachowania krajobrazu kulturowego, analiza zagrożeń oraz występujących tendencji i problemów, które dotyczą szeroko pojętej ochrony przestrzeni kulturowej. Powyższe ujęcie jest zgodne z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 oraz jej kontynuacją w strategii na lata do 2030 (Małopolska 2030).

Jako wypowiedź instruktywną i inspirującą dla budowy powiatowego programu opieki nad zabytkami należy przytoczyć **Motto Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025**, które zostało wyrażone hasłem skierowanym do wszystkich interesariuszy:

MAŁOPOLSKA – WARTO WCIĄŻ MOCNIEJ SIĘ ZAKORZENIAĆ.

W myśl programu dziedzictwo kulturowe pojmujemy jako spuściznę, za którą jesteśmy odpowiedzialni, która kształtuje naszą tożsamość, odpowiada na pytanie „kim jesteśmy?”, jest wyrazem uznawanego przez nas systemu wartości i sposobem pojmowania rzeczywistości; dziedzictwo tworzy wreszcie poczucie wspólnoty.

Dopełnieniem tego sposobu myślenia jest Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025, która brzmi:

Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturą spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

Fundamentami dla realizacji misji są:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- wydobywanie inspiracyjnej siły dziedzictwa kulturowego dla teraźniejszości i przyszłości,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym,
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. z niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,

- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia mogą czerpać wzorce oraz pomysły w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu, budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

Zgodnie z zasadami kształtowania dokumentów strategicznych z misją łączy się wizja, którą w tym wypadku wyrażono dwójako:

Wizja 2025 (wąska)

Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać.

Wizja 2025 (szeroka)

Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkanki i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspiracje, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Są to wskazania, które przy zachowaniu skali proporcji są gotowymi podstawami dla kształtowania programów opieki w skali regionalnej. Szczegółowych inspiracji można szukać w warstwie wykonawczej, która opiera się na założeniach, iż Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022–2025 realizowana będzie poprzez cel strategiczny:

Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan

oraz 3 cele operacyjne:

1. Skuteczną ochronę zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu,

2. Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową
3. Kompetentną edukację i promocję w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach wyznaczonych celów określono 6 priorytetów oraz 35 kierunków działań.

Priorytety to:

Priorytet I.1 Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa;

Priorytet I.2 Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu;

Priorytet II.1 Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego;

Priorytet II.2 Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanych z wyzwaniem przyszłości;

Priorytet III.1 Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego;

Priorytet III.2 Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego.

Obok sformułowań strategicznych wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami województwa małopolskiego zawiera szereg wskazań rzeczowych, których część dotyczy również powiatu sądeckiego. Wśród nich odnotowujemy wskazania obiektów proponowanych do ujęcia w rejestrze zabytków:

Powiat nowosądecki

1. Gródek gm. Grybów, kościół pw. NSPJ
2. Kamionka Wielka gm. Kamionka Wielka, kościół pw. św. Bartłomieja
3. Kąclowa gm. Grybów, kościół pw. św. Wojciecha
4. Łabowa gm. Łabowa, kościół pw. św. Stanisława
5. Łomnica-Zdrój gm. Piwniczna-Zdrój, kościół pw. NSPJ
6. Piwniczna-Zdrój gm. Piwniczna-Zdrój, kościół pw. Narodzenia NMP
7. Rożnów gm. Gródek n/Dunajcem, kościół pw. św. Wojciecha
8. Siedlce gm. Korzenna, kościół pw. św. Tekli i Andrzeja
9. Stróże gm. Grybów, kościół pw. NMP Królowej Polski
10. Trzetrzewina gm. Chelmiec, kościół pw. MB Pocieszenia
11. Wawrzka gm. Grybów, cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
12. Żegiestów gm. Muszyna, kościół pw. św. King

Terenów powiatu sądeckiego dotyczą też propozycje organizacji szlaków kulturowych, w tym: VeloDunajec (doliną rzeki Dunajec) – dolina Dunajca

VeloNatura (małopolski odcinek trasy EuroVelo 11) – dolina Popradu i Dunajca

Generalizując trzeba stwierdzić, iż Wojewódzki program opieki nad zabytkami województwa małopolskiego na lata 2022 – 2025 jest najważniejszym dokumentem odniesienia dla kształtowania polityki ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków powiatu nowosądeckiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Małopolskiego na mocy Uchwały nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego. W sformułowaniu planu uwzględniono, iż celem rozwoju przestrzennego dla Małopolski jest utrzymanie, a w pewnych elementach nawet poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu i zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i podniesienia standardów jakości życia mieszkańców drogą bardziej efektywnej gospodarki przestrzennej.

W diagnozie specyfiki regionu stwierdzono: *„Podstawowym wyznacznikiem tożsamości województwa jest dziedzictwo kulturowe, na które składa się oprócz zasobu zabytków ruchomych i nieruchomych, niezwykle bogate dziedzictwo kultury niematerialnej. Do najważniejszych czynników kształtujących tożsamość kulturową województwa małopolskiego należą:*

- *historia polityczna łącząca obszar ziemi krakowskiej od głębokiego średniowiecza;*
- *oddziaływanie Krakowa jako ośrodka naukowego, kulturowego oraz religijnego;*
- *bogato rozwinięta sieć osadnicza i gęste zaludnienie;*
- *folklor oraz strój ludowy krakowski, traktowany często jako strój narodowy;*
- *kultura materialna i niematerialna grup etnicznych zamieszkujących Małopolskę, np. Górali, Podhalan, Łemków, Spiszaków i Orawian;*
- *budownictwo regionalne;*
- *liczne, zachowane zabytki sakralnej architektury drewnianej (kościół, cerkwie);*
- *zamki obronne Jury Krakowsko-Częstochowskiej oraz Doliny Dunajca i Popradu;*
- *ośrodki kultu religijnego i centra pielgrzymkowe;*
- *tradycje przemysłowe sięgające średniowiecza związane z wydobyciem soli w kopalniach w Wieliczce i Bochni oraz srebra w Olkuszu;*

- zasoby krajobrazu naturalnego i kulturowego objęte ochroną w postaci parków narodowych i krajobrazowych;
- przenikanie się kultur pogranicza polsko-słowackiego (Orawa, Spisz).

Województwo małopolskie jest obszarem wyjątkowo zasobnym w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, wiele obiektów rezydencjonalnych, obronnych, mieszkalnych, użyteczności publicznej, zabytków techniki, etnograficznych oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

Województwo małopolskie jest piątym pod względem liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków, po województwach dolnośląskim, wielkopolskim, mazowieckim, i warmińsko-mazurskim. Nasycenie terenu województwa obiektami i zespołami zabytkowymi wpisanymi do rejestru zabytków jest bardzo duże (32 obiekty/100 km²)."

Kluczowe zasady polityki przestrzennej, których realizacja wymaga skoordynowanych działań na poziomie regionalnym i lokalnym to m.in. także ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, która sprowadza się do:

- wzmocnienia faktycznej ochrony i świadomego kształtowania najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej;
- rewaloryzacji najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;
- rozwoju różnych form turystyki zachowującej potencjał i wartości środowiska przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego określono kierunki polityki przestrzennej. Jednym z nich są działania na rzecz jakości krajobrazu, architektury i ochrony środowiska kulturowego. Zapisano, iż „*opierając się na koncepcji wspólnego systemu ochrony przyrody i krajobrazu, zintegrowanego z systemem ochrony zabytkowych obiektów ustalono, że zachowane cenne charakterystyczne krajobrazy przyrodnicze, kulturowe i obiekty materialnego dziedzictwa kulturowego będą wykorzystywane w rozwoju społeczno-gospodarczym, intensywnie wspierając rozwój gospodarek lokalnych. W ten sposób staną się szansą dla osiągnięcia „specjalizacji terytorialnej.” W ślad za tym sformułowano zapisy dotyczące potencjalnych obszarów nowych parków krajobrazowych oraz parków kulturowych, które zostały uwzględnione w omawianym dokumencie. Stwierdzono, iż: „uważa się za celowe ustanowienie szeregu parków kulturowych, które – jak dowodzi przykład parku kulturowego Stare Miasto w Krakowie – pozwala od strony prawnej ograniczyć lub nawet zlikwidować cały*

szereg negatywnych zjawisk związanych z reklamą, sztyldami i spontanicznymi procesami budowlanymi. Rekomendacja ta oznacza, że w przyszłych okresach programowania samorząd wojewódzki winien traktować ustanowienie takich parków jako element warunkowości wydatków i na przykład nie przeznaczać środków na rewitalizację bądź ochronę zabytków na obszarach, które pomimo rekomendacji nie zostały objęte ochroną.” W planie zawarto rekomendację dla utworzenia parku kulturowego w Krynicy i Starym Sączu.

W diagnozie zasobów kulturowych odnotowano kulturotwórczą rolę Nowego Sącza. Jako cenne w skali regionu wskazano, zabytkowe, zachowane układy urbanistyczne Muszyny i Starego Sącza oraz zespoły uzdrowiskowe Muszyny, Piwnicznej i Krynicy, a także zabudowę wsi Gołkowice Dolne. Wspomniano drewniane cerkwie z Powroźnika, Berestu, Jastrzębika, Wojkowej i Tylicza oraz drewniany kościół z Ptasekowej. Wśród 20 najpopularniejszych destynacji turystycznych w regionie wskazano Krynice, Nowy Sącz i Muszynę. Odnotowano rolę Szlaku Architektury Drewnianej i cerkwi z Listy UNESCO. W liczbie destynacji pielgrzymkowych odnotowano Sanktuarium Św. Kingi w Starym Sączu.

Wśród obszarów strategicznych część terenu powiatu nowosądeckiego (Kotlina Sądecka) znalazła się w tak zwanym „Terytorium „Dolina Przedsiębiorczości”, gdzie kładzie się nacisk na gospodarkę innowacyjną i ekologiczną, a część (południowa, beskidzka) w obszarze zwanym „Terytorium „Park Górski”. W tym obszarze dominować mają przemysły czasu wolnego wykorzystujące warunki krajobrazowe i uzdrowiskowe.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest jednym z najważniejszych dokumentów planistycznych województwa. Zawiera wskazania dla działań, których realizacja jest wypełnieniem zadań określonych przez strategię rozwoju regionu. Jest także ważnym instrumentem koordynacji polityki przestrzennej w regionie. Stąd znaczenie rekomendacji finalnej: ***uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki Małopolski.*** Stąd też istotny wniosek, iż tereny powiatu nowosądeckiego zostały w dokumencie dostrzeżone, jako cenne pod względem kulturowym i środowiskowym. Zapisy te wymagają uwzględnienia w powiatowym programie ochrony zabytków.

I – 3 -3. Dokumenty strategiczne gmin wchodzących w skład powiatu nowosądeckiego

W odniesieniu do Ustawy o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. w gestii powiatu znajdują się zadania o charakterze ponadgminnym i niezastrzeżone prawnie dla innych podmiotów i instytucji. Zadania samorządu i administracji samorządowej gmin są autonomiczne i skupione na celach właściwych dla zarządzania bezpośrednio obszarem jednostki administracyjnej. Procedury gminne posiadają cechy inicjatywne, przez co wpływają na wyznaczenie kierunków rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz ich realizację.

W zakresie tych uprawnień leży sporządzenie opracowań planistycznych, gminnych programów ochrony zasobów naturalnych oraz kulturowych, programów i dokumentacji na realizowane przedsięwzięcia inwestycyjne, wydawanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Procedury powiatowe posiadają charakter reaktywny, ponieważ nastawione są na reagowanie na wszelkie zagrożenia i ich zwalczanie. Ponadto mogą wpływać na realizację określonych i wyznaczonych przez gminy kierunków prorozwojowych. Na mocy ustaw powiat ma za zadanie opracowanie powiatowych programów przeciwdziałania patologiom społecznym oraz zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego, wydawanie pozwoleń na budowę, wydawanie koncesji i pozwoleń na eksploatację zasobów naturalnych oraz opracowanie powiatowego programu ochrony zabytków. W tym zakresie kompetencje struktur administracji gminnej i powiatowej mają charakter komplementarny, tworząc logiczną strukturę zarządu i monitorowania procesów.

W skład powiatu nowosądeckiego wchodzi 16 gmin. Są to gmina miejska: Grybów, gminy miejsko-wiejskie: gmina Krynica, gmina Muszyna, gmina Piwniczna - Zdrój, gmina Stary Sącz oraz gminy wiejskie: gmina Chelmec, gmina Gródek nad Dunajcem, gmina Grybów, gmina Kamionka Wielka, gmina Korzenna, gmina Łabowa, gmina Łącko, gmina Łososina Dolna, gmina Nawojowa, gmina Podegrodzie, gmina Rytro.

Każda z gmin realizuje zadania własne oraz kształtuje polityki i strategię rozwojowe, zgodnie ze specyfiką terenu i własnymi uwarunkowaniami społecznymi. Wśród obowiązków gminy mieści się opracowywanie dokumentów planistycznych i strategicznych. W tym opracowanie . Strategii Rozwoju Gminy, Raportu o Stanie Gminy, Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy, Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego, Lokalnych Programów Rewitalizacji, oraz specjalistycznych dokumentów z zakresu ochrony zabytków, czyli Gminnego Programu Ochrony Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków. Rada Gminy może podejmować uchwały z zakresu ochrony zabytków, w tym w

sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze danej Gminy.

Cechą wspólną wymienionych wyżej dokumentów są ograniczenia terytorialne ich zasięgu odnoszące się do granic administracyjnych danej gminy oraz zasada podporządkowania interesom danej wspólnoty terytorialnej. Jednocześnie dokumenty te muszą odpowiadać zasadzie spójności z dokumentami programowymi i strategiami o szerszym zasięgu terytorialnym i uwzględniać przesądzenia dotyczące założeń polityki przestrzennej kraju i województwa oraz uwzględniać szczegółowe regulacje prawne, w tym ustawowe wymogi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W kontekście prawnym i w praktyce sporządzania dokumentów strategicznych nie występuje obowiązek wzajemnego uzależniania rozstrzygnięć i koncepcji, poza zasadą niesprzeczności zaleceń i polityk oraz zasadą uwzględnienia zadań szczebla krajowego i ponadregionalnego w dokumentach o węższej właściwości terytorialnej. **W kontekście powiatowego programu ochrony zabytków dokumenty szczebla gminnego stanowią zasób źródłowy, który winien być uwzględniany w zakresie ustawowych kompetencji i celów działania administracji samorządowej szczebla powiatowego.** Ustawowy podział kompetencji i autonomia decyzyjna jednostek samorządu terytorialnego skutkują rozdzielnością treści dokumentów strategicznych każdej z jednostek samorządowych.

W zakresie kształtowania strategii ochrony zabytków w skali powiatu celowe jest budowanie mechanizmów przepływu informacji o równoległej realizacji zadań z tego obszaru w gminach. Aktualnie w skali powiatu nowosądeckiego odnotowano trudności w przepływie informacji, co do realizacji gminnych programów ochrony zabytków i gminnych ewidencji zabytków. Zgodnie z rozpoznaniem tematu gminnymi programami ochrony zabytków dysponują nieliczne gminy z terenu powiatu. Aktualny program jest w gminie Chełmiec (do r. 2025), Grybów (do r. 2025), Muszyna (do r. 2024), Nawojowa (do r. 2024), Podegrodzie (do r. 2024). W trakcie opracowania i aktualizacji są programy opieki nad zabytkami w gminach: Kamionka Wielka, Krynica, Łącko. W kilku wypadkach dokumenty straciły aktualność i przekroczyły określony ustawowo czas obowiązywania. Zatem w 7 na 16 gminach powiatu ustawowy obowiązek dysponowania gminnym programem opieki nad zabytkami nie został podjęty, lub zaktualizowany. Podobnie wyczerpała się aktualność większości *Programów rewitalizacji*, które mogą obejmować również problematykę ochrony zabytków. W przypadku dużych skupisk zabudowy historycznej, jak w Krynicy, Muszynie, czy Starym Sączu zagadnienia rewitalizacji ściśle wiążą się z ingerencją w substancję historyczną miejscowości. Niepokojący

jest fakt, iż nie wszystkie gminy z terenu powiatu dysponują gminnymi ewidencjami zabytków. W przypadku istniejących dokumentacji zauważa się zróżnicowany stopień ich aktualności i dostępności. Z zasady gminne ewidencje zabytków powinny w postaci spisów być dostępne dla ogółu społeczeństwa. Dla gmin, które nie opracowały dotąd własnej ewidencji zabytków obowiązującym stanem rozpoznania zasobu jest wojewódzka ewidencja zabytków prowadzona przez wojewódzkiego konserwatora zabytków (w praktyce przez Delegaturę Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Nowym Sączu). Gminna ewidencja zabytków z zasady prawnej musi odzwierciedlać zawartość rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz może zawierać większą liczbę obiektów, uznanych z perspektywy lokalnej, za wartościowe w kontekście historycznym, artystycznym lub naukowym. Zatem liczba obiektów w wojewódzkiej ewidencji zabytków określa dolną graniczną liczbę obiektów o wartościach zabytkowych, która może zostać powiększona w wyniku rozpoznania w terenie w przypadku zrealizowania obowiązku założenia gminnej ewidencji zabytków. Według zbiorczych danych WUOZ łącznie w skali powiatu w gminnych (a w razie braku gminnych, w wojewódzkich) ewidencjach zabytków znajduje się 2075 obiektów. W stosunku do poprzedniego okresu funkcjonowania powiatowego programu ochrony zabytków oznacza to spadek liczby obiektów o blisko 700. Spadek ów jest wynikiem weryfikacji i uaktualnienia danych, dla których odniesieniem już nie jest stan archiwalny, a rzeczywisty. Jednocześnie jest to poważny sygnał o zagrożeniach dla budownictwa tradycyjnego, które w największym zakresie zasila gminne ewidencje zabytków. Ubytek zabudowy tej kategorii wymaga zdecydowanych reakcji, gdyż zasoby niegdyś licznie reprezentowane, dziś są praktycznie na wyczerpaniu.

Ilość obiektów zabytkowych w gminach według danych gminnych lub wojewódzkich ewidencji zabytków

L.p.	Gmina	Ilość obiektów w ewidencji	Rodzaj ewidencji G - gminna W – wojewódzka (oznacza brak ewidencji gminnej)
•	Chełmiec	89	G
•	Gródek nad Dunajcem	46	G
•	Grybów	113	G
•	Grybów miasto	54	W
•	Kamionka Wielka	62	W
•	Korzenna	58	W

•	Krynica	79 (w trakcie uzgadniania, ilość może ulec zmianie)	W
•	Łabowa	328	W
•	Łącko	271	W
•	Łososina Dolna	116	W
•	Muszyna,	111	G
•	Nawojowa	20	G
•	Piwniczna	224	G
•	Podegrodzie	88	G
•	Rytro	113	W
•	Stary Sącz	303	G
RAZEM:		2075	8 G/ 8 W

Przeważające obszary powiatu są pokryte miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.

Gmina Chelmec - całkowite pokrycie

Gmina Gródek nad Dunajcem - całkowite pokrycie

Miasto Grybów - całkowite pokrycie

Gmina Grybów - całkowite pokrycie

Gmina Kamionka Wielka – całkowite pokrycie

Gmina Korzenna - częściowe pokrycie

Gmina Uzdrowskowa Krynica-Zdrój – częściowe pokrycie

Gmina Łabowa - całkowite pokrycie

Gmina Łącko - całkowite pokrycie

Gmina Łososina - całkowite pokrycie

Gmina Muszyna – częściowe pokrycie

Gmina Nawojowa - całkowite pokrycie

Miasto i Gmina Piwniczna-Zdrój – częściowe pokrycie

Gmina Podegrodzie - całkowite pokrycie

Gmina Rytro - całkowite pokrycie

Gmina i miasto Stary Sącz - częściowe pokrycie

Wszystkie plany w procesie uzgadniania i uchwalania podlegają obligatoryjnemu uzgodnieniu wojewódzkiego konserwatora zabytków, co stanowi rękojmię właściwego odniesienia do problematyki ochrony zabytków i ustanawiania form ochrony zabytków w postaci stref ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Z mocy prawa w zapisach ochronnych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Stąd istotnym jest problem aktualizowania gminnej (i wojewódzkiej) ewidencji zabytków, by odzwierciedlała stan faktyczny i realne wartości historyczne, artystyczne i naukowe zabytków nieruchomych z terenu danej gminy.

W zakresie planowania przestrzennego na gminy został nałożony nowy obowiązek w postaci konieczności uchwalenia planu ogólnego. Zgodnie z nowelizacją Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1130.) według art.

13 a) sporządza się **plan ogólny**, w, którym:

1) określa się:

- a) strefy planistyczne,
- b) gminne standardy urbanistyczne;

2) można określić:

- a) obszary uzupełnienia zabudowy,
- b) obszary zabudowy śródmiejskiej.

5. Plan ogólny w zakresie, o którym mowa w:

- 1) ust. 4 pkt 1 i pkt 2 lit. b, uwzględnia się przy sporządzaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz stanowi podstawę prawną decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu;

W konsekwencji dalszych, już uchwalonych zmian prawnych, kolejne nowe wymagania w zakresie planistycznym wejdą w życie 1.01.2026 r. Generalnie ich zadaniem jest wzmacnianie spójności planowania przestrzennego i programów strategicznych na poziomie gminy i ponadregionalnych. Stąd istotna potrzeba aktualizacji bazy źródłowej danych dotyczących min. obiektów i obszarów chronionych, które mają się znaleźć w nowych edycjach dokumentów planistycznych gmin.

I – 4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO - relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami programowymi powiatu

Strategia Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030

Dokumentem podstawowym w zakresie kształtowania strategii rozwoju powiatu jest Strategia Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030 przyjęta Uchwałą Nr 350/XXXV/22 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 29 grudnia 2022 r. Jak zaznaczono we wstępie do dokumentu: „Strategia Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego stanowi podstawę do zarządzania powiatem i pozwala na określenie wizji i misji przyszłości rozwoju powiatu nowosądeckiego, a następnie wskazania celów strategicznych oraz operacyjnych, a także kierunków działań niezbędnych do ich osiągnięcia. Aby umożliwić ich określenie przeprowadzono diagnozę powiatu nowosądeckiego pod kątem społeczeństwa, gospodarki oraz środowiskowo-przestrzennym, a także zidentyfikowano mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia występujące na terenie powiatu.” W dokumencie podkreśla się, że powstawał między innymi w wyniku interakcji z interesariuszami gminy oraz, że jest spójny z dokumentami na poziomie Unii Europejskiej, kraju, województwa i innymi dokumentami samorządowymi. Cele Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030 są zgodne z założeniami dokumentów wyższego szczebla, aktami strategicznymi, planistycznymi oraz operacyjnymi obowiązującymi na poziomie europejskim, krajowym, regionalnym oraz lokalnym, które są istotne z punktu widzenia programowania rozwoju powiatu nowosądeckiego, są:

- Zrównoważona Europa 2030,
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030,
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do roku 2030),
- Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”.

Elementem Strategii jest rozbudowana wielowątkowa diagnoza stanu powiatu, w której uwzględniono też zagadnienia kultury i dziedzictwa narodowego. W zakresie dziedzictwa niematerialnego odnotowano znamienną uwagę;

„W gminach powiatu nowosądeckiego organizowanych było stosunkowo dużo imprez lokalnych, które prezentowały bogatą lokalną kulturę poszczególnych części powiatu. Były to imprezy o niepowtarzalnym charakterze, w które często chętnie włączali się sami mieszkańcy

(w celu zaprezentowania swojej twórczości czy lokalnych wyrobów). Z drugiej strony duża liczba imprez powodowała, że coraz trudniej było organizatorom przyciągnąć wielu mieszkańców, w związku z czym przykładowo oferowany był darmowy catering, w celu zwiększenia frekwencji. Czasem widoczny był nawet przesyt oferty kulturalnej.”

W Strategii zinwentaryzowano też placówki muzealne w granicach powiatu. Ich stan przedstawia się następująco:

- Muzeum Regionalne „Państwa Muszyńskiego” w Muszynie,
- Muzeum Regionalne im. Seweryna Udzieli w Starym Sączu,
- Muzeum Księdza Józefa Tischnera w Starym Sączu,
- Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju,
- Muzeum Zabawek „Bajka” w Krynicy-Zdroju,
- Muzeum Regionalne w Piwnicznej-Zdroju,
- Zagroda „Kubalówka” w Podegrodziu,
- Muzeum Parafialne w Grybowie,
- Muzeum Parafialne Sztuki Ludowej im. księdza Edwarda Nitki w Paszynie (gmina Chelmec),
- Muzeum Łachów Sądeckich im. Z. i St. Chrzastowskich w Podegrodziu,
- Warownia Stara Baśń w Grybowie,
- Wiejska Galeria Malarstwa w Naszacowicach (gmina Podegrodzie),
- Muzeum Pszczelarstwa im. Bogdana Szymusika i skansen pszczelarski w Stróżach (gmina Grybów),
- Muzeum Pszczelarstwa w Kamiannej (gmina Łabowa),
- Muzeum Młynarstwa, Techniki i Rzemiosła Wiejskiego im. Józefa Winiarskiego (Osada Młyńska) w Rożnowie (gmina Gródek nad Dunajcem).

Strategia dostrzega również zasób zabytkowy, choć tylko w wymiarze podstawowej formy ochrony, jaką jest rejestr zabytków. Odnotowano tam:

„Na terenie powiatu nowosądeckiego w 2022 roku znajdowało się 415 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych. Pośród wszystkich gmin najwięcej zabytków zlokalizowanych było w gminie Stary Sącz (112), Krynica-Zdrój (80) oraz Muszyna (66), a najmniej w Rytrze (1), Podegrodziu (4) oraz Łącku (6). Najczęściej występującymi obiektami zabytkowymi były kościoły, cerkwie, kaplice i cmentarze,

domy mieszkalne, wille i zagrody. W powiecie nowosądeckim znajduje się jeden obiekt wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Jest to cerkiew św. Jakuba w Powroźniku zlokalizowana w gminie Muszyna, która została wpisana na listę w 2013 roku jako jedna z drewnianych cerkwi w Polskim i Ukraińskim regionie Karpat.”

W Strategii nie odnotowano tytułu pomnika historii, którym od 27.12.2018. obdarzony jest Stary Sącz.

Zagadnienia dziedzictwa kulturowego odnotowano również w charakterystyce walorów turystycznych powiatu, gdzie wśród innych wymieniono obiekty i obszary zabytkowe współtworzące:

- Szlak Architektury Drewnianej – rozciąga się na obszarze całego województwa małopolskiego i zawiera liczne dawne cerkwie (m. in. w Powroźniku, Dubnem, Jastrzębiku, Tyliczu, Szczawniku, Piorunce, Bereście, Łabowej). Najcenniejszą z nich jest pochodząca z XVII w. świątynia w Powroźniku, która wpisana została na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- Międzykulturowy Szlak Turystyczny – jego celem jest popularyzowanie pogranicza polsko-słowackiego,
- Turystyka religijna – liczne obiekty architektury sakralnej, takie jak Starosądecki Zespół Klasztorny Sióstr Klarysek, Ołtarz Papieski w Starym Sączu, Tropie – najstarszy kościół na Sądeckczyźnie, liczne kościoły, cerkwie oraz zabytkowe kapliczki,
- Muzea, skanseny i galerie - m.in. Muzeum Regionalne „Państwa Muszyńskiego” w Muszynie, Muzeum Zabawek „Bajka” w Krynicy-Zdroju, Muzeum Regionalne w Piwnicznej-Zdroju, Wiejska Galeria Malarstwa w Naszacowicach, Muzeum Pszczelarstwa w Kamiannej, Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju,
- Zamki, dwory oraz pałace - m.in. ruiny zamku w Rytrze, ruiny zamku w Muszynie, resztki fortyfikacji z XVI wieku w Rożnowie.

W finalnej analizie SWOT wartości rozwojowych powiatu odnotowano po stronie mocnych stron:

Duża liczba zabytków, mocno zakorzenione w świadomości mieszkańców dziedzictwo kulturowe.

Natomiast po stronie zagrożeń znalazł się zapis;

Degradacja licznych zabytków na terenie powiatu ze względu na brak środków finansowych na ich konserwację.

Tę diagnozę można traktować, jako istotne wskazanie kierunkowe dla programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego. Podobnie kierunkowy charakter, z którym należy uzupełnić program opieki nad zabytkami prezentuje wizja strategii powiatu w brzmieniu:

Wizja powiatu nowosądeckiego do roku 2030

Powiat nowosądecki umożliwia swoim mieszkańcom ciągły rozwój oraz życie na odpowiednim poziomie, dzięki zapewnieniu dostępu do wysokiej jakości usług edukacyjnych, opiekuńczych, zdrowotnych i kulturalnych, a także rozwiniętej infrastruktury i komunikacji publicznej. **W 2030 roku lokalna społeczność funkcjonuje w sposób zintegrowany oraz aktywny, głęboko utożsamiając się z tradycjami i dziedzictwem kulturowym regionu.** Mieszkańcy rozwijają się zawodowo, a powiat nowosądecki jest miejscem atrakcyjnym do prowadzenia działalności gospodarczej. Bogata oferta turystyczna i uzdrowiskowa, a także wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe czynią z powiatu nowosądeckiego chętnie odwiedzaną destynację.

Z wizją koresponduje misja, która jest ukierunkowana na konkretne działania i osiąganie efektów, a jej brzmienie wyraźnie akcentuje łączność koncepcji rozwoju z problematyką kulturową.

Misja powiatu nowosądeckiego do roku 2030

Stworzenie mieszkańcom odpowiednich warunków do rozwoju i podnoszenia jakości życia, a także **ciągła ochrona zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego obszaru.**

Finalnie w ramach Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030 wyróżniono łącznie 6 celów strategicznych w trzech obszarach:

społecznym,
gospodarczym
środowiskowo-przestrzennym

Zagadnienia, które można powiązać z zasobem zabytków i szerzej rozumianym zakresem dóbr kultury występują w każdym z wyżej wymienionych obszarów tematycznych.

W obszarze społecznym Cel strategiczny 1. Zadowalająca jakość życia mieszkańców powiatu nowosądeckiego wiąże się z celami operacyjnymi skupiającymi się na zagadnieniach medycznych, opieki społecznej oraz edukacji. Jednak „Cel operacyjny 4. Rozwinięta i dostosowana do potrzeb lokalnej społeczności oferta spędzania czasu wolnego.” jednoznacznie można połączyć z zagadnieniami dziedzictwa kulturowego.

Natomiast Cel strategiczny 2. Wzrost poziomu tożsamości i kapitału społecznego mieszkańców już bezpośrednio odnosi się do zagadnień dziedzictwa kulturowego. Wyrażają to cele operacyjne:

- Cel operacyjny 1. Wysoki poziom aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców.
- Cel operacyjny 2. Silna tożsamość lokalna i zachowane dziedzictwo kulturowe regionu.

W obu przypadkach można, a nawet należy odwoływać się do zasobów zabytków, jako materialnych nośników dziedzictwa kulturalnego i obszarów potencjalnej aktywizacji kulturalnej lokalnych społeczności.

W obszarze gospodarczym wyznaczono jeden cel nadrzędny: Cel strategiczny 3. Wysoki poziom konkurencyjności i rozwoju gospodarczego obszaru. Cele operacyjne odnoszą się do zagadnień produkcji i usług, dobrego klimatu inwestycyjnego, rolnictwa oraz wzrostu poziomu przedsiębiorczości i aktywności zawodowej wśród mieszkańców obszaru. Jednak „Cel operacyjny 1. Wysoki poziom wykorzystania potencjału turystycznego i uzdrowiskowego obszaru” znów bezpośrednio zawiera w sobie również odniesienie do zasobów zabytków i elementów dziedzictwa kulturowego współtworzących konkurencyjność i wyjątkowość oferty turystycznej regionu.

W obszarze środowiskowo-przestrzenny określono trzy cele strategiczne. Wśród nich z perspektywy kulturowej szczególnie istotny jest „Cel strategiczny 4. Zachowanie istniejących walorów przestrzenno - środowiskowych obszaru”. Wiąże się z nim cele operacyjne dotyczące redukcji poziomu emisji zanieczyszczeń, efektywności energetycznej, zdywersyfikowania źródeł pozyskiwania energii, kwestii gospodarowania odpadami i ochrony zasobów przyrodniczych regionu. Natomiast „Cel operacyjny 3. Zachowanie ładu przestrzennego” jednoznacznie można połączyć z zagadnieniem ochrony historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zespołów zabytkowych wpisujących się harmonijnie w przestrzeń powiatu. Pozostałe cele strategiczne i operacyjne w tym obszarze mają charakter infrastrukturalny, choć Cel strategiczny 6. Rozwinięta infrastruktura dostosowana do wysokiego poziomu życia i bezpieczeństwa mieszkańców z powodzeniem może być łączona z zasobem zabytków, jako elementem kształtującym poziom życia rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego o wysokim poczuciu własnej tożsamości kulturowej.

Poszczególnym wspomnianym celom odpowiadają kierunki działania, przekładające się już na bezpośrednie wskazania, które powinny znaleźć się również w programie opieki nad zabytkami w celu zapewnienia synergii działań.

Przykładowo dla celu: 1.4. Rozwinięta i dostosowana do potrzeb lokalnej społeczności oferta spędzania czasu wolnego wskazano kierunek działania: „1.4.3. Wsparcie unikatowych

lokalnych projektów kulturalnych.” Ochrona reliktyw tradycyjnego budownictwa regionu może być z jednej strony owym działaniem, z drugiej może być katalizatorem znacznej aktywizacji społecznej.

Dla celu „2.2. Silna tożsamość lokalna i zachowane dziedzictwo kulturowe regionu” wszystkie kierunki działania są powiązane z koncepcją ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Zostały sformułowane następująco:

2.2.1. Pielęgnacja, ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego regionu oraz tradycji lokalnych.

2.2.2. Ochrona i promocja licznych zabytków zlokalizowanych na terenie powiatu, w tym realizacja prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych oraz prac zabezpieczających.

2.2.3. Kreowanie i organizacja wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi kształtowaniu świadomości regionalnej mieszkańców.

2.2.4. Wsparcie w zakresie dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego.

To bezpośrednie wskazanie dla sformułowań programu opieki nad zabytkami dla powiatu i gmin z terenu powiatu.

Kolejne wskazania znajdujemy w dalszych obszarach. W polu 3. Cel strategiczny – Wysoki poziom konkurencyjności i rozwoju gospodarczego regionu, dla Celu operacyjnego 3.1. Wysoki poziom wykorzystania potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego obszaru. W kierunkach działań zapisano wprost: „3.1.5. Wykorzystanie licznych zabytków zlokalizowanych na terenie”. Cel: 3.2. Rozwinięta produkcja i usługi lokalne związane z kierunkami działań:

3.2.1. Wspieranie rzemiosła i twórców ludowych oraz tradycyjnych produktów i form aktywności lokalnych.

3.2.2. Aktywna promocja produktów regionalnych.

3.2.3. Rozwój renomowanych marek lokalnych. powiatu, w celu generowania ruchu turystycznego.

Wszystkie łączą się ze strategią ochrony dziedzictwa kulturowego.

Również cel „3.4. Zachowanie tradycji rolniczych obszaru” mimo ekonomiczno gospodarczego charakteru zawiera kierunki działań powiązane z ochroną dziedzictwa materialnego i niematerialnego. W tym: „3.4.4. Zachowanie i promocja kultury pasterskiej.”

Na pozór daleki od zagadnień obiektów i obszarów zabytkowych jest cel: 6.1.Dalszy rozwój infrastruktury niezbędnej dla potrzeb wysokiego poziomu życia mieszkańców. Jednak kierunek

działania „6.1.3. Rozwój zielonej i błękitnej infrastruktury” doskonale łączy się z zagadnieniami ochrony historycznych kompozycji zieleni i stawów, które również stanowiły integralny element zabytkowych zespołów dworskich.

W Strategii zauważono, iż: „Złożoność procesu realizacji założeń Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030 wymaga koordynacji działań o zróżnicowanym charakterze.”

Konieczna jest zgodność w zakresie:

Dokumentów programowych

Dokumentów organizacyjnych i zarządczych

Aktów prawa lokalnego

Dokumentów planistycznych

Bezpośrednim nawiązaniem do tej konstatacji jest zapewnienie zgodności programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego z wizją, misją, celami i kierunkami działań Strategii oraz dopełnienie kierunków działań w zakresie specjalistycznym, dotyczącym ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

Raport o stanie Powiatu

Dokumentami o fundamentalnym znaczeniu dla diagnozy stanu środowiska kulturowego i zabytków w powiecie oraz dla oceny dotychczasowych polityk ochronnych są sporządzane corocznie raporty o stanie powiatu. Są to dokumenty wymagane prawem, gdyż zgodnie z art. 30a ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 107.), zarząd powiatu co roku do dnia 31 maja przedstawia radzie powiatu raport o stanie powiatu. Raport obejmuje podsumowanie działalności zarządu powiatu w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii i uchwał rady powiatu. Rada powiatu rozpatruje raport podczas sesji, na której podejmowana jest uchwała rady powiatu w sprawie udzielenia lub nieudzielenia zarządowi absolutorium. Nad przedstawionym raportem o stanie powiatu przeprowadza się debatę. Jest to zatem dokument zarządczy i kontrolny umożliwiający modyfikowanie polityk i strategii w obszarach istotnych dla powiatu. Raporty podlegają upublicznieniu na stronach internetowych powiatu. Aktualnie dostępne są raporty obejmujące wyłącznie okres do 2023 r. Jest to materiał źródłowy umożliwiający charakterystykę bieżących działań Zarządu oraz wnioskowanie, co do optymalizacji kierunków działań. Tematyka dziedzictwa kulturowego i zabytków jest na łamach raportu reprezentowana, a zawarte tam dane liczbowe i rzeczowe ilustrują rzeczywiste zaangażowanie powiatu w działania z zakresu

ochrony zabytków. Informacje te mają również charakter skrótu ze sprawozdania z realizacji dotychczasowych powiatowych programów opieki nad zabytkami.

Dotacje na prace przy zabytkach

Powiat Nowosądecki udziela rokrocznie wsparcia adresowanego do prowadzących prace konserwatorskie przy zabytkach w granicach powiatu. Podstawą prawną działania są;

art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U.2024 r. poz. 1292) i art. 12 pkt. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U.2024 r. poz. 107) w związku z Uchwałą Nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Powiatu Nowosądeckiego zmienionej Uchwałą nr 194/XVII/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 23 grudnia 2020 r. oraz Uchwałą nr 445/XLIV/23 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 28 grudnia 2023 r.

Jest to istotne uwarunkowanie wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego w powiecie, w związku z cyklicznym konkursem pod nazwą „Ochrona zabytków” realizowanym ze środków budżetowych powiatu. Kolejne zmiany Uchwały wiążą się z uaktualnianiem zasad i uwarunkowań udzielania wsparcia. Charakter działania łączy się z interwencyjną i reaktywną rolą Starosty i szerzej powiatu, jako jednostki administracji publicznej. Jest to realizacja wskazań prawnych zawartych w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które umożliwiają organom samorządowym udzielanie dotacji celowej na ochronę zabytków. Rada Powiatu Nowosądeckiego ustaliła zasady i stworzyła możliwości uzyskania przez podmioty mające tytuł prawny do zabytku, wsparcia finansowego na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku, który jest wpisany do rejestru zabytków na mocy **Uchwały Nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie ustalania zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Powiatu Nowosądeckiego.** Kolejne uchwały konkretyzują te zadania stawiając sobie za cel inicjowanie szeroko pojętej akcji konserwatorskiej poprzez wspieranie i uzupełnianie działalności podjętych przez właścicieli lub posiadaczy obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. Przedsięwzięcia te

mają przyczynić się do zapewnienia ochrony i konserwacji najbardziej wartościowych elementów substancji zabytkowej, mających znaczenie w kreowaniu wizerunku Powiatu Nowosądeckiego.

Zachowują aktualność zapisy art. 2 Uchwały Nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie ustalania zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Powiatu Nowosądeckiego, które stanowią:

Z budżetu powiatu nowosądeckiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym.

Jednocześnie Uchwała precyzuje zadania, na realizację których może być udzielona dotacja z budżetu powiatu nowosądeckiego, które obejmują:

- 1) przedsięwzięcia, które polegają na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków;
 - 2) prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków;
 - 3) badania konserwatorskie lub architektoniczne substancji zabytkowej.
3. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane zabytku może finansować nakłady konieczne, obejmujące:
- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
 - 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
 - 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
 - 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
 - 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
 - 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
 - 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
 - 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
 - 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

W Uchwale stwierdza się, iż „*przy udzielaniu dotacji respektuje się zasady: otwartości, konkurencji, jawności, przejrzystości, apolityczności.*”

Istotne jest, iż **o dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku**, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu. Tym samym Uchwała wpisuje się w koncepcje tworzenia partnerstwa publiczno – prywatnego dla ochrony zabytków rozumianych, jako dobro wspólne lokalnej społeczności i ogółu obywateli. W uchwale określono tryb przyjmowania, rozpatrywania i oceny wniosków oraz ich zawartość merytoryczną. Wskazano rolę Komisji Kultury i Ochrony Dóbr Kultury Rady Powiatu Nowosądeckiego oraz Wydział Edukacji, Kultury i Sportu Starostwa Powiatowego w procedurze dotacyjnej. Istotnym elementem uchwały są określenia kryteriów wyboru beneficjentów. W procedurze oceny wniosku uwzględnia się **kryteria**:

- 1) duże znaczenie zabytku dla dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem jego wartości historycznej, naukowej lub artystycznej oraz dostępności dla społeczeństwa,
- 2) stan zagrożenia, w jakim znajduje się obiekt wymagający prac lub robót przy zabytku,
- 3) racjonalne uzasadnienie kosztów realizacji planowanych prac lub robót oraz zaangażowanie finansowe podmiotu występującego o dotację, a także wskazanie innych źródeł finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku,
- 4) kontynuacja prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych dotowanych uprzednio z budżetu powiatu nowosądeckiego.

Trzeba podkreślić, iż Uchwała stanowi instrument pozwalający na realizację uregulowań prawnych wynikających z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Uchwała określa zasady, tryb oraz cele i rodzaje zadań, na realizację których można ubiegać się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane zabytków oraz sposób udzielania i wykorzystywania dotacji z budżetu powiatu nowosądeckiego. Jest to istotne uwarunkowanie systemu ochrony zabytków w skali powiatu.

II CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA ORAZ KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU NOWOSĄDECKIEGO¹

II - 1 Historia regionu

Uwarunkowania naturalne i dziejowe kształtowały aktywność dziesiątków pokoleń mieszkańców ziemi sądeckiej. Z perspektywy programu ochrony zabytków należy dostrzec zależności historii i zachowanych zasobów zabytków, które są jej świadectwami. Postrzeganie zabytków wraz z ich kontekstem historycznym, kulturowym i krajobrazowym odpowiada współczesnemu rozumieniu dziedzictwa, co wyrażają międzynarodowe dokumenty doktrynalne konserwatorstwa.

Tereny powiatu sądeckiego rozpościerają się w Kotlinie Sądeckiej, w dolinach Dunajca i Popradu, na zboczach Beskidu Sądeckiego i Niskiego oraz na Pogórzu Karpackim. Są to tereny o zróżnicowanej fizjografii i różnych formach nasycenia osadnictwem. Jednak od pradziejów były to tereny penetrowane przez człowieka, który w naturalnych warunkach regionu znajdował dogodne obszary do gospodarowania i mieszkania. Badania historii ziemi sądeckiej mają długą tradycję, a pionierzy tych badań, jak Szczęsny Morawski, czy ksiądz Jan Sygański (SJ) należą do grona postaci o wielkich zasługach dla polskiej kultury.

Pradzieje regionu można zgłębiać dzięki badaniom i źródłom archeologicznym. Najstarsze znaleziska potwierdzające obecność człowieka na tych terenach pochodzą z epoki górnego paleolitu (ok. 35 000 - 10 000 lat przed Chrystusem). Z osiadłym, rolniczym osadnictwem w żyznej Kotlinie Sądeckiej mamy do czynienia od epoki neolitu (ok. 4 500 – 1 800 lat przed Chrystusem). Znaleziska koncentrują się w gminach Chelmec i Grybów oraz w okolicach Jeziora Rożnowskiego. Epoki brązu i żelaza zdominowane były przez osadnictwo związane z kulturą łużycką, co przejawia się bogatą siecią grodów, osad obronnych i cmentarzysk, obecnych wzdłuż doliny Dunajca i jego dopływów. Po regresie osadniczym spowodowanym wędrowną ludów, najpewniej pod koniec V i w ciągu VI wieku interesujący nas obszar zasiedliła ludność słowiańska i od tego czasu datuje się ciągłość tradycji osadniczych. Między VIII a X w. rozwijają się na ziemiach polskich organizmy państw plemiennych (państwo

¹ Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego powiatu Nowosądeckiego jest uaktualnionym i skorygowanym powtórzeniem zapisów z Powiatowego programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2012 -2024, gdyż wiedza historyczna i charakterystyka zasobu w ostatnim czteroleciu nie uległa zasadniczym zmianom i zapisy pozostają aktualne.

Wiślan), które ustępują ekspansji dynastii Piastów. Zabytkami z tych czasów są grodziska – pozostałości grodów z Naszacowic, Chełmca i Marcinkowic. Istotną rolę kulturotwórczą i ekonomiczną, tak w pradziejach, jak w średniowieczu i okresie nowożytnym odgrywa trakt komunikacyjny w dolinach Popradu i Dunajca. Tradycja historyczna o pobycie świętego Świerada w pustelni koło Tropia, w ostatnich latach X w., przypomina o procesie chrystianizacji, który był podsycany przez misjonarzy z południa (św. Świerad był związany z Nitrą, ośrodkiem kultowym z terenu dzisiejszej Słowacji). Między X, a XIII w. kasztelania sądecka staje się ważnym ogniwem organizacji władztwa piastowskiego. Jakkolwiek rozstrzygniemy naukowy spór o „wędrówkę Sącza”, którego pierwotne położenie badacze wskazują w różnych kontekstach przestrzennych, to rolę regionu, jako centrum osadniczego i administracyjnego potwierdzają źródła historyczne i archeologiczne. Utrwalenie rangi ziemi sądeckiej następuje pod rządami Bolesława Wstydliwego. Zapewne w 1257 roku lokowano miasto Sącz (późniejszy Stary Sącz), które przeszło na własność księżnej Kingi – żony Bolesława i wraz z fundacją klasztoru klarysek w 1280 r. wzmocniło swą rolę centrum cywilizacyjnego i gospodarczego regionu. Jednocześnie od około 1288 w południowej partii obszaru kształtują się dobra biskupów krakowskich, zwane z czasem Państwem Muszyńskim. U schyłku XIII i w XIV w. dzięki inicjatywie monarchów i akcji osadniczej na prawie niemieckim, wspieranej przez możnowładców i kościół ustaliła się sieć osadnicza Sądeckizny. Wacław II w 1292 r. lokował miasto Nowy Sącz, który przejął rolę centrum administracyjnego i gospodarczego regionu. Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki lokowali miasta Tylicz przed 1325 r., Muszyna – ok. 1340, Grybów – 1340, Piwniczna – 1348. Decydujących o zamożności regionu szlaków handlowych i strategicznych strzegły wzniesione w XIV w. zamki – Rożnów, Nowy Sącz, Rytró, Muszyna. Za rozwojem osadnictwa postępował wzrost sieci parafialnej. W 1448 r. kardynał Zbigniew Oleśnicki erygował kolegiatę w Nowym Sączu. Powstały wówczas archidiaconat sądecki w granicach diecezji krakowskiej wzmacniał rangę regionu. W wiekach XV – XVII trwał rozwój gospodarczy i kulturowy Sądeckizny. Korzystano z handlu z sąsiednim królestwem węgierskim (ważny element to handel winem), rozwijano gospodarkę folwarczną. Od drugiej połowy XV w., z nasileniem w XVI wieku w południowej części regionu rozwijało się osadnictwo wołoskie związane z typem gospodarki pasterskiej przystosowanym do warunków górskich. Impulsy osadnicze wiązały się z przepływaniem ze wschodu, wzdłuż grzbietu Karpat, fal ludności wołosko – ruskiej związanej z obrządkiem wschodnim kościoła chrześcijańskiego. W tygliku kulturowym otwartym na wpływy wschodu i zachodu oraz pierwiastki kultury pasterskiej Karpat, wykształciły się autonomiczne wzorce kulturowe i odrębność kulturowa Łemków. Kres fermentowi reformacyjnemu położyli

nowosądecki jezuici sprowadzeni do miasta. Schyłek średniowiecza i początki nowożytności to twórczy okres artystyczny w regionie, w którym sztuka pozostaje w kręgu oddziaływania Krakowa i jednocześnie wpisuje się w dominujące nurty sztuki europejskiej. Jak w skali całej Rzeczypospolitej załamanie rozwoju następuje w dobie „potopu szwedzkiego”, w 1655 r. Kryzys pogłębia w 1657 r. przemarsz przez Sąddecką armię księcia Rakoczego, sprzymierzonego ze Szwedami. Regres gospodarczy oraz zaostrzenie konfliktów społecznych skutkuje zjawiskiem zbiegostwa i zbójnictwa, które znajduje na Sąddecku dogodny warunki rozwoju. Sytuacja geograficzno – topograficzna sprawiła, że Sąddecka stała się też istotnym teatrem działań Konfederatów Barskich. Powstał warowny obóz w Izbach koło Tylicza, toczono walki o Nowy Sącz. Konfederacja wygasła w połowie 1770 r., zaś Sąddecka została wcielona do Austrii i odgradzona „kordonem sanitarnym” od ziem polskich. Była to zapowiedź akcji rozbiorowej z 1772 r. Sąddecka, jako część Galicji dostała się we władanie Monarchii Habsburskiej, w ramach zaboru austriackiego. W 1782 r. na skutek reformy administracyjnej Nowy Sącz stał się stolicą jednostki administracyjnej - cyrkułu sądeckiego, co stało się podstawą dziewiętnastowiecznego rozwoju miasta. W wyniku reform administracji kościelnej przestał istnieć archidiakoniat sądecki, a Sąddecka znalazła się w nowo erygowanej rozległej diecezji tarnowskiej. Rządy zaborcze wiązały się z kolejną falą osadnictwa. Cesarz Józef II sprowadził w latach 1781 i 1788 osadników niemieckich, w znacznej mierze protestantów, którzy osiedli między innymi w Nowym Sączu i okolicznych wsiach (w tym: Chełmiec, Biczycze, Stadła, Podrzecze, Świniarsko, Gołkowice, Barcice, Dąbrówka, Biegonice, Kadcza). Rządy Austriaków zapisały się też kasatami dóbr klasztornych i rekwizycjami mienia kościelnego (kasaty józefińskie). Centralistyczne państwo rozwijało sieć komunikacyjną, reformowano administrację, prawo i szkolnictwo. W reakcji budził się ruch niepodległościowy. Napięcia narodowe nie wykluczały społecznych. W 1846 r., w wyniku chłopskiej rabacji podsycanej przez zaborców ucierpiały dwory - szczególnie w północnej części regionu (okolice Nowego Sącza i Grybowa oraz Rożnów). Poprawa sytuacji następuje w drugiej połowie XIX w., zwłaszcza w tak zwanej dobie autonomicznej, w której osłabiona Monarchia Habsburska dopuściła do form samorządu prowincjonalnego, a Galicja stała się najbardziej liberalnie zarządzaną częścią ziem polskich. Istotnym czynnikiem rozwojowym było uruchomienie „kolei żelaznej” – z Tarnowa do Leluchowa w 1876 r. W 1911 r. zbudowano linię do Krynicy, która przez cały wiek XIX zyskiwała na znaczeniu, jako uzdrowisko. Kolej i źródła ilustrują dwa kierunki rozwoju regionu – industrialny (rejon Nowego Sącza) oraz uzdrowiskowy (uzdrowiska karpackie). W północnej części regionu dominowało rolnictwo. Do połowy XX w. żywa pozostawała tradycja gospodarki pasterskiej na beskidzkich halach i w łemkowskich

wsiach. Można wspomnieć jeszcze o gospodarce leśnej, która zwłaszcza w dobrach Stadnickich z Nawojowej prowadzona była z dużą umiejętnością i świadomością wartości lasów karpackich. W dobie autonomicznej Sądecczyzna była ważnym centrum ruchu niepodległościowego, w czym między innymi rolę odgrywał ruch sokolski. Rosnącą rolę odgrywa ruch ludowy, tu w latach 1892-1893 bracia S. i J. Potoczkwie zakładają Związek Stronnictwa Chłopskiego, jedną z pierwszych partii chłopskich w Galicji. W I wojnie światowej Sądecczyzna staje się sceną walk frontowych. W 1914 wojska rosyjskie wchodzą w głąb Galicji. Walki o Twierdzę Kraków, operacja limanowsko – łapanowska, działania Legionów J. Piłsudskiego, to wydarzenia, które wywierają wpływ na wojenne losy regionu. Po zwycięskiej dla państw centralnych ofensywie gorlickiej w maju 1915 r., jednej z ważniejszych bitew frontu wschodniego I wojny światowej front już w te tereny nie powrócił. W ramach porządkowania pól bitewnych wojskowe oddziały grobownictwa stworzyły sieć zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych. To jedyny w swym rodzaju pomnik chwały poległych żołnierzy wpisany w krajobraz i kompozycje cmentarne o najwyższym ładunku wartości humanistycznych i artystycznych. Okres międzywojenny to czas budowy podstaw odrodzonej państwowości, rozwoju przetwórstwa rolnego, burzliwego rozwoju uzdrowisk, zwłaszcza Krynicy i Żegiestowa. W latach 1935–1941 powstał sztuczny zbiornik wodny na Dunajcu – Jezioro Rożnowskie. W międzywojniu postępuje rozwój świadomości kulturowej i aspiracji politycznych Łemków. Nie brak napięć ekonomicznych i społecznych. II wojna światowa zapisała się szczególnie dramatycznie w regionie, gdzie rozgrywane były interesy mniejszości niemieckiej, dokonywała się zagłada Żydów i budziły napięcia w relacjach z Łemkami. Jednocześnie był to teren rozlicznych aktywności konspiracyjnych i obszar stacjonowania oddziałów partyzanckich (1 psp AK). Wyzwolenie Sądecczyzny z rąk niemieckich 20 stycznia 1945 przez Armię Radziecką nie zakończyło okresu niepokojów. Kształtowanie nowego ustroju i przemiany społeczne łączyły się z akcją „Wisła” i wysiedleniem Łemków w 1947 r., z wcześniejszym odpływem ludności o korzeniach niemieckich, z parcelacją gruntów dworskich i nacjonalizacją przemysłu. Antykomunistyczne podziemie i komunistyczne represje czyniły lata powojenne okresem pełnym napięć i ludzkich dramatów. Dla losów Sądecczyzny w drugiej połowie XX w. szczególne znaczenie miał tak zwany „eksperyment sądecki”. 9 maja 1958 r. specjalną uchwałą Rady Ministrów PRL zaakceptowano lokalną inicjatywę gospodarczo – społeczną dotyczącą wdrożenia własnej drogi rozwoju gospodarczego i społecznego. Stawiano na rozwój funkcji uzdrowiskowo-lotniskowej i turystycznej, pobudzenie przemysłu i rzemiosła w oparciu o miejscowe rezerwy surowców i ludzi oraz na intensyfikację sadownictwa i przetwórstwa owocowo-warzywnego. Działania te sprzyjały rozwojowi regionu i przyczyniły

się do utrzymania społecznej skłonności do kreatywności i przedsiębiorczości lokalnej, co zaowocowało w okresie transformacji ustrojowych po 1989 r. W latach 1975 – 1999 w podziale administracyjnym kraju funkcjonowało samodzielne województwo nowosądeckie. Był to czas inwestycji, z których część była dotknięta ograniczeniami państwa realnego socjalizmu. Po 1999 utworzono w Nowym Sączu powiat grodzki i odrębnie powiat ziemski, który objął 16 gmin z otoczenia miasta (po południową granice państwa). Kontynuowane są tradycje przedsiębiorczości, przemysłu spożywczego, ale także uzdrowiskowe i turystyczne regionu. Wartości krajobrazowe i kulturowe należą do istotnych zasobów regionu. Dzieje zapisane są w krajobrazie i zabytkach ziemi sądeckiej. Jednocześnie Powiat Nowosądecki w perspektywie współczesności należy do obszarów aktywnej przedsiębiorczości i stałego wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego.

II.- 2 Charakterystyka dziedzictwa niematerialnego

Obszar powiatu nowosądeckiego należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem tradycji ludowej i etnografii. W północnej części dominuje tradycja Lachów Sądeckich, w części północno - wschodniej (np. rejon Grybowa) kultura Pogórzan, w południowo zachodniej Górali Sądeckich, a w południowo wschodniej Łemków. Zatem mamy reprezentowane nie tylko znaczące grupy etnograficzne, ale trzy modele tradycji, ze wszystkimi następstwami przenikania się motywów i obyczajów. Lachy Sądeckie i Pogórzanie reprezentują kulturę małopolskiego, rolniczego niżu, podlegającą wpływom Krakowiaków od północy i Górali od południa. Za centrum kultury Lachów Sądeckich, w którym rozwinęła się ona w najbogatszej formie, uznaje się wsie w okolicach Podegrodzia. Górale Sądeccy wyróżniając się strojem i tradycjami wśród innych grup góralskich, jednocześnie przynależą do wspólnoty Górali Polskich, która sięga przez Pieniny, Podhale, aż po zachodnie krańce Karpat. Jednoczy ich wspólna tradycja gospodarowania w górach, zwłaszcza pasterska, w której wątki wołoskie odnajdujemy również na Łemkowszczyźnie. Łemkowie, których kultura wciąż jest reprezentowana w regionie, mimo powojennych wysiedleń i polityki unifikacyjnej PRL, reprezentują kulturę Rusinów Karpackich i są podzieleni między deklarowaną autonomię kulturowo – etniczną, a wspólnotę z tradycją ukraińską. Jeśli dodamy do tego wewnętrzne zróżnicowanie poszczególnych grup, np. Górali Białych i Czarnych wyróżnianych wśród Górali Sądeckich, czy lokalne odrębności wśród Lachów Sądeckich, tradycje mieszczańskie Starego Sącza, czy Grybowa, lub kulturę i tradycje zdrojowe, to otrzymamy obraz zróżnicowanej i barwnej mozaiki niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu. W tej mozaice, już tylko w perspektywie historycznej i pamięci można wymienić również tradycje

mniejszości - osadników niemieckich, czy społeczności żydowskiej. Aspekty materialne kultur ludowych regionu są bogato udokumentowane i reprezentowane w zbiorach Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu (Sądecki Park Etnograficzny) oraz trwają w postaci relikwów drewnianego budownictwa tradycyjnego, kapliczek, czy kamiennej rzeźby nagrobnej. Dziedzictwo niematerialne jest pielęgnowane przez lokalnych regionalistów, artystów amatorów, zespoły regionalne, ale też trwa spontanicznie wśród mieszkańców, w postaci obyczajów świątecznych splecionych z cyklem świąt kościelnych roku liturgicznego, a także towarzyszących uroczystościom rodzinnym i prywatnym, gwary, czy pamięci historycznej zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym.

Zgodnie z współczesnym rozumieniem dziedzictwa niematerialnego, w duchu konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż, 2003) dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Od czasu ratyfikacji przez Polskę Konwencji w 2011 r. (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018) stała się ona źródłem prawa i zobowiązaniem do intensyfikacji działań w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego w skali kraju. Zobowiązanie to przechodzi również na jednostki samorządu terytorialnego, które winny stwarzać warunki poszanowania i kultywowania lokalnych przejawów dziedzictwa niematerialnego w swych regionach.

Dla zachowania dziedzictwa niematerialnego konieczne jest rozumienie jego wartości, poszanowanie i docenienie oraz chęć depozytariuszy danego przejawu dziedzictwa do uczestniczenia w międzypokoleniowym transferze elementów dziedzictwa. Istotną rolę w dokumentowaniu i kształtowaniu kultur tradycyjnych odgrywa nowosądeckie Małopolskie Centrum Kultury „Sokół”. Projekt etnoZAGRODA doskonale wprowadza w tematykę regionalizmów i tradycji ludowych województwa (<https://www.etnozagroda.pl/o-projekcie>).

Cennym medium ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego powiatu jest „Fonoteka ziemi sądeckiej”, czyli zbiór zapisanych i udostępnionych przez stronę internetową utworów wykonywanych przez lokalnych muzyków, śpiewaków i zespoły regionalne (<https://nowosadecki.pl/pl/fonoteka-ziemi-sadeckiej>). Podobny charakter ma promowanie kuchni regionalnej (<https://nowosadecki.pl/pl/kuchnia-regionalna-ii>). Umiejętność przyrządzania potraw charakterystycznych dla tradycji kulturowej regionu należy do ważnych kategorii dziedzictwa niematerialnego. Jest też elementem, który może być wykorzystywany w rozwoju turystyki kulturowej w modnym nurcie „slow food”. Ów nurt, właściwie filozofia życia, wiąże się z celebrowaniem smaku potraw i nieśpiesznym delektowaniem się nimi. Ideą

ruchu, zapoczątkowanego we Włoszech jest promowanie regionalnej żywności i nieprzetworzonych produktów, wytwarzanych w tradycyjny sposób. To charakterystyczny dla współczesności element dziedzictwa kulturowego trafnie łączący tradycję z dniem dzisiejszym i wymagający zachowania tradycyjnych umiejętności gospodarczych. Działaniem szczególnie istotnym w skali kraju są „szkółki ginących zawodów” (<https://nowosadecki.pl/pl/szkolki-ginacych-zawodow-iii>), które pozwalają na przekazywane zamiłowania i umiejętności wykonywania przedmiotów artystycznych oraz tradycyjnych wyrobów charakterystycznych dla obyczaju regionu. Łącznie działania te przyczyniają się do kultywowania odrębności regionalnej i tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu. Służą ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Rosnące zainteresowanie ochroną dziedzictwa niematerialnego otwiera szereg możliwości działania i promocji regionu w tym zakresie. Doświadczenia Ziemi Sądeckiej w tym zakresie należą do wiodących w Polsce i cennym jest utrzymanie tego stanu.

II – 3 Zabytki – charakterystyka zasobu

Zabytki nieruchome

Zabytki nieruchome, to przede wszystkim zabytki budownictwa i architektury, ale w ich rzędzie liczą się też zabytki przemysłu i techniki, zabytkowe parki i ogrody, cmentarze, historyczne układy ruralistyczne i urbanistyczne oraz krajobrazy zabytkowe. Jak wynika z *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, z 2017 r. powiat nowosądecki należy do bogatszych w zabytki w skali województwa. Z liczbą 255 zabytków wpisanych do rejestru zabytków (stan na 1 czerwca 2024 r.) plasuje się jako czwarty na liście ilości zabytków, po Krakowie i powiecie krakowskim, po powiecie nowotarskim, przed pozostałymi powiatami Małopolski.

Charakterystyczne dla zabytków regionu jest duże zróżnicowanie typologiczne. Reprezentowane są dzieła architektury sakralnej (kościół łaciński i wschodniego), obronnej (zamki), rezydencje (dwory) i towarzyszące im parki, architektura mieszkalna miast i tradycyjna wsi, architektura uzdrowiskowa i zabytki techniki, budowle murowane i w konstrukcji drewnianej. Budowlą najstarszą, sprzed XIII w., jest kościół w Tropiu, w którego murach zachowane są partie romańskie włączone w później przebudowaną bryłę. Obiekty średniowieczne, to zamki i kościoły, z najcenniejszym zespołem klasztornym SS. Klarysek w Starym Sączu, kościołem farnym w Starym Sączu oraz parafialnymi kościołami ze Zbyszyc,

czy w Wielogłowach. Średniowieczny system obronny reprezentują w granicach powiatu ruiny zamków w Muszynie, Rytrze i Rożnowie. Najliczniej są reprezentowane dwie grupy zabytków – nowożytnie z XVI – XVIII w. oraz dziewiętnastowieczne. Wśród pierwszych dominują zabytki sakralne, kościoły i cerkwie, w tym znaczny procent świątyń w konstrukcji drewnianej. Znajdujemy tu jednak i takie rarytasy, jak nowożytnie fortyfikacje w Rożnowie – słynny i wyjątkowy w skali kraju beluard. Grupę tę dopełniają rezydencje szlacheckie takie jak alkierzowy dwór w Wielogłowach, dwór starościński w Muszynie, czy pałac w Nawojowej oraz część zabudowy miejskiej Starego Sącza, czy Muszyny. Trzeba zaznaczyć, że w kategoriach zasobu zapowiada się zubożenie powiatu, gdyż drewniany, barokowy dwór z Wielogłów jest przewidziany do translokacji na teren Sądeckiego Parku Etnograficznego w Nowym Sączu. Jest to podyktowane dążeniem do ochrony szczególnie cennego zabytku, którego ochrona in situ napotyka na zasadnicze trudności. W kategorii zabytków z XIX w., z okresu historyzmu, dominują obiekty uzdrowiskowe, tradycyjne budownictwo mieszkalne wiejskie i miejskie, ale też kościoły, dwory i obiekty użyteczności publicznej. XX w. jest reprezentowany przez modernistyczne obiekty zdrojowe Krynicy i Żegiestowa oraz architekturę tradycyjną. Na docenienie oczekuje liczna grupa interesujących zabytków z XX w., w tym zabudowa willowa w duchu międzywojennego modernizmu, zyskujące wciąż na wartości, a zarazem coraz rzadsze, tradycyjne domy drewniane oraz zabytki infrastruktury kolejowej, czy zabytki techniki, jak choćby część infrastruktury technicznej Jeziora Rożnowskiego. W obszarze dyskusji pozostają realizacje z 2 połowy XX w., określane mianem socmodernistycznych lub modernistycznych, którym wraz z upływem czasu coraz częściej przydaje się wartość świadectwa minionej epoki i wartości historyczne, artystyczne i naukowe. Zróżnicowanie chronologiczne, stylistyczne, materiałowe i typologiczne, przy jednocześnie wysokiej wartości historycznej i artystycznej obiektów, czyni zasób zabytków powiatu szczególnie cennymi i wymagającym ochrony. Jednocześnie ta różnorodność stanowi znaczący potencjał, zasób prorozwojowy i może być wykorzystywana w budowaniu różnorodnych produktów turystycznych i strategii udostępniania, które mogą bazować na zróżnicowanych treściach i wartościach, przez co mogą zainteresować szerszą grupę odbiorców. Różnorodność funkcjonalna sprzyja też możliwością adaptacyjnym obiektów.

Spojrzenie na zasób zabytków nieruchomych przez pryzmat funkcji historycznej ukazuje specyfikę dziedzictwa historycznego terenu. Trzy objęte ochroną konserwatorską układy urbanistyczne, to wpisy do rejestru zabytków średniowiecznych miast Starego Sącza i Muszyny oraz dziewiętnastowiecznego zespołu zabudowy zdrojowej w Krynicy. To nie wyczerpuje

zasobu, gdyż wartości uzasadniające ochronę prezentują też średniowieczne układy lokacyjne Grybowa, Piwnicznej i Tylicza (zmieniony po 1610 r.). W zasobie zdecydowanie dominują obiekty sakralne, co zrozumiałe, gdyż tutejsze kościoły i cerkwie, zwłaszcza drewniane, należą do dzieł o najwyższych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych. Wysoka ilość zabudowy mieszkalnej i gospodarczej też odzwierciedla specyfikę regionu – miasta, uzdrowiska i wsie z zachowanymi przykładami architektury tradycyjnej stanowią o atrakcyjności krajobrazu kulturowego regionu. Zwraca uwagę znacząca na tle innych kategorii ilość cmentarzy objętych wpisem do rejestru zabytków. To po pierwsze świadectwa wielokulturowości - dawne cmentarze (kirkuty) żydowskie (Biała Niżna, Siołkowa), choć na wpis czekają też kirkuty z Muszyny, czy Piwnicznej. Po drugie, to świadectwa historii – Wielkiej Wojny, która przetoczyła się w latach 1914 – 1915 przez Sądecczyznę. To wpisy do rejestru zabytków zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych przesądzają o wysokiej liczbie tych obiektów w zestawieniu. Faktycznie cmentarzy wojennych jest wiele, a ich wartości wynikają z tego, iż są świadectwem dziejów, ale też, że były projektowane i budowane z wielką dbałością o detal i harmonię kompozycji.

Rangę zabytków potwierdzają uznania w skali światowej i krajowej. Najwyższą rangę ma **wpis na listę światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO**, którym objęta jest dawna cerkiew w Powroźniku. Cerkiew jest jednym z 16, a jedynym w powiecie nowosądeckim, zabytków, które współtworzą wpis Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat. Wpis został dokonany w czerwcu 2013 r. na 37. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa w Phnom Penh (Kambodża) na mocy decyzji (37 COM 8B.37). Jest to dobro seryjne i transgraniczne. Świątynie łącznie stanowią zespół prezentujący zjawisko drewnianej architektury cerkiewnej z szeroko rozumianego terenu Karpat. Cerkwie te reprezentują cztery główne typy architektoniczne związane z przynależnością etniczną miejscowych społeczności: łemkowski (wschodni i zachodni), bojkowski, huculski i halicki (nowy i stary). Cerkiew w Powroźniku przynależy do typu świątyń łemkowskich i jest wśród nich najstarsza, gdyż jej fragmenty pochodzą z XVII w. Dobro światowego dziedzictwa, jako uznane za reprezentujące wyjątkową uniwersalną wartość w skali świata, jest z jednej strony doskonałą wizytówką i cennym magnesem turystycznym, a z drugiej jest najwyższym zobowiązaniem w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z wymogami wytycznych operacyjnych do stosowania Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO, ochrona jest sprawowana w granicach nominowanego dobra oraz w tak zwanej strefie buforowej, czyli obszarze otaczającym zabytek i decydującym o jego ekspozycji w krajobrazie. Granice dobra światowego dziedzictwa w Powroźniku przedstawia poniższa mapa.

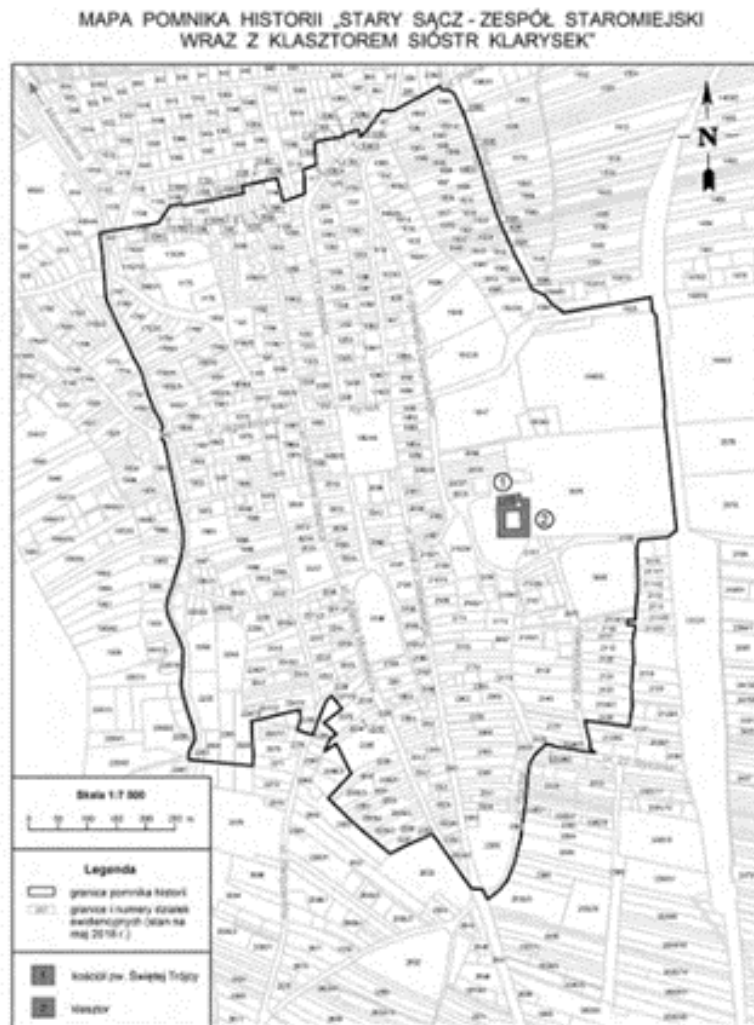
Linia czerwona – granice dobra UNESCO, Linia żółta – strefa buforowa (ochronna).

Wg. dokumentacji nominacyjnej;

https://whc.unesco.org/en/list/1424/multiple=1&unique_number=1894

Cerkiew z Powroźnika, to jedyny zabytek w powiecie, dostrzeżony w skali światowej. W gremiach konserwatorskich dyskutowana jest możliwość zgłoszenia ze strony Polskiej wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych, jako unikalnego świadectwa sztuki cmentarnej, a zarazem dokumentu humanistycznego stosunku do poległych żołnierzy z każdej z walczących armii, pojednanych po śmierci. Być może cmentarze z granic powiatu mogły by znaleźć się wśród reprezentacji zjawiska. Jednak, choć ta koncepcja ma podstawy merytoryczne, nie wychodzi dotychczas poza sferę wstępnych dyskusji. Nie podjęto też próby, by dziewiętnastowieczne uzdrowisko w Krynicy znalazło się w gronie europejskich źródeł aspirujących wspólnie do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa. Zatem, trudno spodziewać się kolejnych wpisów na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dla zabytków z terenu powiatu. Tym bardziej dawna cerkiew w Powroźniku wymaga uwagi, ochrony, właściwego promowania i udostępniania.

Najwyższym wyróżnieniem w skali krajowej dla obiektów i zespołów zabytkowych jest uznanie za pomnik historii. W tej kategorii powiat sądecki reprezentuje Stary Sącz - - zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek (rozporządzenie Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 r.). Granice ochrony wskazuje załącznik do Rozporządzenia:

Obszar pomnika określono też opisowo:

§ 3. 1. Obszar pomnika historii „Stary Sącz – zespół staromiejski wraz z klasztorem Sióstr Klarysek” obejmuje historycznie ukształtowaną przestrzeń miasta z klasztorem Sióstr Klarysek, w skład którego wchodzi kościół pod wezwaniem Świętej Trójcy, zabudowania klasztorne oraz kamienny mur z basztami, i jest ograniczony od strony północnej ulicami z przylegającymi posesjami: Krakowską, 11 Listopada, fragmentem ulicy Polnej, od strony wschodniej – ulicą Pod Ogrodami, fragmentem linii kolejowej Tarnów – Leluchów, fragmentami ulicy Władysława Bandurskiego z przylegającymi posesjami, od strony południowej – ulicą Rocha oraz fragmentem ulicy Adama Mickiewicza częściowo z przylegającymi posesjami, ulicą Ogrodową i fragmentem ulicy Partyzantów, od strony zachodniej – fragmentem potoku Moszczenica.

W art. 2 Rozporządzenia określono cel ochrony: *Celem ochrony pomnika historii wymienionego w § 1 jest zachowanie, ze względu na wartości historyczne, artystyczne, naukowe, przestrzenne i krajobrazowe oraz autentyczność, jednego z najstarszych zespołów staromiejskich w Polsce, o wyraźnie zachowanej średniowiecznej strukturze przestrzennej, i silnie związanego z nim klasztoru Sióstr Klarysek, obecnego od wieków w sferze religijnej, kulturowej i gospodarczej Sądecczyzny, o ciągłości historycznej nieprzerwanej od czasów piastowskich, związanego z ważnymi postaciami z historii Polski, będącego skarbnicą zabytków architektury i sztuki.*

W tej kategorii o pewnych szansach uznania można myśleć w kontekście wspomnianych wyżej cmentarzy wojennych oraz zespołu uzdrowiskowego w Krynicy, jednak wymaga to daleko idących działań organizacyjnych, konsekwentnego stanowienia ochrony i opracowania dokumentacji, która zyska uznanie gremiów oceniających działających przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Inicjatywa pozostaje po stronie gospodarza terenu i właścicieli zabytków.

Zatem dla większości obiektów zabytkowych podstawową i jedyną formą ochrony pozostaje wpis do rejestru zabytków. W dokumentach strategicznych województwa małopolskiego umieszczono mapę, która wśród zabytków rejestrowych wyróżniała zabytki o znaczeniu ponadregionalnym. Dla powiatu nowosądeckiego takie znaczenie przypisano dla kościołów z Tropia, Przydonicy, Beluardu w Rożnowie, ruin zamku w Rytrze oraz zespołów zabudowy Starego Sącza, Krynicy, Muszyny, Żegiestowa i Grybowa. Nie wyczerpuje to na pewno listy obiektów o ponadregionalnym znaczeniu (choćby długa lista drewnianych kościołów i cerkwi z regionu), a z punktu formalnego nie stanowi wyłomu, gdyż w świetle prawa wszystkie obiekty w rejestrze zabytków podlegają takiej samej ochronie. Są równe, ze względu na potwierdzone wartości zabytkowe.

Zabytki rejestrowe o randze ponadregionalnej

wg.: Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021;

https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Zabytki/WPONZ%202018-2021.pdf

W dokumentach skali wojewódzkiej odnotowano też szeroki zakres możliwości poszerzania chronionego zasobu. Proces ten ma charakter kontynuacyjny, gdyż wraz z poszerzaniem pojęcia zabytek i nowymi ustaleniami ewidencyjnymi identyfikowane są nowe potrzeby. Wśród propozycji wpisu do rejestru zabytków, z granic powiatu wskazuje się:

- Gródek gmina Grybów - Kościół pw. NSPJ
- Kamionka Wielka gmina Kamionka Wielka - Kościół pw. św. Bartłomieja
- Kąclowa gmina Grybów - Kościół pw. św. Wojciecha
- Lipnica Wielka gmina Korzenna - Kościół pw. Nawiedzenia NMP
- Łabowa gmina Łabowa - Kościół pw. św. Stanisława
- Łomnica-Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. NSPJ
- Piwniczna Zdrój gmina Piwniczna Zdrój - Kościół pw. Narodzenia NMP
- Rożnów gmina Gródek n/Dunajcem - Kościół pw. św. Wojciecha
- Siedlce gmina Korzenna - Kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja

- Stróże gmina Grybów - Kościół pw. NMP Królowej Polski
- Trzetrzewina gmina Chełmiec - Kościół pw. MB Pocieszenia
- Wawrzka gmina Grybów - Cerkiew, ob. kościół pw. MB Szkaplerznej
- Żegiestów gmina Muszyna - Kościół pw. św. Kingi
- Żegiestów gmina Muszyna - Cerkiew pw. św. św. Anny i Michała Archaniola
- Żeleźnikowa Wielka gmina Nawojowa - Kościół pw. św. Michała Archaniola

I ta lista nie wyczerpuje potrzeb i możliwości (choćby wspomniane wcześniej cmentarze żydowskie – kirkuty, czy szersza reprezentacja drewnianego wiejskiego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego), jednak inicjatywa pozostaje tu po stronie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (wpisy z urzędu), bądź właścicieli zabytków (wpisy na wniosek). O skali możliwości świadczy fakt, iż łącznie w granicach powiatu, w gminnych (a w razie braku gminnych, w wojewódzkich) ewidencjach zabytków znajduje się 2770 obiektów. Każdy z nich może być potencjalnie przedmiotem postępowania o wpisie do rejestru zabytków, jeśli jego wartości historyczne, artystyczne i naukowe zostaną pozytywnie zweryfikowane w postępowaniu administracyjnym na wniosek właściciela obiektu, bądź z urzędu podjętym przez Służby Konserwatorskie.

W chwili obecnej, według danych udostępnianych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, w granicach powiatu, w rejestrze zabytków znajdują się następujące obiekty:

Gmina Chełmiec:

- Biczycze Górne gm. Chełmiec – kaplica p.w. NMP, A-796 z 09.04.1996 (NSz), zmiana treści dec.[A-1287/M] z 11.04.2012r.
- Chełmiec gm. Chełmiec – dwór ul. Marcinkowska 314, A-790 z 27.12.1995 (NSz) – skreślony decyzją z dnia 19.05.2014 r., otoczenie skreślone decyzją z dnia 05.06.2014 r.
- Chełmiec (Polski) gm. Chełmiec – cmentarzysko, A-794/84 (NSz)
- Chomranice gm. Chełmiec – kościół par. p.w. Imienia NP Marii, dzwonnica, ogrodzenie, A-65 z 20.12.1961
- Dąbrowa gm. Chełmiec – dwór, A-652 z 05.04.1993 (NSz)
- Dąbrowa gm. Chełmiec – ogród dworski, A-312 z 08.10.1981 (NSz)
- Klimkówka gm. Chełmiec – chałupa nr 207, A-300/67 (NSz)
- Krasne Potockie gm. Chełmiec – park dworski, kaplica, A-188 z 30.08.1985 (NSz)
- Librantowa gm. Chełmiec – cmentarz tzw. „Dzwon Loretański”, A-588 z 15.12.1989 (NSz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – cmentarz z I wojny światowej nr 352, A-592 z 18.12.1989

- Marcinkowice gm. Chełmiec – ogród podworski, A-311 z 24.10.1981 (NSz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – grodzisko, A-358/83 (Nsz)
- Marcinkowice gm. Chełmiec – kaplica dworska pw. Niepokalanego Serca NMP, A-174/M z 20.02.2009
- Paszyn gm. Chełmiec – kapliczka p.w. św. Rocha, A-696 z 19.04.1993 (Nsz)
- Rdziostów gm. Chełmiec – kapliczka p.w. MB, A-849 z 29.12.1998 (NSz)
- Wielogłowy gm. Chełmiec – kościół par. p.w. Wniebowzięcia NPMarii, A-178 z 01.07.1959
- Wielogłowy gm. Chełmiec – dwór, A-183 z 10.12.1947 = st.rej. nr 231 = A-126 (NSz)
- Wielopole gm. Chełmiec – park dworski z aleją dojazdową, A-654 z 12.02.1992 (NSz)

Gmina i miasto Grybów:

- Biała Niżna gm. Grybów – cmentarz żydowski, A-571 z 30.06.1988 (NSz)
- Binczarowa gm. Grybów – cerkiew p.w. św. Dymitra., ob. kościół, A-78 z 05.09.1964 (NSz)
- Binczarowa gm. Grybów – cmentarz z I wojny świat nr 127 + paraf., A-573 z 30.06.1988
- Cieniawa gm. Grybów⁴⁷
- Florynka gm. Grybów – cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Michała Archanioła z otoczeniem w obrębie ogrodzenia, A-64 z 5.09.1964 (=st.rej.nr 758) = A-16 (NSz)
- Florynka gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 126, A-560 z 29.06.1988 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – kościół par. p.w. św. Katarzyny, A-781 z 29.12.1995 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – stara plebania, A-213 z 22.12.1970 = A-20 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – synagoga ul. Kilińskiego 10, A-721 z 27.12.1993 (NSz)
- Grybów gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 130, A-608 z 22.12.1989 (Nsz)
- Grybów gm. Grybów – Ratusz Rynek 12, A-792 z 29.12.1995 (Nsz)
- Grybów gm. Grybów – budynek d. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” ul. Kościuszki 7 w zakresie zewnętrznej architektury wraz z dolną częścią klatki schodowej, A-157/M z 02.09.2008 r. (Nsz)
- Grybów, gm. Grybów – willa „Helenówka”, ul. Jakubowskiego 36, z 18.01.2010 [A-1186/M]
- Krużłowa gm. Grybów – kościół par. p.w. Narodzenia NP. Marii, A-31 z 3.03.1930 (Nsz)
- Kąclowa gm. Grybów – kapliczka przydrożna, A-838 z 17.10.1997 (NSz)
- Polna gm. Grybów – kościół par. św. Andrzeja Ap., A-618 z 18.02.1991 (NSz)

- Polna gm. Grybów – park dworski, A-194 z 11.11.1985 (NSz) (działka 405/4 skreślona decyzją MKIDN z 09.05.2024, działka 405/7 i 405/8 skreślona decyzją MKIDN z 06.05.2024)
- Ptaszkowa gm. Grybów – kościół p.w. Wszystkich Świętych, otoczenie, drzewostan, A-119 z 15.03.1969, zmiana treści decyzji z 25.04.2024 [A1662/M]
- Siołkowa gm. Grybów – cmentarz żydowski, A-681 z 15.10.1992 (NSz)
- Stróże gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 131, A-559 z 29.06.1988 (NSz)
- Wawrzka gm. Grybów – cmentarz z I wojny światowej nr 128, A-587 z 27.12.1988 (NSz)

Gmina Gródek nad Dunajcem:

- Gródek nad Dunajcem gm. Gródek nad Dunajcem – fortyfikacje obronne, A-701/93 - patrz Rożnów
- Podole gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. Wszystkich Świętych, A-116 z 01.07.1959
- Podole gm. Gródek nad Dunajcem – cmentarz wojenny z I wojny światowej, [A-1387/M] z 11.02.2014
- Przydonica gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. MB Różańcowej, A-195 z 29.04.1960
- Roztoka-Brzeziny – osada młyńska [A-1653/M] z 16.01.2024
- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem – ruiny zamku, st. rej. nr 512 dec. L.K.BS.11-142-Kr/35 z 24.10.1935
- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem, fortyfikacje renesansowe: beluard, mur kurtynowy, budynek bramny, A-701 z 05.07.1993
- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem – dwór, park, A-208 z 10.12.1970 = A-149 (NSz)
- Rożnów gm. Gródek nad Dunajcem – Kościół pw. św. Wojciecha BM, [A-1493/M], z dnia 14.12.2018
- Sienna, gm. Gródek nad Dunajcem – cmentarz wojenny z I wojny światowej nr 354, [A-1384/M] z 20.01.2014
- Tropie gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. św. Andrzeja i Benedykta, A-227 z 01.07.1959
- Tropie, gm. Gródek nad Dunajcem - dąb św. Świerada - st. rej. nr 230 z 05.12.1947
- Zbyszyce gm. Gródek nad Dunajcem – kościół par. p.w. św. Bartłomieja, otoczenie, A-49 z 08.03.1930

- Zbyszyce gm. Gródek nad Dunajcem – dwór, par, oficyna, A-51 z 16.11.1968 = A-142 (NSz)

Gmina Kamionka Wielka:

- Bogusza gm. Kamionka Wielka – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Dymitra, A-58 z 5.09.1964
- Królowa Polska gm. Kamionka Wielka – cmentarz z I wojny światowej nr 144, A-722/93 (NSz)
- Królowa Ruska (Górna) gm. Kamionka Wielka – cerkiew, ob. kościół p.w. Narodzenia NMP, dzwonnica, otoczenie, A-33 z 5.09.1964 (Nsz)
- Mystków gm. Kamionka Wielka – kościół par. p.w. św. Filipa i Jakuba, A-581 z 15.11.1988 (NSz)

Gmina Korzenna:

- Jasienna, gm. Korzenna - kościół drewniany p.w. Najśw. Imienia NMP(w trakcie translokacji), A-743 z 4.10.2000 [A-389/M]
- Korzenna gm. Korzenna – założenie parkowe, A-189 z 30.08.1985 (NSz)
- Mogilno gm. Korzenna – zespół kościoła p.w. św. Marcina: kościół, kaplica p.w. św. Anny, dzwonnica, ogrodzenie z kapliczką, A-700 z 28.06.1993 (NSz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna, pow. nowosądecki – kościół par. p.w. Nawiedzenia NP Marii, A-32 z 3.03.1930 (Nsz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna – park, A-523 z 14.12.1987 (Nsz)
- Lipnica Wielka gm. Korzenna 48

Gmina Krynica:

- Berest gm. Krynica – cerkiew p.w. św. Kosmy i Damiana, ob. kościół, A-76 z 05.09.1964 (NSz)
- Czyrna gm. Krynica – kościół par. (d.cerkiew) p.w. św. Parascewii, A-238 z 5.09.1964 (Nsz)
- Krynica gm. Krynica – układ urbanistyczny, [A-278/M] z 04.02.2009r
- Krynica gm. Krynica – kościół Wniebowzięcia NMP, A-762 z 24.11.1994 (NSz)

- Krynica, os. Krynica Dolna, gm. Krynica – zespół cerkwi unickiej: cerkiew p.w. ŚŚ. Piotra i Pawła, dzwonnica, cmentarz przykościelny, ogrodzenie, ul. Kraszewskiego, A-843 z 26.01.1988
- Krynica Dolna, d. cerkiew .j.w. p.w. Objawienia Pańskiego z otoczeniem - st. rej. nr 761 z 5.09.1964
- Krynica - Słotwiny, gm. Krynica, d. cerkiew p.w. Opieki NP Marii, ob. kościół, cmentarz przykościelny, mur, 1678.drzewostan, A-128 z 05.09.1964 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – kaplica na „Dietlówce”, A-413 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – cmentarz z I wojny światowej nr 346 (kwatery na cmentarzu komunalnym), ul. Cmentarna, A-794 z 19.02.1996 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Pułaskiego, A-655 z 20.02.1992 i z 30.06.1998 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Słotwiński z Pijalnią Zdroju „Słotwinka”, ul. Bieruta 76/1 i pawilonem parkowym, ul. Bieruta 76/2, A-404 z 20.11.1977 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Park Zdrojowy oraz obiekty: pijalnia „Jan Józef” na Janówce, ławka, pomnik Kraszewskiego, Dietla, Mickiewicza, figura MB, A-412 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – „Dworzec Zdrojowy” (Stary Dom Zdrój), A-406 z 21.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – d. pijalnia wód mineralnych, A-192 z 06.05.1970 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Wisła” Bulwary Dietla 1, A-362 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Góra” i dom obok, Bulwary Dietla 2/1, 2/2, A-361 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Zofia” Bulwary Dietla 4, A-444 z 04.07.1986 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – pensjonat „Biały Orzeł” Bulwary Dietla 7, A-363 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Witoldówka” Bulwary Dietla 10, A-364 z 30.05.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Biała Róża” Bulwary Dietla 12, A-366 z 16.10.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kosynier” Bulwary Dietla 15, A-367 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Węgierska Korona” Bulwary Dietla 18, A-369 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Romanówka” Bulwary Dietla 19, A-405 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – dom „Józefa” ul. Cicha 10, A-763 z 24.11.1994 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa z ogrodem, ul. Kiepur 12, A-784 z 11.12.1995 (NSz)

- Krynica gm. Krynica – willa „Alpejska” ul. Kościuszki 24, A-368 z 17.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Szczerbiec” ul. Kościuszki 26, A-398 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Grażyna” ul. Kościuszki 28, A-399 z 20.11.1972
- Krynica gm. Krynica – willa „Kościeszko” ul. Kościuszki 36, A-400 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Zegar” ul. Kościuszki 38, A-401 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Orlęta” ul. Kościuszki 40, A-402 z 29.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Wawel” ul. Kościuszki 44, A- 403 z 20.11.1972 (NSz) - skreślona 04.03.2009
- Krynica gm. Krynica – willa „Karpacka” ul. Kościuszki 58, A-410 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Krakus” ul. Kraszewskiego 12, A-814 z 29.10.1996 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Pod Zieloną Górką” ul. Nowotarskiego 5, A-409 z 29.11.1972(NSz)
- Krynica gm. Krynica – Łazienki Mineralne ul. Nowotarskiego 7, A-407 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – Łazienki Borowinowe ul. Nowotarskiego 9, A-408 z 29.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Urszula”, ul. Piłsudskiego 17, A-185 z 31.05.1985 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Marta”, ul. Piłsudskiego 46, A-179 z 13.11.1984 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kamelia” ul. Piłsudskiego 48, A-665 z 15.05.1992 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Janina”, ul. Piłsudskiego 63, A-491 z 22.06.1987 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Dwór” ul. Pułaskiego 14, A-411 z 20.11.1972 (NSz)
- Krynica gm. Krynica – willa „Kasztelanka” ul. Pułaskiego 33, A-21/M z 30.06.2004
- Krynica gm. Krynica – sanatorium „Patria”, ul. Pułaskiego 35, [A-1353/M] z 17.09.2013
- Krynica gm. Krynica - budynek PTTK ul. Zdrojowa 32, A-78/M z 10.04.2007 r.
- Mochnaczka Niżna gm. Krynica – cerkiew ob. kościół par. p.w. św. Michała Archaniola, mur, otoczenie z drzewostanem, A-98 z 05.09.1964 (=st.rej.nr 767) (NSz)
- Mochnaczka Niżna gm. Krynica –cerkiew, ob. kaplica p.w. NMP z otoczeniem i drzewostanem, A-99 z 05.09.1964 (NSz)
- Muszynka gm. Krynica – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Jana, drzewostan w obrębie ogrodzenia, A-103 z 05.09.1964 (NSz)
- Piorunka gm. Krynica – cerkiew p.w. św. Kosmy i Damiana, ob. kościół fil., A-237 z 05.09.1964 r
- Polany gm. Krynica – cerkiew p.w. św. Michała Archaniola, ob. kościół fil., A-77 z 5.09.1966

- Polany gm. Krynica – zagroda regionalna nr 46, A-295 z 25.04.1981 (NSz)
- Tylicz gm. Krynica – kościół par. p. w. śś. Piotra i Pawła, A-135 z 03.04.1968 (Nsz)
- Tylicz gm. Krynica – cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół pomocniczy, otoczenie, drzewostan, A-47 z 05.09.1964 (Nsz)

Gmina Łabowa:

- Kamianna, gm. Łabowa – drewniany kościół paraf. pw. Nawiedzenia NMP, [A-1275/M] z 27.09.2011 r.
- Łabowa gm. Łabowa – cerkiew p.w. Opieki NP Marii, A-85 z 05.09.1964 (NSz)
- Łabowa gm. Łabowa – chałupa nr 93, A-306 z 12.04.1983 (NSz) – skreślony decyzją z dnia 22.12.2016 r.
- Łosie gm. Łabowa – cerkiew, ob. kościół p.w. św. Michała Archanioła z otoczeniem i drzewostanem, A-86 z 05.09.1964 (NSz)
- Maciejowa gm. Łabowa – cerkiew, ob. kościół p.w. Opieki NP Marii, dzwonnica, ogrodzenie, drzewostan w najbliższym otoczeniu, A-93 z 05.09.1964 (Nsz)
- Nowa Wieś – d. cerkiew pw. Narodzenia NMP wraz z otoczeniem w granicach cmentarza, otaczającym murem oraz drzewostanem, A-88 z 05.09.1964 (Nsz), skreślona z rejestru 15.07.2008 r.
- Nowa Wieś, gm. Łabowa – murowana kapliczka, [A-1240/M] z 10.03.2011
- Roztoka Wielka gm. Łabowa – cerkiew p.w. św. Dymitra, ob. kościół fil., A-121 z 05.09.1964
- Składziste gm. Łabowa – chałupa nr 15 i kapliczka, A-443 z 19.06.1986 (NSz)

Gmina Łącko:

- Czarny Potok gm. Łącko – kościół par. p.w. św. Marcina, A-171 z 13.02.1970 (NSz)
- Łącko gm. Łącko – kościół par. pw. śś. Jana Chrzciciela i Michała Archanioła, otoczenie, drzewostan, ogrodzenie, A-335 z 06.12.1971 (NSz)
- Maszkowice gm. Łącko – grodzisko, A-176/84 (Nsz), st. rej. nr 801 z 07.03.1966
- Jazowsko gm. Łącko – kościół par.p.w. Narodzenia NPM, A-258 z 16.04.1971 (NSz)

Gmina Łososina Dolna:

- Łososina Dolna - d. Jakubkowice, gm. Łososina Dolna – kościół par. p.w. śś. Piotra i Pawła, A-74 z 27.12.1961 (NSz)

- Łososina Dolna gm. Łososina Dolna – dwór, A-442 z 10.04.1986 (NSz)
- Tabaszowa gm. Łososina Dolna – kościół (przeniesiony z Tęgoborzy), A-134 z 03.04.1969 (NSz) [A-1236/M]
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – dwór, st. rej. nr 151 dec. L.K.S.I.3-50/46 z 19.03.1947
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – park z aleją dojazdową, A-522 z 18.02.1987 (NSz) częściowe skreślenie – decyzja MKIDN z 16.10.2023
- Tęgoborze gm. Łososina Dolna – cmentarz parafialny z kwaterą wojenną nr 353, A-616 z 18.02.1990 (NSz)
- Tęgoborze, gm. Łososina Dolna – kościół drewniany pw. św. Mikołaja, A-134 z 03.04.1969 (przeniesiony do Tabaszowej, A-1236/M)
- Witowice Dolne gm. Łososina Dolna – dwór, A-767 z 20.03.1995 (NSz)
- Witowice Dolne gm. Łososina Dolna – park z aleją dojazdową, A-292 z 04.11.1980 (NSz)
- Just gm. Łososina Dolna – kościół fil. p.w. NP Marii, dzwonnica, otoczenie, A-82 z 9.01.1969 (NSz)

Gmina Muszyna:

- Andrzejówka gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół p.w. Uśpienia Bogarodzicy, A-57 z 5.09.1964, A-764/94 (NSz)
- Dubne gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół p.w. św. Michała Archanioła, A-236 z 05.09.1964
- Jastrzębik gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Łukasza, ob. kościół fil., otoczenie, A-75 z 5.09.1964
- Leluchów gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Dymitra, otoczenie, drzewostan, A-84 z 05.09.1964
- Milik gm. Muszyna – cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Kosmy i Damiana, A-94 z 05.09.1964
- Muszyna gm. Muszyna – zespół urbanistyczny miasta, A-333 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – zespół kościoła par. p.w. św. Józefa, ul. Kościuszki 62: kościół, dzwonnica, ogrodzenie wraz z kaplicą figurą św. Jana Nepomucena, A-102 z 25.02.1965
- Muszyna gm. Muszyna – „Stara plebania” ul. Kościelna 2, A-733 z 28.02.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kaplica cmentarna rodziny Krynickich na cmentarzu par., ul. Grunwaldzka 2, A-735 z 28.02.1994 (NSz)

- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka ul. Grunwaldzka, A-622 z 06.04.1991 (NSz), zmiana treści decyzji [A- 1401/M] z 31.01.2014
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana ul. Kościuszki 110, A-736 z 01.03.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka ul. Piłsudskiego, A-623 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana Rynek, A-621 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kapliczka św. Jana Rynek, A-620 z 06.04.1991 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – cmentarz z I wojny światowej nr 345 (w obrębie cmentarza parafialnego), A-707 z 05.05.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – ruiny zamku, A-286 z 30.01.1980 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – leśniczówka „Na Majerzu”, zabudowania gospodarcze (2 stodoły, obora), dziedziniec, ul. Zielona 1, A-100 z 01.10.1965 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – kordegarda w d. zespole dworskim Starostów Muszyńskich, ob. dom ul. Kity 24, A- 734 z 24.02.1994 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – zajazd, ob. muzeum, ul. Kity 26, A-514 z 04.09.1987 (Ns) skreślony 25.06. 2008
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 7, A-345 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 41, A-338 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 46, A-336 z 18.03.1983 (Ns)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 49, A-344 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 51, A-341 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 54, A-335 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 55, A-343 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 57, A-339 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 59, A-337 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 61, A-342 z 22.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Kościelna 75, A-334 z 18.03.1983 (NSz)
- Muszyna gm. Muszyna – dom ul. Piłsudskiego 106, kapliczka, A-582 21.11.1988 (NSz)
- Powroźnik gm. Muszyna, cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Jakuba, A-46 z 26.06.1961, zmiana decyzji 29.06.2010[A-1213/M]
- Szczawnik gm. Muszyna – cerkiew p.w. św. Dymitra, ob. kościół fil., ogrodzenie z bramką, drzewostan, otoczenie w granicach cmentarza, A-132 z 05.09.1964 (NSz)
- Szczawnik gm. Muszyna – kapliczka MB Nieustającej Pomocy, A-737 z 02.03.1994 (NSz)

- Wojkowa gm. Muszyna – cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół fil., otoczenie, drzewostan, mur, A- 137 z 05.09.1964 (NSz)
- Złockie gm. Muszyna – cerkiew p.w. ś. Dymitra, ob. kościół, mur ogrodzeniowy, drzewostan, A-139 z 05.09.1964 (NSz)
- Żegiestów gm. Muszyna – kościół paraf. św. Anny /d.cerkiew pw. św. Michała/ [A-1243/M] z 29.04.2011 r.
- Żegiestów gm. Muszyna – pensjonat „Warszawianka”, A-690 z 22.12.1992 (NSz)
- Żegiestów gm. Muszyna – budynek d. pensjonatu „Światowid”, [A-1245/M] z 08.06.2011
- Żegiestów gm. Muszyna – sanatorium „Wiktor”, [A-1237/M] z 20.12.2010 r.
- Żegiestów gm. Muszyna – budynek „Domu Zdrojowego, [A-1367/M] z 14.08.2013

Gmina Nawojowa:

- Nawojowa gm. Nawojowa – kościół p.w. Narodzenia NMP, A-748/94 (NSz)
- Nawojowa gm. Nawojowa – zespół pałacowy: pałac, park, A-244 z 24.02.1971 (NSz)
- Nawojowa gm. Nawojowa – kapliczka murowana na zach. skraju parku pałacowego, A-137/M z 08.09.2008
- Nawojowa gm. Nawojowa – kapliczka murowana w południowo-wschodnim narożniku parku pałacowego, A-138/M z 08.09.2008 r.
- Żeleźnikowa Wielka gm. Nawojowa – neogotycki kościół paraf. pw. św. Michała Archanioła, [A-1278/M] z 11.10.2011 r.

Gmina Piwniczna:

- Piwniczna gm. Piwniczna, Pensjonat „Orleń”, ul. Gąsiorowskiego 2, A-57/M z 11.05.2006
- Piwniczna gm. Piwniczna – studnia w Rynku z całością obudowy architektonicznej wraz z otoczeniem – zieleniec wyodrębniony krawężnikami, A-52
- Wierchomla gm. Piwniczna – cerkiew, ob. kościół par. p.w. św. Michała Archanioła, A-136 z 05.09.1964 (NSz)
- Zubrzyk gm. Piwniczna – cerkiew, ob. kościół fil. p.w. św. Łukasza, otoczenie, ogrodzenie, drzewostan, A-140 z 05.09.1964 (NSz)

Gmina Podegrodzie:

- Chochorowice gm. Podegrodzie – kapliczka, A-771 z 15.05.1995 (NSz)
- Podegrodzie, gm. Podegrodzie – kaplica św. Anny, A-47/M 22.03.2006

- Naszacowice gm. Podegrodzie – grodzisko, A-355/83
- Podegrodzie gm. Podegrodzie – grodzisko, A-357/83
- Podegrodzie gm. Podegrodzie – grodzisko, A-356/83

Gmina Rytro:

- Rytro gm. Rytro – ruiny zamku, A-25 z 18.04.1968 = A-148 (NSz)

Gmina Stary Sącz:

- Barcice gm. Stary Sącz – cmentarz z I wojny światowej nr 347, A-705 z 02.12.1993 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz – zespół zabudowy ulicowej (od nr 23-42), A-154 z 03.09.1984
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 23, A-155 z 03.09.1984 (NSz) – skreślona decyzją z dnia 19.07.2011 r., budynek stodoły skreślony decyzją z dnia 26.11.2018 r.
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 24, A-156 z 03.09.1984 (NSz) – mur z bramą, budynek gospodarczy i stodoła skreślone decyzją z dnia 26.11.2018 r.
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 25, A-157 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 26, A-158 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 27, A-159 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 28, A-160 z 03.09.1984 (NSz) – skreślony budynek mieszkalny decyzją z dnia 19.12.2016 r., skreślony spichlerz wraz z działką decyzją z dnia 13.02.2018
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 29, A-161 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 30, A-162 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 31, A-163 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 32, A-164 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 33, A-165 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 34, A-166 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 35, A-167 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 36, A-168 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 37, A-169 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 38, A-170 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 39, A-171 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 40, A-172 z 03.09.1984 (NSz)

- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz - zagroda nr 41, A-173 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz – przedszkole ? nr 42, A-174 z 03.09.1984 (NSz)
- Gołkowice Dolne gm. Stary Sącz – budynek ? nr 55, A-175 z 03.09.1984 (NSz)
- Moszczenica Niżna gm. Stary Sącz – kościół fil.p.w. św. Mikołaja, A-211 z 22.12.1970
- Stary Sącz gm. Stary Sącz - założenie urbanistyczne miasta, st. rej. nr 519 dec.L.Kl.V-114/155 z 24.12.1955, decyzja odtworzona na podstawie postanowienia z dnia 25.07.2017 r., decyzja z 09.11.2018, [A-1483/M]
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – kościół par. p.w. św. Elżbiety, otoczenie z ogrodzeniem, A-42 z 08.03.1930 i z 02.06.1936 (Ns)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – zespół klasztorny Klarysek: kościół p.w. św. Trójcy i klasztor w granicach objętych murem wraz z basztami, A-37 z 08.03.1930 i 05.08.1936 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – grobowiec katakumbowy SS. Klarysek na cmentarzu komunalnym, ul. Sobieskiego 76, A-719 z 20.12.1993 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – kościół cmentarny p.w. św. Rocha z otoczeniem, A-326 z 06.12.1971
- Stary Sącz - Cyganowice - kaplica M.B. Wspom. Wiernych, A-844 z 09.03.1998 (Ns)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – d. synagoga, ob. warsztaty szkolne, ul. Staszica 10, A-717 z 20.12.1993
- Stary Sącz, gm. Stary Sącz – murowana kapliczka pw. św. Kingi, ul. Bandurskiego, [A-1239/M] z 03.02.2011
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – cmentarz z I wojny światowej nr 348, kwatera na cmentarzu komunalnym, ul. Nowa, A-753 z 05.07.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – kamienny mur oporowy szkarpy staromiejskiej, A-834 z 03.06.1997
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Bandurskiego 16, A-518 z 15.12.1987 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Bandurskiego 22, A-761 z 09.11.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz53
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. 3 Maja 35, A-720 z 27.12.1993 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Morawskiego 7, A-783 z 02.12.1995
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 1, A-759 z 11.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 2, A-757 z 03.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 3, A-760 z 29.10.1994 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 4, A-758 z 04.10.1994 (NSz)

- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 5, A-799 z 30.05.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom na Dołkach Rynek 6, A-639 z 04.11.1991 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 7, A-803 z 18.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 8, A-800 z 10.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 9, A-807 z 27.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 10, A-808 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 11, A-809 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 12, A-810 z 01.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 13, A-811 z 02.07.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 14, A-817 z 26.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 15, A-816 z 18.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 16, A-820 z 09.12.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 17, A-805 z 26.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 18, A-806 z 27.06.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 19, A-819 z 05.12.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 20, A-813 z 18.09.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 21, A-853 z 29.12.1998 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom Rynek 22, A-815 z 18.11.1996 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Sobieskiego 4, A-515 z 11.09.1987 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Sobieskiego 15/17, A-361 z 14.01.1984 (NSz)
- Stary Sącz gm. Stary Sącz – dom ul. Staszica 11, A-818 z 29.11.1996 (NSz)

Zabytki ruchome

Zgodnie z zapisem ustawowym chronionymi zabytkami ruchomymi mogą być przedmioty będące, w szczególności dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, (o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź

działalność wybitnych osobistości lub instytucji. W praktyce są to przede wszystkim zespoły wyposażenia wnętrz sakralnych i zbiory parafialne lub klasztorne oraz kapliczki przydrożne, mała architektura lub sztuka sepulkralna (nagrobna). Burze dziejowe sprawiły, że nieliczne zachowane jest wyposażenie rezydencji, czy nawet historyczny inwentarz domów mieszczańskich lub wiejskich. W tym zakresie nowoczesność wyparła dawniejsze formy i przedmioty. Znikoma jest ilość zarejestrowanych kolekcji chronionych z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Publiczne i kościelne zbiory muzealne podlegają innym regulacjom.

W skali powiatu wydano 148 decyzji o wpisie do rejestru zabytków ruchomych (liczba decyzji stabilna, nie zmieniła się od poprzedniego formułowania programu). To dużo i świadczy o bogatym zasobie zabytków w regionie. Liczba ta jednak nie odzwierciedla ilości chronionych przedmiotów, gdyż jedna decyzja może obejmować od kilku, do kilkuset obiektów. We wspomnianym zbiorze decyzji 126 dotyczy wyposażenia wnętrz sakralnych. 11 dotyczy figur i kapliczek przydrożnych. 5 zespołów zabytkowych nagrobków na cmentarzach. 6 kolekcji i zespołów wyposażenia wnętrz świeckich (np. Willa Patria w Krynicy, czy zbiór rysunków Nikifora Krynickiego). Jedna decyzja dotyczy dekoracji malarskiej wnętrza dworu w Rożnowie. Struktura wpisów odzwierciedla rozkład wartości. Najliczniej zabytki ruchome reprezentowane są we wnętrzach sakralnych. Dzieła gotyckie można spotkać i w nowszych świątyniach (np. figura NMP w ołtarzu głównym w Muszynie). Charakterystyczne dla regionu są średniowieczne dzieła malarstwa tablicowego (obrazy malowane na deskach). W dawniejszej nauce przypuszczano, iż są to dzieła malarzy z regionu Nowego Sącza, określano je mianem malarstwa szkoły sądecko – spiskiej. Badania Jerzego Gądomskiego dowiodły jednak, że mamy do czynienia z dziełami krakowskiego cechu malarskiego, które licznie docierały w ten region i przetrwały w znaczącym wyborze. Znaczna część cennego artystycznie wyposażenia pochodzi z XVII i XVIII w. i reprezentuje sztukę epoki baroku. Wśród wnętrz szczególnie cenny w skali europejskiej jest zespół wyposażenia kościoła klasztoru klarysek w Starym Sączu. Znaczenie artystyczne mają też wystroje dawnych cerkwi grekokatolickich z malarstwem ikonowym, rzeźbionymi strukturami ikonostasów i elementami malarstwa ściennego (najcenniejsze w cerkwi w Powroźniku, z XVII w.). Wielką wartość mają kamienne figury, krzyże i kapliczki przydrożne. To często ostatni ślad tradycji i dawnej sztuki w krajobrazie modernizowanych wsi. Do rangi obiektów zabytkowych wymagających ochrony prawnej podnoszone są dekoracje ceramiczne (mozaiki i wielobarwne kompozycje z płyt ceramicznych) powstałe w drugiej połowie XX w. i dekorujące wnętrza lub elewacje budynków sanatoryjnych, czy użyteczności publicznej w regionie. (np. Wnętra domów wczasowych i

sanatoriów w Muszynie i Złockiem, elewacja Domu Handlowego „Spółdzielca” w Starym Sączu, czy dekoracje obiektów w Krynicy). To cenne pod względem artystycznym świadectwa epoki i efektowne dzieła sztuki.

Pod względem ochrony szczególne ożywienie obserwuje się w stosunku do kapliczek przydrożnych. Wieloletnie zaangażowanie województwa małopolskiego i cykliczny program finansowania prac konserwatorskich „Kapliczki Małopolski” przynosi widoczne rezultaty.

Odwołując się do strategii i koncepcji ochrony zabytków ruchomych trzeba podkreślić, że poza systemem ochrony pozostaje wciąż wiele zbiorów prywatnych. Koncepcja „Muzeum domowe” i możliwość wspierania osób fizycznych, które zechcą udostępnić swe zbiory publicznie jest niezwykle cenną inicjatywą w tym względzie.

W ochronie zabytków ruchomych istotną rolę odgrywają zbiory publiczne, które przechowywane i eksponowane są w muzeach. Pod względem prawnym podlegają ochronie na mocy Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385.). Pod względem organizacyjnym pozostają pod opieką samorządu wszystkich gmin, bądź organizacji pozarządowych. W powiecie działa znacząca liczba muzeów, z których większość wywodzi się z aktywności miłośników regionu i kolekcjonerów. Muzea ukazują wielką różnorodność tematyczną i stanowią istotny składnik lokalnego dziedzictwa kulturowego. W powiecie działają:

Muzeum Regionalne „Państwa Muszyńskiego” w Muszynie,

- Muzeum Regionalne im. Seweryna Udzieli w Starym Sączu,
- Muzeum Księdza Józefa Tischnera w Starym Sączu,
- Muzeum Nikifora w Krynicy-Zdroju,
- Muzeum Zabawek „Bajka” w Krynicy-Zdroju,
- Muzeum Regionalne w Piwnicznej-Zdroju,
- Zagroda „Kubalówka” w Podegrodziu,
- Muzeum Parafialne w Grybowie,
- Muzeum Parafialne Sztuki Ludowej im. księdza Edwarda Nitki w Paszynie (gmina Chelmec),
- Muzeum Lachów Sądeckich im. Z. i St. Chrzastowskich w Podegrodziu,
- Warownia Stara Baśń w Grybowie,
- Wiejska Galeria Malarstwa w Naszacowicach (gmina Podegrodzie),

- Muzeum Pszczelarstwa im. Bogdana Szymusika i skansen pszczelarski w Stróżach (gmina Grybów),
- Muzeum Pszczelarstwa w Kamiannej (gmina Łabowa),
- Muzeum Młynarstwa, Techniki i Rzemiosła Wiejskiego im. Józefa Winiarskiego (Osada Młyńska) w Rożnowie (gmina Gródek nad Dunajcem).

Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne stanowią szczególny zbiór obiektów. Jeśli nie posiadają własnej formy terenowej, nie są dostępne szerszej publiczności. Mogą być badane metodami archeologicznymi, bądź mogą dawać znać o sobie w formie znalezisk luźnych, przedmiotów, a raczej ułamków przedmiotów z dawnych epok (np. pradziejowe opracowane narzędzia kamienne, fragmenty ceramiki pradziejowej, średniowiecznej lub nowożytnej). Ten nieoczywisty dla wielu charakter zabytków archeologicznych czyni ich ochronę tym ważniejszą. Szczególnie, że ich wartość naukowa bywa niezwykle doniosła. W granicach powiatu w rejestrze zabytków archeologicznych (rejestr C), odnotowano:

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Gmina Chelmiec

Rdziostów – cmentarzysko (epoka brązu)

Chelmiec – grodzisko (wczesne średniowiecze)

Chelmiec – cmentarzysko (epoka brązu)

Marcinkowice – grodzisko (epoka brązu)

Gmina Łącko

Zabrzeż – grodzisko (epoka brązu)

Maszkowice – grodzisko (epoka brązu)

Gmina Podegrodzie

Naszacowice – grodzisko (wczesne średniowiecze)

Podegrodzie - grodzisko (epoka żelaza)

Podegrodzie – grodzisko (epoka brązu)

Zabytki wpisane do Rejestru zabytków stanowią jedynie mniej niż 1 procent ogółu stanowisk archeologicznych zarejestrowanych na terenie powiatu nowosądeckiego. Jego znaczna część położona jest w tzw. Kotlinie Sądeckiej, obszarze, który ze względu na swe walory środowiskowe i kulturowe (obecność szlaków handlowych przebiegających wzdłuż dolin rzecznych) od wieków był chętnie zasiedlany. Do Rejestru zabytków wpisano przede wszystkim obiekty posiadające własną formę terenową -grodziska, potwierdzające historyczne znaczenie regionu, a także 2 cmentarzyska z epoki brązu, z których jedno (Chełmiec 2) bardzo zdegradowane znajduje się pod współczesną zabudową.

Badania powierzchniowe prowadzone od lat 70-tych XX w. w ramach programu Archeologicznego Zdjęci Polski (AZP) ujawniły setki stanowisk archeologicznych, o różnej wartości naukowej, potwierdzające istnienie nieprzerwanego systemu osadniczego od epoki kamienia po czasy współczesne. Wszystkie odkryte zabytki archeologiczne zostały zewidencjonowane i włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Podlegają one ochronie z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z punktu widzenia opieki nad zabytkami archeologicznymi w skali powiatu rysują się następujące potrzeby:

1. Otoczenie szczególną opieką obiektów archeologicznych mających własną formę krajobrazową (grodziska, wały itp.) Ochrona powinna polegać na uwzględnianiu w miejscowych planach ich terenu jako wolnego od zabudowy, dbaniu o wygląd zewnętrzny (ograniczenie upraw – zakaz stosowania głębokiej orki, wycinki drzew, koszenia trawy itp.).
2. Podnoszenie świadomości społecznej poprzez:
 - popularyzowanie informacji o zabytkach archeologicznych,
 - promowanie wiedzy historycznej o regionie,
 - opracowanie folderów turystycznych zawierających informacje o dziedzictwie archeologicznym występującym na terenie powiatu zawierającego krótkie charakterystyki poszczególnych obiektów,
 - utworzeniu szlaku turystycznego o charakterze ścieżki naukowej, łączących np. kilka grodzisk.
3. Przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych poprzez kontrolę przestrzegania przez organy wydające pozwolenia budowlane stosowania zapisów nakładających na inwestora obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych.
4. Współpracę z Urzędem konserwatorskim w zakresie kreowania polityki konserwatorskiej dotyczącej dziedzictwa archeologicznego.

5. Planowanie strategiczne uwzględniające potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego (zwłaszcza przy planowaniu inwestycji strategicznych mających wpływ na środowisko kulturowe).

Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to wszystko co nas otacza, to *obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich*. W szczególnych przypadkach możemy mówić o zabytkowym krajobrazie kulturowym. Ma to miejsce wówczas, gdy na zwartym obszarze przetrwała jedna z historycznych postaci środowiska naturalnego, dopełniona zabudową, dziełami inżynierskimi lub innymi elementami właściwymi dla danego typu gospodarki i dla epoki. Taki charakter mają na przykład pasterskie hale z szałasami, lub zwarty kompleks staromiejskiej zabudowy Starego Sącza będący doskonałym przykładem krajobrazu zurbanizowanego. Obecnie żaden z krajobrazów ziemi sądeckiej nie został objęty ochroną w formach właściwych dla ochrony zabytków. Natomiast w dokumentach strategicznych województwa pojawiają się wskazania do tworzenia parków kulturowych, czyli ustanawianych uchwałą rady gminy form ochrony dedykowanych ochronie krajobrazów kulturowych. Jako krajobrazy zasługujące na ochronę w formie parku kulturowego wskazuje się zespoły zabudowy historycznej w Krynicy i Starym Sączu. Można tę listę wzbogacać wskazując celowość powołania parków kulturowych w historycznym centrum Muszyny, Grybowa, Piwnicznej a także w odniesieniu do zabudowy wsi Gołkowice Dolne. Jednak działania takie pozostają wyłącznie w kompetencji gmin, na których terenie usytuowane są dane krajobrazy kulturowe.

II - 4. Ocena stanu zachowania zasobu:

Stan zasobu zabytków

Można ocenić, iż w skali regionu znaczna część cennych obiektów zabytkowych znajduje się pod osłoną różnych form ochrony zabytków. Perspektywy i potrzeby poszerzania zasobu objętego ochroną nie wiążą się z katastrofalnymi zagrożeniami dla zabytków. Zabytki „rejestrowe” w większości są utrzymywane poprawnie. Wciąż aktualne są wnioski z *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, z 2017 r. 91,56% obiektów objętych ochroną przez wpis do rejestru zabytków nie zostało zakwalifikowane do kategorii „zagrożony”, lub „utrata wartości”. Ta pozytywna ocena nie zwalnia od koniecznej dbałości o obiekty zabytkowe, gdyż

tylko codzienna pielęgnacja i konserwacja zachowawcza mogą spowalniać procesy destrukcji i służyć zachowaniu zabytku w jego autentyzmie i odpowiednim stanie technicznym.

Jednocześnie trzeba odnotować szeroką grupę obiektów, które mimo ujęcia w gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków ulegają stopniowej destrukcji, tracą wartość użytkową i są zagrożone rozbiórką lub katastrofą budowlaną. To w dużej mierze tradycyjne domy mieszkalne i budynki gospodarcze (w tym szalasy) konstrukcji drewnianej, co do których właściciele nie mają potrzeb lub umiejętności użytkowania. Tradycyjne, wiejskie budownictwo drewniane należy do najbardziej zagrożonego w skali powiatu, ale także w skali województwa. Wśród obiektów drewnianych część jest w stanie krytycznym ze względu na opuszczenie lub użytkowanie niezgodnie ze swoją pierwotną, mieszkalną funkcją. W wielu przypadkach zmiany są już nieodwracalne. Podobnie ma się rzecz z drewnianymi budynkami gospodarczymi (stodoły, szopy), funkcjonującymi często bez już rozebranych domostw lub przy domach nowych. Niepokojący jest fakt, iż współczesne budownictwo w żaden sposób nie nawiązuje do tradycji, a nawet radykalnie się od niej odcina. Nagminne jest opuszczanie starych domów i budowa w ich bezpośrednim sąsiedztwie nowych, całkowicie odmiennych w stylistyce i skali, względnie zastępowanie ich nowymi, budowanymi na miejscu starych.

Innymi zagrożeniami są nefachowe ingerencje, które w intencji miały obiekt ratować, a w praktyce prowadzą do gruntownego przekształcenia, wymiany substancji i utraty wartości zabytkowych. Ofiarami tak destrukcyjnych działań padają nierzadko kapliczki i figury przydrożne. Podobnie zagrożeniem są termomodernizacje elewacji połączone z wymianą stolarki i przesłonięciem lub zniszczeniem detalu elewacyjnego. Tego typu działania w obiektach zabytkowych wymagają uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, co jest możliwe tylko po spełnieniu warunku nieobniżania wartości zabytkowej danego obiektu. W obiektach ewidencyjnych te mechanizmy nie działają z taką sprawnością i skala przekształceń rośnie.

Kolejnym czynnikiem ryzyka, który finalnie destruuje wartości zabytkowe, jest kwestia odbudowy ruin, czy gruntownych adaptacji (połączona z wymianą substancji), które niweczą wartość zabytkową przez zniszczenie autentyzmu wartości historycznych.

W ostatnich latach nasila się też zagrożenie dla obiektów zabytkowych wywołane nadzwyczajnymi zagrożeniami. Nawalne deszcze, wiatry, nadmierne wysuszanie, czy okresowe podtapianie zdarzają się częściej niż we wcześniejszych okresach. Kształtowanie odporności zasobu zabytkowego na zmiany klimatyczne i ich skutki też jest zadaniem z zakresu opieki nad zabytkami.

II- 5. Dziedzictwo kulturowe jako element przemysłu kultury

Zasoby zabytków na terenie powiatu są tak obfite, że mogły samodzielnie (lub w parze z wartościami przyrodniczymi) stać się siłą napędową przemysłów czasu wolnego. Są cennym i efektywnym komponentem lokalnego krajobrazu kulturowego i odgrywają rolę w kształtowaniu lokalnej tożsamości kulturowej. Są przede wszystkim istotne z perspektywy lokalnej przedsiębiorczości. Są związane z potencjałem turystycznym, jako obiekty, które można „sieciować” i łączyć z prezentacją innych walorów kulturowych lub przyrodniczych województwa, powiatu i gmin. Szczególna rola w promocji dziedzictwa, a zarazem tworzeniu zachęt dla odwiedzających, przypada szlakom kulturowym. Najsłynniejszym i najlepiej zorganizowanym z nich jest **Szlak Architektury Drewnianej Województwa Małopolskiego**. Szlak, o długości 1500 km obejmuje około 250 zespołów architektonicznych od kościołów, cerkwi, kaplic i dzwonnicy po spichlerze, wiejskie chałupy i szlacheckie dwory. Wszystkie obiekty na szlaku są oznakowane, a drogę do nich wskazuje ponad 600 drogowskazów. Kolejnym szlakiem o dużym znaczeniu, choć punktowo wkraczającym na teren powiatu jest Małopolska Trasa UNESCO, szlak samochodowy związany z obiektami z Listy Światowego Dziedzictwa. Specyfice dziedzictwa powiatu dedykowany jest Międzykulturowy szlak turystyczny. **Międzykulturowy Szlak Turystyczny Pogranicza Polsko-Słowackiego** to projekt zrealizowany wspólnie przez Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu i Miasto Prešov sfinansowany przez UE z Funduszu Interreg III A. Celem projektu było dotarcie z atrakcyjną w formie informacją o najciekawszych zabytkach architektonicznych i przyrodniczych pogranicza do jak najliczniejszej grupy odbiorców. Realizacja projektu służy przede wszystkim popularyzacji potencjału kulturowego obszaru pogranicza polsko-słowackiego.

Trasy Międzykulturowego Szlaku Turystycznego Pogranicza Polsko-Słowackiego,
wg.: <https://nowosadecki.pl/pl/miedzykulturowo-projekcie>

W przemysłach czasu wolnego zabytki stają się atrakcjami przyciągającymi, lub zatrzymującymi na dłużej turystów. Bywają celem podejmowania podróży, bądź są odkrywane,

np. w trakcie pobytów sanatoryjnych. Identyfikują region i wzbogacają ofertę turystyczną. Jednocześnie nadmierna turystyfikacja bywa dla zabytków zagrożeniem i skala eksploatacji wymaga monitorowania. W skrajnych wypadkach najcenniejszych obiektów (np. cerkiew w Powroźniku) ze względów ochronnych może stać się celowym limitowanie dostępu. Dobrym rozwiązaniem dla ograniczenia zagrożenia przeciążeniem ruchem turystycznym jest sieciowanie atrakcji i tworzenie tras alternatywnych, dla najbardziej eksploatowanych. Stąd znaczenie organizacji ruchu turystycznego w skali regionalnej, co jest wyzwaniem dla powiatów i województw.

III - CZĘŚĆ OPERACYJNA

1 Założenia programowe – cele i priorytety

- **CEL STRATEGICZNY i kierunki działań**

Przyjmując, jako podstawę strategii dokumenty szczebla krajowego i wojewódzkiego, takie jaku *"Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026"*, w którym sformułowano cel:

Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce

przy udziale Celów Szczegółowych

1: *Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.*

2: *Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.*

3: *Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).*

oraz przyjmując za własne wskazania zawarte w *Wojewódzkim programie opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025*, takie jak:

Misja, która brzmi:

Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem.

i wizja, która łączy się z misją, a którą wyrażono dwojako:

Wizja 2025 (wąska)

Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać

Wizja 2025 (szeroka)

Małopolska jest silną świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkańcy i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspiracje, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.

Jednocześnie uwzględniając zasadę spójności dokumentów strategicznych przyjmujemy założenia wskazane w „Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego - „Małopolska 2030” i Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, z jego finalnym przesłaniem by:

**uczynić jakość architektury, ochronę dziedzictwa i krajobrazu elementami marki
Małopolski.**

Zyskujemy silny fundament kształtowania przesłania ideowego, wytyczenia celu i formułowania kierunków działań dla powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu nowosądeckiego.

Ponadto w sferze wskazań strategicznych i faktycznych kierunków działania przyjmujemy założenie spójności ze Strategią Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030, z której wprost przejmujemy i rozwijamy kierunki działań w wybranych obszarach odpowiedzialnych za ochronę zabytków i dziedzictwo kulturowe.

Odnosząc się w sposób konieczny do specyfiki i bogactwa zasobu zabytków i dziedzictwa kulturowego Powiatu Nowosądeckiego (także w wymiarze dziedzictwa niematerialnego) oraz regulacji ustawy z dnia 23.07.2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co do zawartości gminnych, powiatowych i wojewódzkich programów opieki nad zabytkami wskazujemy, jako nadrzędny **cel strategiczny programu opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025 - 2028:**

CEL STRATEGICZNY

**ZWIĘKSZENIE ODPORNOŚCI ZASOBU ZABYTKOWEGO
W POWIECIE NOWOSĄDECKIM
JAKO CENNEGO DEPOZYTU PRZESZŁOŚCI
NIEZBĘDNEGO DLA ZRÓWNOWAZONEGO ROZWOJU
I KONKURECYJNOŚCI REGIONU,
PRZY WZRASTAJĄCYM UDZIALE ZAANGAŻOWANIA
SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ ŚWIADOMEJ SWYCH TRADYCJI
I TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ.**

Jako priorytety służące realizacji celu wskazuje się:

- Kontynuację działań na rzecz upowszechniania i utrwalania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz niezastąpionej roli dziedzictwa lokalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego w perspektywie regionu i kraju.
- Wzmacnianie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz skuteczności działań służących realnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym społeczności Powiatu Nowosądeckiego.

Jednocześnie priorytetem komplementarnym pozostaje realizacja ustawowego obowiązku, czyli: - Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.

Celowi programu oraz priorytetom podporządkowane są kierunki działań oraz zadania, które jednocześnie odpowiadają określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zakresom wymaganych treści powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Uwzględniając narzędzia i kompetencje jakimi dysponuje Powiat Nowosądecki oraz doświadczenia z pomyślnej realizacji poprzednich edycji programu dla realizacji celu strategicznego wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu 1 oraz dla priorytetu 2 z aktywnością organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji państwowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu

społeczności powiatu i regionu (Małopolski). Uwzględniając ograniczenia formalne Powiatu wskazuje się na kluczowe znaczenie działań w sferze społecznej i na rolę samorządu w kształtowaniu pozytywnych opinii mieszkańców na rzecz działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego. Realizację komplementarnego działania 3 widzi się, jako bieżącą troskę o obiekty, ich użytkowanie oraz wyprzedzające działania zapobiegawcze zagrożeniom właściwym dla obiektów zabytkowych.

Jednocześnie uwzględniając nowe, aktualne zagrożenia i uwarunkowania funkcjonalne wskazuje się potrzebę dostrzegania i przewidywania w procesach ochrony zabytków wyzwań takich jak zwiększanie odporności i bezpieczeństwa obiektów zabytkowych wobec wzrostu zagrożeń środowiskowych wywołanych zmianami klimatycznymi oraz potrzeb wyprzedzającego opracowywania i wdrażania strategii działania na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń.

Zależność celów – priorytetów i kierunków działań określonych przez program opieki nad zabytkami Powiatu Nowosądeckiego na lata 2025 – 2028.

CEL STRATEGICZNY			
Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w powiecie nowosądeckim jako cennego depozytu przeszłości niezbędnego dla zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności regionu, przy wzrastającym udziale zaangażowania społeczności lokalnej świadomej swych tradycji i tożsamości kulturowej.			
PRIORYTET 1 Kontynuację działań na rzecz upowszechniania i utrwalania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz niezastąpionej roli dziedzictwa lokalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego w perspektywie regionu i kraju.		PRIORYTET 2 Wzmacnianie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz skuteczności działań służących realnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym społeczności Powiatu Nowosądeckiego.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 1	KIERUNEK DZIAŁANIA 2	KIERUNEK DZIAŁANIA 3	KIERUNEK DZIAŁANIA 4

Działania edukacyjno – promocyjne o charakterze aktywizującym i włączającym za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami pozarządowymi.	Działania informacyjno - instruktażowe za pośrednictwem mediów elektronicznych (Publikacja na stronie internetowej powiatu)	Wykorzystywanie dostępnych źródeł dla pozyskiwania środków i finansowania zadań własnych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kontynuacja programu dotacyjnego na prace konserwatorskie dla właścicieli obiektów zabytkowych	Koordinacja strategii i polityki powiatu wyrażanych dokumentami zarządczymi i planistycznymi, z zapewnieniem uwzględniania wymogów poszanowania dziedzictwa kulturowego oraz ładu przestrzennego historycznych zespołów zabudowy.
--	---	--	---

PRIORYTET 3	
Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.	
KIERUNEK DZIAŁANIA 5 Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.	KIERUNEK DZIAŁANIA 6 Kontynuacja monitoringu stanu technicznego obiektów.

2. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI

sformułowanie strategii działania w odniesieniu do obszarów tematycznych wskazanych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Założenie wstępne

Realizacja ustaleń i celów dotyczących ochrony zabytków z terenu Powiatu Nowosądeckiego, zawartych w niniejszym programie jest komplementarna do Misji powiatu nowosądeckiego do roku 2030 wyrażonej w Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego do roku 2030, w brzmieniu:

Stworzenie mieszkańcom odpowiednich warunków do rozwoju i podnoszenia jakości życia, a także ciągła ochrona zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego obszaru.

By trwale i skutecznie wdrażać te założenia w praktyce należy we wszelkich działaniach inicjowanych i prowadzonych przez Powiat Nowosądecki uwzględniać poniższe zasady:

- doceniać i promować wartość i znaczenie dziedzictwa kulturowego powiatu, jako unikalny czynnik własnej tożsamości kulturowej oraz jako cenny i nieodnawialny zasób prorozwojowy;
- koordynować działania samorządowe, by dostrzegać potrzeby ochrony zabytków i ładu przestrzennego we wszelkich zadaniach inwestycyjnych oraz we wszelkich dokumentach strategicznych i planach rozwojowych;
- rozumieć znaczenie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, zabytków archeologicznych oraz łączność tematyki z uwarunkowaniami ochrony przyrody i w praktyce stosować standardy ochrony publikowane i zalecane przez Generalnego Konserwatora Zabytków;
- wspierać i promować projekty i inicjatywy społeczne związane z opieką nad zabytkami i zagospodarowaniem obiektów zabytkowych, jako niezbędny czynnik skutecznej ochrony, a zarazem ważny element wzmacniania struktury społeczeństwa obywatelskiego;
- kontynuować programy wsparcia finansowego i racjonalnie wykorzystywać fundusze na prace ratownicze, konserwatorskie i dokumentacyjne oraz działania związane z opieką nad zabytkami.
- wspierać i inicjować działania związane z utrzymaniem dziedzictwa niematerialnego regionu, w tym dostrzegać możliwość promocji przez wpis na krajową reprezentatywną listę dziedzictwa niematerialnego;
- podejmować działania instruktażowe w zakresie zwiększenia bezpieczeństwa zabytków na wypadek zagrożeń naturalnych i budować świadomość potrzeby dysponowania planami działania na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń.

Jednocześnie, w zakresie obowiązków ustawowych wskazuje się zadania:

a. W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami:

- łączenie zagadnień ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego z podnoszeniem poziomu aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców oraz wzmacnianiem tożsamości lokalnej i zachowaniem dziedzictwa kulturowego regionu.

- wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych podejmowanych przez placówki oświatowe i instytucje kultury dotyczących wartości zasobu zabytków w powiecie, wyjątkowości dziedzictwa regionalnego i znaczenia dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego. Wykorzystywanie w tym zakresie potencjału stowarzyszeń, organizacji pozarządowych i możliwości współpracy z jednostkami województwa małopolskiego oraz placówkami badawczymi regionu;
- utrzymywanie współpracy i spójności działań z wojewódzką służbą konserwatorską i społecznymi opiekunami zabytków;
- działania na rzecz trwałości i aktywności lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych), rozważenie możliwości sieciowania ze szlakami kulturowymi Rady Europy i innymi szlakami międzynarodowymi;
- udział w kreowaniu wiedzy o dziedzictwie kulturowym i zabytkach regionu przez wspieranie publikacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Ziemi Sądeckiej, a także szlaki kulturowe, które przez obszar powiatu przechodzą;
- włączanie się w działania promocyjne przez udział w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu (np. Małopolskie Dni Dziedzictwa, Europejskie Dni Dziedzictwa, etc.).
- dostrzeganie znaczenia kontynuacji i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju, a zarazem czynnik wzmacniania konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

b. W zakresie organizacyjno-prawnym:

- dbałość o uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków, ładu przestrzennego i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego Powiatu,

- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz gminami z terenu powiatu, w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- dbałość o realizację zadań z zakresu ochrony zabytków w ramach działań powiatowych organów nadzoru budowlanego i realizacji kompetencji Starosty, jako reprezentanta administracji architektoniczno-budowlanej pierwszej instancji,
- publikowanie pozyskanych informacji o wszczęciu przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków, na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego,
- integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu zapewnienia ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego, szczególnie w granicach historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zespołów zabytkowych wpisujących się harmonijnie w przestrzeń powiatu.

c. W zakresie dokumentacji i badań:

- kontynuacja działań w zakresie dokumentowania i promowania dziedzictwa niematerialnego – Fonoteka Powiatu,
- popieranie inicjatyw służących popularyzowaniu i dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek, przydrożnych w granicach gmin powiatu – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych,
- dokumentowanie i promowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego,
- gotowość współpracy z ośrodkami badawczymi i akademickimi w zakresie charakterystyki zabytków i dziedzictwa kulturowego powiatu, szczególnie w zakresie analiz i promocji wartości zabytkowych historycznych uzdrowisk,

- promowanie wiedzy o doktrynalnych zasadach i uwarunkowaniach ochrony ruin historycznych i dziedzictwa archeologicznego,
- wdrażanie w polityki regionalne koncepcji dotyczących rozwoju zielonej i błękitnej infrastruktury, przy uwzględnieniu w tym zakresie potencjału obiektów i zespołów zabytkowych.

d. W zakresie finansowym:

- zabezpieczenie i konsekwentne dysponowanie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu,
- inicjowanie działań w celu dostępu do środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego powiatu, w ramach kompetencji i zadań własnych powiatu,
- zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa,
- współfinansowanie tworzenia, utrzymania i funkcjonowania ścieżek kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych w granicach powiatu,
- współpraca z województwem małopolskim w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej,
- kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z obowiązującą Uchwałą nr 187/XVI/20 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego,
- współpraca z właścicielami zabytków celem znakowania obiektów znakiem błękitnej tarczy: „Zabytek chroniony prawem”. Działanie na wniosek właścicieli zabytków, zgodnie z ustawową kompetencją starostwa powiatowego.
- wspieranie działań na rzecz zachowania i promocji kultury pasterskiej.

e. W zakresie interwencyjnym:

- prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących własność powiatu i pozostających w użytkowaniu powiatu,
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku udokumentowania zagrożenia, lub niszczenia obiektu zabytkowego,
- podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi, przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym,
- zachowanie gotowości do działań na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, przez wydane decyzji o zabezpieczeniu tego zabytku w drodze czasowego zajęcia lub wywłaszczenia,
- aktywizowanie organów administracji architektoniczno – budowlanej w ramach realizacji kompetencji w zakresie monitorowania i nadzorowania stanu obiektów zabytkowych w granicach powiatu,
- inicjowanie i edukowanie w zakresie opracowań planów działania na wypadek klęsk żywiołowych i nadzwyczajnych zagrożeń, w których uwzględnia się specyfikę i wartość obiektów zabytkowych,
- rozwijanie współpracy z służbami mundurowymi w zakresie przygotowania do interwencji w obiektach zabytkowych w przypadkach klęsk żywiołowych i szczególnych zagrożeń.

f. W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów:

- bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie powiatu,

- inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu nowosądeckiego,
- podejmowanie analiz możliwości łączenia dbałości o utrzymanie obiektów zabytkowych z rozwojem i dostosowaniem do potrzeb lokalnej społeczności oferty spędzania czasu wolnego.

III - 2. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

III-2 - 1. Rozwiązania organizacyjne i instytucjonalne

Wdrożenie powiatowego programu opieki nad zabytkami jest obowiązkiem administracji samorządowej. Wykonawcami mogą być jednostki organizacyjne działające w sferze kultury oraz agendy administracji samorządowej. Część zadań jest realizowanych w ramach statutowych obowiązków organów administracji architektoniczno – budowlanej i innych agend administracji samorządowej. Partnerami w realizacji programu mogą być organizacje pozarządowe i stowarzyszenia społeczne aktywne w dziedzinie kultury. W zakresie edukacji i promocji istotną rolę do spełnienia mają placówki oświatowe oraz inne instytucje kultury działające w granicach powiatu. Celowe jest nawiązywanie kontaktów z analogicznymi instytucjami w autonomicznych jednostkach administracyjnych (gminy, powiaty, województwa) oraz instytucjami państwowymi (Muzea, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa). W przypadku Powiatu Nowosądeckiego istotnymi partnerami mogą być instytucje marszałkowskie działające w sferze dziedzictwa kulturowego regionu – Centrum Kultury „Sokół” i Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu - Sądecki Park Etnograficzny. Kompetencje i zadania powiatu określają możliwości działania. Stąd wyróżnienie dwóch kierunków:

- sprawowanie opieki w zakresie obiektów zabytkowych, w stosunku do których dysponuje się prawem własności;
- tworzenie warunków ochrony dla całego zasobu zabytkowego w granicach administracyjnych powiatu.

Istotnym elementem realizacji programu jest wydzielanie środków budżetowych na działania w sferze kultury i ochrony nad zabytkami. Optymalne jest utrzymanie nakładów na obecnym poziomie, bądź ich sukcesywny wzrost.

System wdrażania Programu składa się z trzech cyklicznie powtarzających się procesów:

1. proces zarządzania (w oparciu o strategię – program ochrony zabytków)
2. system monitoringu i oceny działań.
3. system aktualizacji strategii (w odniesieniu do doświadczeń z wdrażania programu)

Te trzy procesy muszą być ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co zapewnia możliwość kształtowania i realizacji strategii w perspektywie długofalowej..

W procesie zarządzania Programem uczestniczą trzy grupy partycypacyjne. Są to:

- Rada Powiatu – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z jego realizacji w okresach dwuletnich
- Zarząd Powiatu – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu
- Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne powiatu – odpowiadają za bieżącą realizację zadań Programu oraz monitorowanie wdrażania.

Funkcjonowanie systemu przebiega następująco. Starostwo Powiatowe i jednostki organizacyjne Powiatu gromadzą dane do diagnozy oraz informacje o realizacji zadań Programu. Informacje te są przekazywane do właściwego wydziału, który koordynuje prace przygotowawcze nad opracowaniem Programu i jego wdrożeniem. Zarząd Powiatu podejmuje decyzje o rozpoczęciu prac nad Programem oraz jego realizacją. Zarząd Powiatu dokonuje okresowej oceny stopnia realizacji Programu na podstawie informacji zebranych i przedstawionych przez wskazane wydziały i jednostki organizacyjne powiatu. Zarząd Powiatu w okresach dwuletnich przedstawia Radzie Powiatu sprawozdanie z realizacji Programu. Zarząd Powiatu kieruje do zaopiniowania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków każdą nową wersję Programu, opracowywaną co 4 lata. Rada Powiatu uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania z realizacji Programu. Cykliczność działań i ciągłość procesów zapewniają możliwości optymalizacji systemu.

III – 2-2. Monitoring - zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Monitoring w naukach o zarządzaniu jest zalecany do wdrażania, jako metoda weryfikowania skuteczności działań i trafności prognoz. W polskim systemie ochrony zabytków nie wypracowano dotąd skutecznych sposobów monitorowania stanu zabytków i procesów, które w związku z nimi zachodzą. Jednak dokument strategiczny, jakim jest powiatowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami z zasady powinien zawierać część dotyczącą monitoringu. Monitoring służy w szczególności następującym celom:

- dostarczaniu podmiotom biorącym udział w zarządzaniu miejscem czy obiektem informacji o skuteczności prowadzonych działań ochronnych,
- umożliwieniu stałej weryfikacji i ulepszania działań ochronnych,
- dostarczaniu organom sprawującym nadzór nad obszarem będącym przedmiotem ochrony danych o stanie przedmiotu ochrony,
- sporządzaniu okresowych raportów umożliwiających przegląd zadań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Szczególnie ważne jest przewidzenie i określenie, w jakich przypadkach wyniki monitoringu wpłyną na sposób sprawowania ochrony nad dobrami dziedzictwa kulturowego. Monitoring powinien być tak zaplanowany, aby umożliwiał ocenę przynajmniej takich parametrów:

- skuteczność ochrony (porównanie otrzymanych rezultatów z rezultatami oczekiwanymi, wyrażonymi poprzez stan ochrony),
- skuteczność zastosowanych środków,
- zmianę stanu obiektu,
- zagrożenia środowiskowe.

W przypadku powiatu nowosądeckiego celowym jest:

1. Cykliczne przeprowadzanie oceny stanu zasobów zabytków architektury i budownictwa, w korelacji z kolejnymi edycjami programu. Ocena powinna obejmować:

- określenie zmian ilościowych chronionej substancji zabytkowej (wykreślenia oraz nowe wpisy do rejestru zabytków – obserwacja dynamiki zmian),
- ilość prac remontowych i konserwatorskich finansowanych ze środków powiatu,
- zestawienie roczne własnych środków finansowych wydatkowanych na cele ochrony zabytków.
- stan techniczny zabytkowych budynków stanowiących mienie powiatu;
- ilość wydarzeń edukacyjnych i promocyjnych służących propagowaniu idei ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;

Uzyskane dane ilościowe będą jednoznacznym wskaźnikiem tendencji w zakresie zachowania zasobu zabytkowej zabudowy. Dane zostaną wykorzystane również do celów sporządzania cyklicznego Raportu o Stanie Powiatu za dany rok. Podsumowanie danych ilościowych i ich analiza jakościowa pozwolą na sformułowanie okresowej oceny realizacji programu i sformułowanie wytycznych dla kolejnej edycji dokumentu.

III – 2-3. Monitoring – wskaźniki

PRIORYTET	DZIAŁANIE	WSKAŹNIK
PRIORYTET 1 Kontynuację działań na rzecz upowszechniania i utrwalania wiedzy o uniwersalnym znaczeniu dziedzictwa kulturowego oraz niezastąpionej roli dziedzictwa lokalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego w perspektywie regionu i kraju.	KIERUNEK DZIAŁANIA 1 Działania edukacyjno – promocyjne o charakterze aktywizującym i włączającym za pośrednictwem szkół, instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami pozarządowymi.	Ilość wydarzeń
	KIERUNEK DZIAŁANIA 2 Działania informacyjno - instruktażowe za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa powiatu, etc.)	Ilość zamieszczonych informacji
PRIORYTET 2 Wzmacnianie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz skuteczności działań służących realnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym społeczności Powiatu Nowosądeckiego.	KIERUNEK DZIAŁANIA 3 Wykorzystywanie dostępnych źródeł dla pozyskiwania środków i finansowania zadań własnych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kontynuacja programu dotacyjnego na prace konserwatorskie dla właścicieli obiektów zabytkowych	Ilość środków wydatkowanych w powiecie na ochronę zabytków
	KIERUNEK DZIAŁANIA 4 Koordynacja strategii i polityki powiatu wyrażanych dokumentami zarządczymi i planistycznymi, z zapewnieniem uwzględniania wymogów poszanowania dziedzictwa kulturowego oraz ładu przestrzennego historycznych zespołów zabudowy.	Ilość dokumentów programowych, planistycznych i strategicznych uwzględniających zadania z zakresu ochrony dziedzictwa
PRIORYTET 3 Utrzymanie w dobrym stanie zachowania zabytków stanowiących mienie powiatu.	KIERUNEK DZIAŁANIA 5 Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu, z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej.	Ilość obiektów zabytkowych pozostających we władaniu Powiatu
	KIERUNEK DZIAŁANIA 6 Kontynuacja monitoringu stanu technicznego obiektów.	Ilość przeglądów technicznych i kontroli stanu zachowania obiektów pozostających we władaniu powiatu

Monitoring należy przeprowadzać w cyklu rocznym, przy okazji sporządzania Raportu o Stanie Powiatu. Dane z monitoringu są wykorzystywane do sporządzania sprawozdań z realizacji Powiatowego Programu Ochrony Zabytków, w ustawowo wskazanym cyklu dwuletnim.

III-2 – 3 Realizacja i finansowanie zadań z zakresu ochrony zabytków

Nr	Zadanie	Wykonawca	Realizacja
1.	W zakresie kształtowania i inicjowania działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami	Samorząd, oraz instytucje współpracujące	działanie systematyczne, zgodnie z założeniami programowymi
2.	W zakresie organizacyjno-prawnym	Starostwo powiatowe	działanie bieżące
3.	W zakresie dokumentacji i badań	Samorząd - rola inicjująca.	działanie planowe, w miarę ujawnianych potrzeb
4.	W zakresie finansowym	Starostwo powiatowe, środki budżetowe samorządu.	działania cykliczne, zgodne z planem budżetowym
5.	W zakresie interwencyjnym	Starosta w ramach określonych prawnie zadań i kompetencji, we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	działania bieżące (w zależności od zaistniałych potrzeb i posiadanych środków finansowych)
6.	W zakresie prac remontowo-konserwatorskich i utrzymania obiektów własnych	Starostwo powiatowe	działania bieżące (w zależności od potrzeb i posiadanych środków finansowych)
7.	W zakresie monitoringu zasobu i wdrażania programu	Starostwo powiatowe i instytucje kultury	działanie cykliczne, zgodnie z założeniami programowymi

IV. ANEKS

1. Zasady konserwatorskie

W 2004 r. w zespół pod kierunkiem prof. Bogumiły Rouby, działający w ramach Rady Ochrony Zabytków przy MKiDN opracował oparte o teorię zawartą w Karcie Weneckiej, najważniejsze pod względem merytorycznym zasady postępowania konserwatorskiego, które winny być stosowane w praktyce konserwatorskiej oraz przez właścicieli i opiekunów obiektów zabytkowych. Zasady te posiadają walor uniwersalny, niezależnie od skali, złożoności, czy wieku obiektu zabytkowego. Zasady te zostały przekazane do stosowania w procedurach i praktyce konserwatorskiej za pismem Generalnego Konserwatora Zabytków do wszystkich Urzędów Konserwatorskich w Polsce.

1 - zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić).

Zasada ta mówi o wyborze takich rozwiązań, które nie będą szkodzić zabytkowi i nie wpłyną na obniżenie jego wartości. Wskazuje się jednocześnie, że rozwiązania te nie mogą ograniczać się jedynie do nienaruszalności zabytkowej substancji, muszą one uwzględnić również negatywne skutki w przypadku zaniechania jakichkolwiek działań. Pochopnie też nie mogą negować przekształceń, które mogą przyczynić się do utrwalenia lub eksponowania wartości zabytkowej, a także użyteczności zabytku i jego funkcjonowania.

2 - zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych).

Zgodnie z tą zasadą prowadząc prace konserwatorskie i remontowe przy zabytkach należy dążyć do maksymalnego zachowania substancji zabytkowej, jako zawierającej przekaz historyczny i źródłowy, szanując najdrobniejszy detal, bez zacierania jego śladów dawności. Pełnego poszanowania wymagają również wszelkie nawarstwienia, które również stanowią historyczny przekaz. Zachowanie przekazu historycznego ma stanowić bezwzględne pierwszeństwo nad współczesnymi potrzebami użytkowymi.

3 - zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymania się od działań niekoniecznych).

Zasada zakłada bezwzględne zachowanie zabytkowej formy i substancji. Minimalna ingerencja w substancję zabytkową ma zapewnić nienaruszalność przekazu historycznego i uniemożliwić jego zafałszowanie, także poprzez nieuzasadnioną i pozbawioną rzetelnych podstaw naukowych rekonstrukcję. Zafałszowaniem przekazu historycznego mogą być również nadmiernie wprowadzone współczesne elementy, które mogą zniekształcić historyczną formę obiektu i uniemożliwić odczytanie zawartej w nim treści.

4 - zasada, zgodnie z którą usuwać należy to i tylko to, co na oryginał działa niszcząco.

Zasada ta odnosi się przede wszystkim do prac restauratorskich. W działaniach restauratorskich należy usuwać tylko te elementy, które zacierają przekaz historyczny, zmniejszają wartość dowodową oraz obniżają wartości estetyczne. Usunięcie jakiegoś elementu może przynieść korzyści w postaci ujawnienia innych wartości obiektu takich jak jednorodność zabytku, czy odsłonięcie wcześniejszej bardziej wartościowej fazy powstania obiektu, co w szczególności sposób przyczyni się do poznania obiektu bądź podniesienia jego wartości. Działania te muszą być jednak prowadzone w sposób bardzo przemyślany.

5 - zasada czytelności i odróżnialności ingerencji.

Odtwarzane podczas prac konserwatorskich i robót budowlanych elementy muszą być odróżnialne, jednocześnie nie powinny stanowić dysonansu estetycznego. Odtwarzane elementy jak też współczesne uzupełnienia i inne ingerencje muszą być bezwzględnie podporządkowane zabytkowi i traktowane jedynie jako środek do jego zachowania. Nie mogą także dominować nad autentyczną materią zabytku. Niedopuszczalne jest traktowanie obiektu zabytkowego jako materiału do kreacji architektonicznej, bądź elementu scenografii do współczesnej architektury.

6 - zasada odwracalności metod i materiałów.

Zasada ta mówi o odwracalności działań, czyli wprowadzania takich ulepszeń, które dadzą się w przyszłości usunąć i umożliwią powrót do formy historycznej. Bezinwazyjność prac ma zapewnić nienaruszalność i niepomniejszenie autentycznej substancji. Ta zasada ma zastosowanie przede wszystkim przy konserwacji dzieł sztuki.

7 - zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie, wraz z pełną dokumentacją wyników badań oraz przebiegu kolejnych działań.

2. Standardy konserwatorskie i zalecenia Generalnego Konserwatora Zabytków

Standaryzacja jest instrumentem kształtowania jednolitej polityki konserwatorskiej w skali całego kraju. Ogólna nazwa „standardy konserwatorskie” odnosi się do dokumentów wskazujących kierunki lub sposoby działania przy zabytkach przez organy ochrony zabytków (wytyczne, instrukcje), jak również do innych dokumentów opracowywanych w celu wskazania właściwej metodologii postępowania z obiektami zabytkowymi, z których korzystać może szeroka grupa interesariuszy (rekomendacje, poradniki). Zgodnie z art. 90 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wydawanie instrukcji i wytycznych, określających sposób postępowania wojewódzkich konserwatorów zabytków przy wybranych typach i kategoriach zabytków, należy do kompetencji Generalnego Konserwatora Zabytków. Z kolei rekomendacje i poradniki opracowywane są w ramach współpracy powołanych do tego instytucji (Departament Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowy Instytut Dziedzictwa) we współpracy z gremiami eksperckimi, lub przez powołanych przez te instytucje ekspertów.

Dokumenty standaryzujące są narzędziem pomocnym w codziennej praktyce urzędów konserwatorskich przy podejmowaniu decyzji dotyczących prowadzenia przy zabytku różnorodnych prac, robót lub innych działań, w kontekście zapewnienia zachowania zabytku w jak najlepszym stanie. Stanowią one wsparcie merytoryczne nie tylko dla pracowników tych urzędów, ale również dla projektantów i wykonawców prac badawczych, remontowych i konserwatorskich.

Dokumenty te są opracowywane z uwzględnieniem obowiązujących przepisów prawa i doktryn konserwatorskich, jak również dobrej praktyki, wiedzy i wieloletniego doświadczenia ich autorów.

Są to dokumenty, których znajomość może wpływać pozytywnie na kształtowanie polityki ochrony zabytków w regionie oraz stanowić pomoc w kształtowaniu standardów prac konserwatorskich. Z pełnym tekstem poszczególnych dokumentów można zapoznać się za pośrednictwem oficjalnych stron Generalnego Konserwatora Zabytków i Narodowego Instytutu Dziedzictwa (<https://nid.pl/zasoby/zasoby-standardy-postepowania/>)

Wytyczne Generalnego Konserwatora Zabytków

1. Podstawowe zasady konserwatorskie
2. Uzgodnienie i tryb prowadzenia Gminnej Ewidencji Zabytków
3. Informacje o stanie prawnym zabytku w trakcie jego wpisu do rejestru
4. Stosowanie przepisu art. 108 UOZOZ
5. Wywóz stały zabytku za granicę
6. Współpraca z Jednostkami Samorządu Terytorialnego
7. Ochrona małych miast historycznych
8. Monitoring pomników historii
9. Ochrona zabytków techniki
10. Stosowanie przepisów dot. usuwania drzew i krzewów
11. Zieleń na historycznych rynkach
12. Gromadzenie informacji o cmentarzach
13. Rozpoznanie cmentarzy żydowskich
14. Stosowanie przepisu art. 31 U.O.Z.O.Z
15. Pozwolenia na poszukiwanie zabytków
- Pozwolenia na poszukiwanie zabytków
- Pozwolenia na poszukiwanie zabytków – wytyczne do postępowań
16. Poszukiwanie grobów żołnierzy amerykańskich
- Poszukiwanie grobów żołnierzy amerykańskich – wytyczne
- Poszukiwanie grobów żołnierzy amerykańskich – uzupełnienie wytycznych
17. Postępowanie z przypadkowo odkrytymi zabytkami
18. Współpraca z GDDKiA
19. Ekshumacja grobów wojennych
20. Rekonstrukcja na stanowiskach archeologicznych
21. Definiowanie projektowania konserwatorskiego – Postulaty
22. Rewitalizacja zabytkowych rynków
23. Dzieła budownictwa obronnego
- Dzieła budownictwa obronnego – pismo przewodnie
- Dzieła budownictwa obronnego – wprowadzenie
- opracowali: Krzysztof Wielgus, Cezary Głuszek, Lidia Klupsz, Piotr Molski, Lech Narębski,
Katarzyna Pałubska, Jadwiga Środulska-Wielgus
- Dzieła budownictwa obronnego – wytyczne

opracowali: Piotr Molski oraz Cezary Głuszek, Lidia Klupsz, Lech Narębski, Katarzyna Pałubska, Jadwiga Środulska-Wielgus, Krzysztof Wielgus

Dzieła budownictwa obronnego – słownik pojęć

autorzy: dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, mgr Lech Narębski oraz dr hab. inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus

24. Przeciwdziałanie zawilgoceniom budowli zabytkowych

Przeciwdziałanie zawilgoceniom budowli zabytkowych – pismo przewodnie

Przeciwdziałanie zawilgoceniom budowli zabytkowych – wytyczne

Wytyczne GKZ dotyczące zwilgocień obiektów zabytkowych oparte na wynikach badań, między innymi zrealizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, z których szczegółowe sprawozdanie znaleźć można w publikacji: W. Eckert, P. Filipowicz, G. Młynarczyk, W. Pedrycz, B. J. Rouba, redakcja naukowa B. J. Rouba – Optymalizacja metod konserwacji. Zagadnienie nierównowagi wilgotnościowej w obiektach zabytkowych; Wyd. NID, Warszawa 2022;

25. Budowa instalacji fotowoltaicznych

26. Postępowania administracyjne prowadzone przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków w sprawie wpisywania zabytków do rejestru zabytków

Postępowania administracyjne prowadzone przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków w sprawie wpisywania zabytków do rejestru zabytków

Analiza decyzji o wpisie zabytków nieruchomych do rejestru zabytków – ocena ich treści i opracowanie wniosków w tym zakresie

27. Historyczne cmentarze

Historyczne cmentarze – pismo przewodnie

Historyczne cmentarze – wytyczne

28. Ochrona zabytków drewnianych i konstrukcji drewnianych w obiektach zabytkowych

Ochrona zabytków drewnianych i konstrukcji drewnianych w obiektach zabytkowych – pismo przewodnie

Ochrona zabytków drewnianych i konstrukcji drewnianych w obiektach zabytkowych – wytyczne

Dokumenty standaryzujące opracowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa

Standardy prowadzenia i opracowania wyników badań architektonicznych budowli drewnianych – tekst

Standardy prowadzenia i opracowania wyników badań architektonicznych budowli drewnianych – ilustracje

Standardy opracowania mykologicznego

Poradnik translokacji zabytkowych budynków drewnianych

Standard wykonywania inwentaryzacji zabytku nieruchomego będącego obiektem budowlanym

29. Fortyfikacje wzniesione od 1918 do 1989 r. na ziemiach polskich

Fortyfikacje wzniesione od 1918 do 1989 r. na ziemiach polskich – pismo przewodnie

Wprowadzenie do ochrony zabytkowych dzieł budownictwa obronnego – fortyfikacji wzniesionych od 1918 do 1989 r. na ziemiach polskich

Opracowanie dotyczące ochrony zabytkowych dzieł budownictwa obronnego – fortyfikacji wzniesionych od 1918 do 1989 r. na ziemiach polskich

Systematyka i charakterystyka obiektów oraz zespołów, słownik pojęć, wykaz literatury

Rozmieszczenie najważniejszych zespołów fortyfikacji z lat 1918-1989 w Polsce.

Standardy konserwatorskie

1. Opracowanie dot. zasad termomodernizacji budynków zabytkowych

2. Standardy prowadzenia badań archeologicznych – badania nieinwazyjne lądowe

autorzy: Oniszczyk, Z. Misiuk, A. Makowska, J. Wrzosek, M. Sekuła

Standardy badania archeologiczne 2019 cz.1 zał. 1 KEZAL

Standardy badania archeologiczne 2019 cz.1 zał. 2 KEZAL

Standardy badania archeologiczne 2019 cz.1 zał. 3 SHP

Standardy badania archeologiczne 2019 cz.1 zał. 4 SHP

3. Standardy prowadzenia badań archeologicznych – badania inwazyjne lądowe

autorzy: Z. Misiuk, J. Wrzosek, A. Oniszczyk, M. Sekuła, M. Sabaciński, K. Czajkowski

4. Standardy prowadzenia działań w zabytkowych parkach, ogrodach i innych formach zieleni komponowanej:

Zieleń – pismo przewodnie

Wykonanie mapy zasadniczej

Inwentaryzacja szaty roślinnej

Projekt gospodarki drzewostanem

Szkody spowodowane klęskami

Zabezpieczenie drzew przy pracach budowlanych

Pismo przewodnie GKZ

Dokumentacja studialna

Projekt koncepcyjny

Projekt budowlany i wykonawczy

Projekt wykonawczy zieleni

Projekt gospodarki drzewostanem – uzupełnienie

Słownik użytych pojęć

5. Ocena i profilaktyka zagrożeń hydrologicznych dla obiektów oraz zespołów zabytkowych w aspekcie ograniczania negatywnego wpływu zmian klimatycznych i antropopresji:

Ocena i profilaktyka zagrożeń hydrologicznych dla obiektów oraz zespołów zabytkowych.